

ст 84.44КА
0-54

Трофим Овчинников

БОРИС ОЛІЙНИК

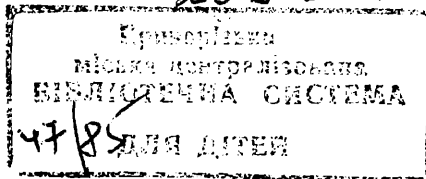
ВИБРАНІ ТВОРИ В ДВОХ ТОМАХ

ТОМ ДРУГИЙ

ЦИКЛИ ТА ПОЕМИ

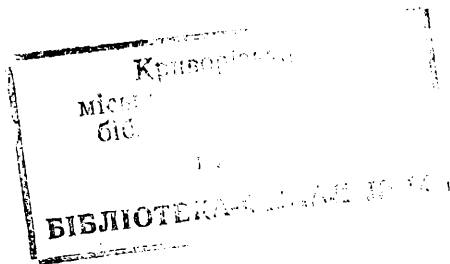
23815/1

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1985

У2
О-54

Во второй том произведений
известного украинского поэта,
лауреата Государственной премии СССР,
Государственной премии УССР
имени Т. Г. Шевченко
и Республиканской комсомольской премии
имени Н. Островского
вошли лирико-эпические циклы и поэмы,
ставшие достоянием
многонациональной советской литературы.

О 4702590200—113
М205(04)—85 113.85

© Склад, художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро»,
1985 р.

Ц И К Л И

НА ЛІНІЇ ТИШІ

I. СУВОРІ МОЇ КОРАБЛІ

Як нас опівночі в колисці Землі
Зів'ялі вітри заколишуть,
Виходять суворі мої кораблі
На лінію тиші.

Така вона тиха, незримо тонка —
В одну волосину.
Не здумай її необачно торкати,
Не здумай — як міну.

Хай спить товариство моє молоде,
І небо... і вишні...
Немов намистина, нанизаний день
На лінію тиші.

Вона не розсиплеться в сірій золі
Допоки, допоки
Її напинають німі кораблі
На щогли високі...

Кохайте жінок, випивайте із днів
І слези, і роси,
Допоки тривожно по тихій струні
Ступають матроси.

Обдурюй на гріш, віддавай у сто крат
Свободі і зорям,

Допоки на бомбах сидять після вахт
Мої комендори.

Моліться ж на них і за них на землі,
І праведні, й грішні,
Щоб так і ходили німі кораблі
По лінії тиші.

II. МІЧМАНУ НЕГУДИХАТИ

Йшов козак з великого походу,
Чорний вус обвис і зажурився.
Туга йому в серці верховодить:
Це вже, небораче, й одходився.

Трапився йому в останнім герці
Яничар глучкий, немов гадюка.
Мірівсь ятаганом в оселедця —
Встиг, паскуда, черконути руку.

Проводжало товариство з Січі,
Кошовий поворухнув бровою:
— Чень, одвоювався, чоловіче,
Так з дівками саме час до бою.

Віз козак з собою не дукати —
Чорний вус, шаблюку та пістоля,
Зупинивсь на узбережжі поля,
Що котило тирсу на Диканьку.

Як поклав за вухо оселедця —
Не в одної защеміло серце.
Взяв собі він дівку небагату,
Заходився хату мурувати.

Озирнувся, прискалив око хвацько —
Та й поставив... поперед багацьких.

З подивом Диканька гомоніла,
Бороди хиталися повчально.
Врешті нагодилося начальство
На таке богопротивне діло:

— А чи не задумав ти, лайдаче,
Нам порядки встановлять козачі?
Бо якого ж ото біса хату
Не туди, де людські, випирати?..

Кресонув очищами одчайно,
Аж од подиву пригнулись терни.
Відступало злякано начальство:
Крий нас боже, чи не характерник?!

Так і повелось — Нетудихата.
Бавив землю, молотив пшеницю.
Принадбав синів циганкуватих
Та насіяв дочок смаглолицих.

А як місяць, злізши із стодоли,
Бравсь гострити шаблю до світанку,
Він ішов на узбережжя поля,
Що котило тирсу на Диканьку.

Чорне море ув очах ячало,
Мати Січ гукала у минуле,
Щоб удосвіта ладнати чайки,
А вечеряти уже в Стамбулі...

Сіялись, росли Нетудихати —
Крем'язні, загонисті, затягі.
Пхалися свої й чужі навчити,
Де їм ліпше хату становити.

А вони, хоч засічи ремнями,
Все одно по дідовій рівняли.

Тільки часом дивна і незвідна
Туга в їхнім серці заговоре,
І не знали, що то голос діда
В їхніх жилах думає про море.

Певно, що купальської години
Дід їм долю угадав по зорях...
У якомусь — не лічив — коліні
Все ж діставсь Нетудихата моря,

По якому одпливли у вічність
Прадідові чайки з-попід вишеньь...
І стоїть циганкуватий мічман
На тремкій, як волосина, тиші.

Тільки часом дивна і незвідна
Туга серце молоде проколе.
І чи зна він, що то голос діда
В його жилах думає про поле?

ІІІ. МІЖ СПОКОЄМ І ТРИВОГОЮ

Між небом і морем, між спокоєм
і тривогою
ідуть кораблі, високою йдуть
дорогою.

Вона пролягає по лінії тиші,
по лінії.
І бомби горби свої мляво колишуть,
і ліньки їм.

І тиша тремтить, як напнута струна
над бандурою.
І чайка летить, і кигиче вона
за бурею.

Просолені дні, вітриганами тижні
пронизані.
В журнал вахтовий черговими по тиші
записані.

Ідуть кораблі, високою йдуть
дорогою.
Між небом і морем, між спокоєм
і тривогою.

*Чорноморський флот,
Н-ська частина, 1968 р.*

Ленін був серйозний чоловік,
Не в брошурках (узяли ще моду!),
Жаль, великих родить не кожен вік,
Але як уродить —

то вже уродить!

А чого це так, — сказали діди, —
Сам до тої істини дійди.

II

Пізнавав я Леніна без екскурсоводів...
Де вже там у трясці екскурсоводи!
Мати у колгоспі від третіх півнів,
Баба десь крізь десь кривуля на вгороді,
Я в чужих баштанах стрічаю північ...
Батько? На запитання наївні
Навіть озиратись ми не хтіли,
Бо у нашій славній Зачепилівці
Тих батьків на пальцях ми лічили.
Так і ті на ноги притомилися —
Узяли собі на поміч милиці.

Дехто замість себе прислав повістки,
Мій — то взагалі пропав безвісти.
Інші, як лягли на дно окопу, —
До сьогодні чесно стережуть Європу.

О такій порі, молоде та зелене, я
Починав, братове, пізнавати Леніна.
Без екскурсоводів, самотужки,
Зопити за поясом, як водиться.
А він мені з читанки гарно мруживсьь,
Посміхався приязно, як до родича.

Я до нього зовсім підходив близько,
Певно, лише дітям отак дозволено.
І світилися очі глибоким блиском,
І рясніли зморшки, важкі і зболені.

Він моєму серцю являвся різний:
Молодий і дужий, сумний і грізний.
То лише з майстерень Худфонду —

на подив —

Він чомусь однаким у світ виходив.

Так, мов не любив на світанки дивиться.
Так, мов тільки й мріяв у кабінеті,
Щоб понад майдани здіймать правицю,
Навіть як хотілося знять кашкета.

А я ж, хлопці, знав, що правиця визнана,
Окрім того, ще ж і рукою звалася,
Котра білим голубом заметалася,
Коли кров між пальцями з рани бризнула.

А вона ж була і не тільки владною,
А такою теплою і тихою,
Коли білий чубчик хлоп'яті гладила
І в жіночих косах коханням дихала.

III

Через гони літ, вже не так і зелений,
Я ще глибше, друзі, ішов до Леніна.
Він мені навстріч — небуденний і різний:
Молодий і древній, м'який і грізний.
Гнівню рокотав непідкупністю всею,
Коли гримував я його під месію.

Відвертався од мене, як від поліна,
Коли аж свербіло пройтись на колінах.
Як він саркастично сміявся, хлопці,
Коли прирівняли його до сонця!
(— Краще вже,— казав,— коли так напосіли,
Бути своєчасним дощем на посіви).
Хмаривсь, коли, перш аніж вибрать двері,
Я на нього зиркав, як на суфлера,
І радів, і схвально кивав бородою,
Коли був я просто самим собою.
Можна б його довго і дуже хвалити
Мармурово-бронзово і в граніті.

Та ніхто й не проти — як гарний пам'ятник,
Коли він під небом людської пам'яті!

РУХ

I

Це долею так накреслено,
Що все життя на колесах ми.
Вагони годин хитаються,
Та станції все минаються,
Як мода на модні куплети
І на Робертіно Лоретті,
Як мода на давні висліди,
В селі — на жакети плисові,
На звивисту лінію істини,
І навіть на чорта лисого.

Вагони декад хитаються,
А станції все минаються,
Як мода на френчі потерті,
На смертне і на безсмертне,
На кльоші і мокасини,
На кок-сагиз і кетову,
На духа, отця і сина,
І навіть на вбивцю Кеннеді.

Вагони віків хитаються,
А моди усе міняються...
А що ж тоді залишається?
— Земля.—
Та якось мені стрівсь чоловік
Дивовижно непевних розмірів.
Індивідуум непевного кольору,
Невідомої конституції.

(То я кинувся в антропологию,
Познайомився з кроманьйонцями
І поручкався з синантропами,
З усіма сучасними расами,
А подібних йому не знайшов.)

А було це черленого літа
На весіллі землі й зела.
Під зеленим знаменом жита
Зачепилівка в сонце пливла.

Наша хата стояла скупана
Усіма на світі дощами,
Не звойована і не куплена,
А поставлена ще дідами.

(Правда, мода, мов козир-дівчина,
І до нас війнула спідницею:
Перекрили її черепицею,
Ще й антеною те засвідчили).

День стояв, як налита чара
Медом сонця — хоч лий на хліб.
Збожеволівши од нектару,
Бджоли падали в улики з лип.

Все було таке допотопне,
І таке молоде і пружне —
Навіть чулося, як картопля
Наливалась в землі округло.

Все було так предметно зримає,
Водночас — ілюзорно бентежне,
Навіть небо й земля — у риму,
Хоч обоє і протилежність.

Так спліталосся тонко й лагідно
Все на світі у дивній злагоді,
Що зурміло ритмічно жито:
«Жити».

І мовчала ритмічно трава:
«Жива».

Навіть мудрі статечні дуби
Басили: «Люби».

Все було таке соковите,
Повнокровне, плотське і вічне,
Навіть цвинтар — кінець орбіти —
Не наводив на жах містичний.

Там знайшли собі гавань довічно надійну
Всі, хто विकіпчив коло хрестоматійно.

Хто грішив — тим давно простили,
Хто добро робив — не забули.
Постелили землю і землею вкрили,
В головах поставить не забули:
Тим — хреста, антипод півкулі,
Тим — зорю із нової жерсті.
Спочивають собі поважно:
Під хрестами — своєю смертю
(Переважно),
Під зірками — од вражої кулі
(Переважно).

Відробили, як личить, зміну
І здали часову машину.
Лиш на давніх пожовклих знімках
Образи свої
Полишили:

Голомозі, руді, щербаті,
Кучеряві і круглолиці,
Простодушні і хитруваті,
Принципові і без позицій.
Де вже їх не носила доля,
На яких не спиняла квадратах,—
А прибились до рідного поля
На своїй землі спочивати.
Не звоюваній і не купленій,
Не позиченій під жалі,
А дідівською вірою скупаній,
На своїй-таки
на землі.

День вином голубим наливається,
Хто помер, то, їй-право, кається.

II

Отакої веселої днини
Я й зустрів того чоловіка.
Індивідуум непевного кольору,
Невідомої конституції.
Він стояв на пісному белебні,
Щоб усім його видко було,
Головою сягав попід хмари,
Під ногами курився пісок.

Щось у ньому було непевне,
Нетривке, непостійне, як Майя*.
Безтілесний, гіпертрофований,
На людину не схожий і схожий.

* В індійській міфології — богиня обману, уособлення ілюзії. Санскритське — марево, міраж, ілюзія.

Так, скажімо, як схема яблука
Буде схожа на яблуко справжнє.
Розгубивсь я, щоправда, не дуже
(Бо чого не бува у наш час!)

І спитав, як ведеться здавна:
— Хто ви, звідки, і як зоветесь? —
Щось в його організмі непевному
Зарипіло і сухо заклацало,
Потім раптом волого забулькало.

Дожувавши тугий помідор
Із мого ж таки городу,
Витер хмарою пальці од сала,
Котрим мати моя сердобольна
Пригостила його з дороги;
Доцідивши гранчак первака,
Він запохав скоринкою хліба,
(Дід Семен компанійський у мене!),
Одригнув і потягся, мов кіт,
І таке він сказав:
— Я — громадянин планети Земля.

— Ну, звичайно, ми всі живемо на Землі.
Але, як би це вам сказати,
Я не маю на думці корів...
Десь, напевне, у вас є хата,
Чи квартира, чи, врешті, курінь?

У якомусь селі чи місті
Жде не діждеться мати сина?
Ах, не жде...

Ну, хоча б пуповина
Залишилась у певнім місці?

Теж нема...

Ну, тоді хоча б назву

Може, врешті, панове, годі?
Час диктує, кричать сини:
Перетрухли поміж народів
Допотопні ваші тини.

Вік жувати з одної торби
І дудіти в одну дуду?!
Вибачайте:
 вітчизну знайду
Там, де, зрештою, мені добре.

На кінець гучної промови
Він узяв мене під обріз
Надто мудрим і модним словом
З наконечником гострим «ізм».

Я подумав: «А біс його зна,
Раптом цей індивідум —
 нормальний?»
І спитав його павздогад,
З примітивно-дідівською хитрістю:
— А пробачте, ви той... в однині
Стоїте на оцій... платформі?
— Ну дивак! — закотився він
Безтілесно віскозним реготом.—
Прокидайся, нарешті, зі сну,
Свої баньки протри, чоловіче:
Та за мною ідуть легіони!

Мамо рідна, а й справді йдуть!!!
За калібром — дрібніші від нього,
Одне в одного — як близнюки,
І всі разом на нього схожі.

До прозорих грудей притискали
Вдосконалені віком гітари

Із сучасного матеріалу,
Що просвічувався навиліт.
І похитувались ритмічно,
Мов колись очерет під Херсоном,
І співали собі в унісон
Безтілесно віскозним дискантом:
«У Австралії дикунській
Кенгуру — природи ребус —
Носять діток в ридикюлях.
А ми їздимо в тролейбусах.

В неймовірно жовтих преріях
Ходять юні аптилопи.
Нам би теж в рахунок премії
Хоч одну па всю Європу.

А на чорта антилопа нам,
Коли десь в пустелях Африки
Вчені й досі не розговпають
Пірамідну каліграфію?

Боже наш, над світом збратаним
Спільне сонце вже запущено,
А ми мусим розбиратися
Де Шевченкове, де Пушкіна!

Так усе в житті ускладнити,
Сплутать, як архів у шафі?!
Вже давно пора б розгладити
Карту, зморщену ландшафтом,

Щоб земля, як стіл, просилася
Під гравця в більярдну партію,
А нам весело котилося:
Ubi bene, ibi patria! *

* Де добре, там і вітчизна (лат.).

Наші мізки так заорані —
Чи не годі засівати їх?!
Все, що треба, знають органи,
То на біса й нам ще знати?»

«Еге,— я подумав собі,—
То це вже далеко від жартів
І зовсім близько... до ручки.
Коли б то ще соло! А хор
На думку громадську тягне.
То ліпше пристати на формулу
Численних женеvських комісій:
Відкласти розмову «на грані»
На тисяча-енне засідання».

І вже було й рота розкрив,
Як щось мене нагло спинило,
І дивне, і незвичайне.
Якесь надчуття.

І серце
Заскімлило глухо, по-вовчи.
І тяжко, і тоскно стало,
Тривога якась зависла,
Незрима і всепоглинаюча.
А звідки? А де воно?

Хто зна.

Бо день — голубий-голубий —
Стояв, як палита чара.

III

Поглянув на південь — прозорість.
На схід і на північ — блакить.
На захід метнувся зором,
На захід я глянув — і зблід:

Бо там, на обвугленім тлі,
Громадились хмари подерті,
Погрожуючи Землі
Холодною
кригою
смерті.

І звідти, мов з льоху, тягло
Отерплим морозом краху.
Ревло,
пасувалось,
брело
В рипучо-коричневих
крагах.

«Біда»,— стугопіли гаї,
До серця пронизані жахом.
І, гнізда лишивши свої,
К землі пригорталися птахи.

І от в о н о раптом змело
Крихку перетинку тиші.
Оформилось, і заревло,
І вирвалося,
і вийшло.

І все зрозуміло,
усе —
Від кореня і до крокви,—
Що небо на землю несе
Нещадну мету катастрофи.

Згадалось: таке вже було —
Холодне і білоброве.
Той досвід сплатить довелось
Валютою чистої крові.

Я знав,
 що коли плисти
І далі без руху, як досі,
То нікому буде сплатить
Удруге останній мій досвід.

— Пора! — стугоніли бори.
— Пора! — мене кликала хата.
— Пора! — трепетали птахи.
— Час! — сухо докінчив Час.—
Твоя позиція вільна.

Але все ж перед тим, як рушати,
Я ще встиг зоддалік гукнути:
— Що ж, Всесвітній Громадянине,
То рятуйте свою Планету! —
І ступив на межу роковану,
Де в о н о почина...

Почалося:

Вдарило! Громом торохнуло,
Стиснуло звідусіль.
З першого ж разу — сейсмографи
Мовчки пішли на утиль.

Вдруге — нечуваним креном
Землю звело, мов коня:
Вилуцились антени,
Як в листопаді стерня.

Втретє — пішла блискавиця
Люто мечем лискучим,
З хати зняло черепицю,
Ніби на щуці луску.

Вся бутафорія цивілізації
Першою вибрала капітуляцію.

На лінію бою,
роздерши обачність на грудях,
Виходили з'єднаним фронтом
дерева і люди.

Било воно недаремно
В груди борів,
руде.
Знало: як звалить дерева,
Легше зламати людей.

В темній своїй озлобі
Кидалося на бій.
Жахно тріщали суглоби
Ще запорозьких дубів.
Падали люди, падали —
Землю свою не зрадили.
Падали, неупокорені,
Землю тримали в коренях.

На цілому світі єдині,
під небом, на шмаття подертім,
Лежали на судному полі,
обнявшись,— Людина і Дерево.
Руками й корінням навічно
зчепились вони в скорботі.
Хіба що тоді їх розняти,
як землю навпіл розколоти.
І, може, тому тільки Землю
несила розлущить бурі,
Що сплетені руки й корені
були їй за арматуру.

І, відчувши, що вже
не зломити йому живих,
в о н о хитро задумало
підлий обхід через цвинтар.

Покотило навально —
орда за ордою із гиком,
жовта курява встала
йому тріумфальним стовпом.
Закрутилося дико
і... нагло спинилось в о н о,
бо на місці могил
стали чорні квадрати окопів.

Там тримали плацдарм
оборонці усіх колін.
Із шаблями й пищалями,
з кремінними рушницями...
Трилінійки іржаві,
маузер комісарський...
Мінометна плита
з не забутої ще війни...
Щось зломилось в н ь о м у,
і очі полізли з орбіт:
справді страшно,
як мертві беруться до зброї!

...Стихло раптом. І спало. І одлягло.
Одкотилось. Зів'яло.

Дощ...
Дивний дощ. Голубий.
Наче мрія,
ласкавий дощ.

Чистий дощ,
як надія.
Пшеничний дощ...
певже?!
Ще не вірилось,
навіть приснитись боялося...
Ще тужавіли м'язи
в гранітні бугри,
мертвим затиском зводило щелепи...
Та коли я поглянув на цвинтар
і знову побачив могили
На одвічних своїх широтах
під хрестами і зорями,
зрозумів і відчув: вистояли...
І така була тиша
первозданно-прозора,—
стало видно весь світ
через тисячі літ.
Аж на тисячі гін
стало видно весь світ,
як на тихій дитячій долоні.
Я народові кожному
глянув у вічі:
бо стояли вони
на єдино прямій із прямих —
на освяченій вірою лінії оборони.
Кожен з нас — за свою.
Кожен з нас — за своє.
А всі разом — за всю Планету.
Але чом вони всі
потяглися очима до неба?
Придивляюся. Згадую. Упізнав!
Боже правий, заледве впізнав!
Його вітром носило. Його смикали
різні повітряні течії —
і прямі, і з підтекстом:

уліво і вправо, угору і вниз.
То білів, то чорнів, то жовтів
відповідно до кольору рас і ландшафтів.
Шелестів, як плакат, і, здається, кричав,
чи погрожував, чи виголошував щось,
але що — і нечутно, й не зрозуміло.
Він хапався за руки тополь,
за каштани й оливи,
берези і лаври,
конвульсивно чіплявся
за баобابی і вежі,
та крізь пальці його безтілесні
проходили наскрізь метал і дерева,
мов крізь Майю.
Аж нарешті його
потягло, затягло,
понесло за опуклу дугу виднокола.
Хто зна, може, й повернеться...
Певне ж, повернеться,
осідлавши одну із течій —
пряму чи з підтекстом.
І подумалось... Але хіба
має значення те,
що подумалось раптом?
Тихше... тихше... Десь перший
народжувавсь рух. То бджола
вже зурмить на прибитій морозом квітці.

Зачинається порух в столоченім житі:

«Жити».

Ворухнулася спечена вітром трава:

«Жива».

Прохрипіли розчахнуті громом дуби:

«Люби».

І спліталосся тонко й лагідно
все на світі у дивній злагоді.

І ти,

що мені дарувала сина,
десь знайшла між уламків шматок гребінця
і закинувши руки в синцях і попелі,
якось так по-жіночому м'яко і неповторно
розчесала прибите морозом волосся.

Ти не знаєш іще, що волосся твоє,
тьмяно-тьмяве, як ніч, стало біле
до болю в моїх очах.

Я про це не скажу тобі,
сиве кохання моє.

І мені ти не скажеш,
хоч я вже давно побачив
в юнім дзеркалі древніх твоїх очей,
що волосся моє
стало біле до болю в твоїх зіницях.

І не буде печалі:
ми просто Землі віддали
її колір правічний,
а вона віддала нам
своє найдорожче —
с і л ь.

Зрозумійте, Поете: я — просто солдат.
Ви ж — історія Чілі і пам'ять сама.
Коли скосять мене, інший займе квадрат.
Вам же, майстре, заміни нема.

Одказав: — Я люблю ваш красивий народ,
Ваше небо глибоке і діло ясне.
Б'ю доземно чолом з кордільєрських висот...
Але й ви зрозумійте мене:

Генеральські погони — то, зрештою, тлінь.
Комендантська година, як мить, промине.
Та коли в мою землю вчепилася тінь,
Я — при ній, зрозумійте мене.

Перша куля — у пам'ять.

Я ж — пам'ять землі.

І якщо мене вирвать, немов корінець,
Генерали полегко зітхнуть при столі:
Вже як пам'ять відходить — кінець.

Я залишусь довіку у рідній землі,
Як вулкан, що в собі не погас.
Як прихована іскра у сивій золі,
Що чекає на судний час.

Повертайтеся додому.

Та доки ще світ, —

Розкажіть, прокричіть, не простіть!
Я з поезій зведу вам до Києва міст,
Котрий витрима наступ століть.

...Над Хрещатиком — тиші оливкова віть.
Манять сні голубі в неземне...
Але ж серце моє під Сантьяго болить!
Я — солдат. Зрозумійте мене.

КРЕДО

Кантата

I

Я — комуніст.

І цим усе сказав.

Я — від коріння. Я — із первовіку.

Діла мої, буденні і великі,

Відкриті перед людством, як сльоза.

Оцінью, світе, на вагах доби

Усі мої долання й перемоги,

Та пам'ятай: в незвідане дороги

Я першим клав. Собою. І — в собі.

Я важко йшов.

Мене вогонь хрестив.

Темниці облягали, ніби скелі.

Та з мороку устами Кампанелли

Я Місто Сонця людям провістив.

Увесь, як є, стою на видноті.

Мені нема що від людей ховати:

Ось мій поріг. І отча моя хата.

І хліб, і сіль — у простоті святі.

Я сію й жну.

Хай спека їсть дощі,

Хай палить сніг ще неокріплу прорість,—

Я йду!

Мені не дозволяє совість

Негоду пересидіти в куці.

Я чую, як міщух мене пасе
Очима, що одвік не знали неба:
«Чого спішиш? Тобі найбільше треба?!»
Відповідаю:

«Не найбільше — все!»

Бо я стою на крутизні стремлінь.
Мене чатують в пильному безсонні
І мертві очі двадцяти мільйонів,
І очі всіх грядущих поколінь.

II

Я — не аскет...

Мов скрипка ручая,
Я лебедів у дивному звучанні,
Коли при солов'їному світанні
Пршепотів безсмертне: «Ти — моя».

Ніхто ніколи так ще не любив!
Згортали крила люті трамонтани,
І зорі, як пелюстки, трепетали,
І світ увесь по вінця голубів...

Ніщо вселюдське не чуже мені:
Смагляві дні, і ночі чорноброві,
І сон гаїв. І гук новобудови,
І перший промінь у твоїм вікні.

III

Коли тебе обсядуть при меду
Товариші по ювілейній учті,
Я тихо й непомітно, ніби учень,
Стоятиму в останньому ряду.

Та коли грім паде на твій посів
І чорний ворон крилами закреше,—
З рядів останніх я рвонуся в перші
І горе поділю, як хліб і сіль.

IV

Я гордий, мов козацький предок мій,
Що перед можними не скинув шапки,
Я не просив у бога ласки й шани,
А чорта весело гукав на бій.

Та з непокритим молодим чолом
Стою, схилившись у пшеничнім німбі,
Пред образами матері і хліба,—
І меч мій проростає череслом.

V

Такий, як є, стою на кружині.
Мені нема що від людей ховати:
Он сад цвіте. Он... одцвітає мати.
Он батьків сміх... у рамці на стіні.

Стоять баби — в онуках квіт їх днів.
Стоять тітки у бабиному літі.
Дядьки — зніяковілі, ніби діти,
Від сяєва державних орденів.

Це — мій народ. Спогорда не дивись,
Що руки в нього з праці вузлуваті,
Душа ж його пречиста, яко свято,
А в серці дума й пісня обнялись.

Я весь у нього. Весь він — у мені
Свою колосковою судьбою:
З веселим сміхом понад градобої,
І з павутинням думи по стерні.

Зоря любистком пахне над Дніпром.
Пливуть отари в надвечір'я з паші...
Це все — моє. Це все довіку — наше,
Але й твоє, коли прийшов з добром.

Заходь у гості.

Ось моя рука,
У щедрості надійна й незрадлива.
Вона розквітне гілкою оливи,
Коли відчує щирість кунака.

Та як відчую на долоні знак
Підступних пальців
В метушні лукавій,
Моя десниця в зненависті правій
Злютується в ротфронтівський кулак.

Від імені святих отецьких рап,
Від імені знамен моїх урочих
Я кину в очі хижій поторочі
Коротке, як удар: «No pasarán!»

VI

Гуде планета в буднях, як вокзал.
Встають проблеми, тихі і великі.
Рішуче написав в анкеті віку:
«Я — комуніст».

І цим усе сказав.

СКОВОРОДА І СВІТ

До 250-річчя від дня народження
Г. С. Сковороди

І. СЦЕНА

По сірих стернях втомлених полів,
В медовій тиші зрілого поліття
Гарбою за покорою волів
Рипіло вісімнадцяте століття.

Уже пороги вкрила сивина:
Пішли універсали на підметки.
Уже гоноровита старшина
Клейноди обміняла на маєтки.

Така задуха — вікна одчини!
Якби не сирівець — хоч до могили...
Колишні рівні під мечем війни
Своїм хорунжим збіжжя молотили.

Гуляла по маєтках старшина!
Під чаркою хапалася за славу:
Таке хоч у похід сурми, їй-право,
От тільки... де ті в чорта стремепа?!

На ранок, обважнілі від снання,
Пожадно одсвіжались з криниці.
І сухо торохтіли рахівниці,
Мов креймахи із-під копит коня.

Позиркували на сусідів тин:
«Хоч би теля... чи півня попід стріху».

Та все хвалили вдатну Розумиху,
Що синові дала і брови, й чин.

— Що — ти ж диви: сіряк із сіряків,
А певно, має чоловік кебету,
Коли аж під крилом Єлизавети —
Хе-хе... кахи... гніздечко звить умів!

Жили.

Тини плодились, мов кролі.
І тепло так, і ситно.

От ще тільки,
Аби не той... у чорпім, як шуліка,
Що наступа на рідні мозолі,

Що не дає похрамувати всмак
І на похмілля виспатся в барлозі.
То в глузу ніч сколошкає собак,
То костуром загрима на порозі:

— Гей ви, погрязлі в смальці і гульбі,
Ну, раз би чесно глянули на себе:
Як недостойні праведного неба,
Хоч землю не паскудьте по собі!..

То сяде край дороги, між дітьми,
В уста солодкі поцілує флейту —
І так воно заскімлить під грудьми
Оте... забудьте, що й згадати де там...

І запече щось схоже на журу,
Якась тривога скинеться в задусі:
Отак, бува, здригнуть домашні гуси,
Коли з-під неба заголосить: «Кру!»

— І де він взявся, бий тебе громи!
Чи ми найбільше завинили в світі?

Ну, хай казки розповідає дітям.
Але за що караємося ми?!

Безсмертний обивателю, агов!
Ти не такий простака, як дехто дума:
Побивши диваків камінням глуму,
Ти згодом їх чіпляв до корогов.

І вчив нащадків:

— Поклоняйтесь небу,
По наших... славних вивіряйте путь...—
Бо добре знав: як підуть діти в тебе,
То першого ж тебе камінням заклюють.

II. ВИХІД

Межа росла. Народ косив і сів.
Ревли воли. Хрестилися млини.
В шкапових чоботях ішов чудний месія,
Розхитуючи костуром тини.

Варили борщ і затірку Чорнухи.
На сонці вигрівалися коти.
Собаки ледь підводили хвости,
Ліниво позираючи на мухи.

Так пахло погребом Середньовіччя,
Якого не торкнувся Ренесанс,
Що, аби й мамонт трапився на вічі,
Ніхто б в Європі не подивувавсь.

В оцім спекотнім полудні без руху,
Коли в криницях позіха вода,
Розсунувши плечем малі Чорнухи,
В будучину ішов Скворода.

Ще намагатиметься фаворит,
Упавши в малоруські сентименти,
Зманити земляка у позументи,
Але його не упіймає світ!

Бо знав: що нижче нахилиє спину
Твій рід під каменем тяжких турбот,
То вище право падає на сина:
Відстояти перед людьми народ.

IV. РИМ

Одного дня притихне вічний Рим,
Коли в його праісторичну браму
Увійде з небагатими саквами
Припалий пилом дивний пілігрим.

За ним, смагу зітерши на губах,
Бочком протиснуться дядьки чубаті.
І кожен чемно здійме бриль крислатий
На ганку міста о семи горбах.

І вийде їм назустріч гордий Рим,
І з подивом оступиться гординя,
Коли на чистій, мов сльоза, латині
До нього заговорить пілігрим:

— Поети! Мудреці — мудріші змія!
Не поминайте нашого коша.
Це — мій народ.

Покіль він жне і сіє —
Я говорю. В устах — його душа.

Вергілію, Таціте і Сенеко!
Прийдіте,
Обніміть моїх батьків.
Я відчуваю день той недалеко,
Коли мій рід промовить до віків.

Його мовчання — золота криниця.
Я — тільки посланець його коша.
Він ще запросить вас, безсмертні,
до світлиці,
О, ви ще визнасте, яка в нього душа!

При Колізеї, мов при повній чаші,
Стояли вище хмар і журавлів.
І золотили тоги патріарші
Від сяєва чорнухівських брилів.

V. ІНТЕРМЕЦЦО

Тяглись повільно в сутінках підводи
Чумацьким шляхом млявої доби.
А він ішов. А він народ підводив
На рівень його ж власної судьби.

Минають дні, і почесні, і слава,
Спада кохання перозквітлий цвіт.
І тихо тужить ластівка чорнява
Йому услід вже, мабуть, двісті літ.

Він усміхнеться м'яко і печально,
Він прошепоче лагідно: «Прости.
Я повернусь в неділю у клечальну,
Коли...

зумію до народу дорости».

Іде. І сяє на погожу днину
Пшеничний бриль довкруг його чола.
І золотіє на старій свитині
Безсмертна у трудах своїх бджола.

VI. УТВЕРДЖЕННЯ

Іще над ієрогліфами світ
Схилявся, як неук, над новим канонам,
Та вже з'явивсь в родині Шампольйонів
Отой, що вирве тайну в пірамід.

Ще не було Чорнух ані Полтави,
Батий ще не збирав свою орду,—
Та вже слов'янство здобулось на право:
Подарувати нам Сковороду.

Ніщо ніколи не минає марно:
Ще тільки-но збиралося на світ,
Та вже давно дозрів шляхетний мармур,
В який ім'я його вкарбує світ.

Хай ляже на могилі незабутній
Простий вінок... ромашка і чебрець.
Але хіба він формою в майбутнім
Не пагадає дантівський вінець?

ВІД БІЛОЇ ХАТИ ДО БІЛОГО ДОМУ...

1. ЗНАЙОМСТВО

Сирий бетон аеропорту Кеннеді.
Якось зненацька вискнули шасі.
Все. Дев'ятнадцять десять за нью-йоркським.
...Давайте познайомимось, Америко.

Туман.

Несе бензишним перегаром,
Немов сивухою від пияка.
На злітних смугах блимають вогні
Багрові і зелені. Потойбічно.
Задерши хижо вигнуті дзьоби,
Зловісно, важко в небо виповзають,
Немов доісторичні птерозаври,
Похмурі надсучасні літаки.
Ет цетера... Ет цетера.
(Набір джентльменський пристанційних вражень
Короткочасних візитерів.)
Не звідси починається Америка.
Не з того боку починай знайомство...

Ти почни для знайомства

доскіпливий тест

Не з герба, що вінча

президентську карету,

Не з гучних Декларацій —

ми знаємо текст!

У двадцятім з підтексту

вивчають анкету.

2. ГОРИТЬ НЬЮ-ЙОРК...

Щоніч горить Нью-Йорк.

Спливає кров'ю тьма.

Обличчя горожан — як лики, литі з воску.

І все довкруг космічний жах пройма,

Немов у видивах Ієроніма Босха.

Ти погуляв, Нью-Йорк!

І от він — страшний суд:

Відьомське полум'я гуде в пекельнім танці.

Молись чи не молись: сувій гріхів несуть

Скальповані тобою індіанці.

Колись тобі, голодному,

вони

Індика принесли, наївні діти честі.

Ти щедро відплатив:

під регіт сатани

В серця їм розрядивши свій вінчестер!

...Горить, двигтить Нью-Йорк.

Рокований огонь

Висвітлює у цій містичній діорамі

Нелюдський сміх скальпованих племен,

Скляні зіниці вбитих у В'єтнамі.

Ну, що, пожирував, всесвітній Вавілон?!

Тепер тремти і зри:

у брамі Валтасара

Три слова начертав роковані вогонь,

Три віщі знаки грізної покари!

...Зійшли сирени на суцільний зойк.

Волають рації. Гуде юрба бентежно.

Це — страшний суд гряде...

Але повір, Нью-Йорк:

Я руки не погрію на твоїй пожежі.

Я бачу, як нащадки перших вуглярів,
Сини ковбоїв — хлопці крутолобі —
На подив циніків-газетярів
Несуть в огонь свої гаслярські роби.

Ідуть порятувать не золоту мару,
Не гонор твій, підтятий Уотергейтом,
Не тайні списки в сейфах ЦРУ —
Таких уже демократичних стейтів!

Не за долар, чорти його бери,
Що затулив, мов катаракта, скельця!
Урочо похили державні прапори:
Вони ідуть за тебе, люди серця!

Хтось обвуглів над жахом авеню...
Але в живий ланцюг

ступає інший вперто

І з рук до рук передає з вогню
Твоє майбутнє, вирване у смерті.

В ручищах дублених, яким підкови гнуть,
Так ніжно й трепетно, мов хлібороб колосся,
Виносять з полум'я твою справдешню суть —
Дітей твоїх, Америко, виносять!

Крізь вогневу, безумну, дику гру
Несуть, притисши до грудей могутніх.
І я в цім ланцюгу на руки їх беру
І впевнено передаю в майбутнє

Білявих, яко день, чорпіших від ночей,
Червоних, як гранат, жовтіших од лимона —
Беру до рук дітей

і в книзі їх очей

Читаю одсвіт сподівань Лінкольна.

Все як годиться:

гомонить сенат.

На перехресті президента лає,

Наркотиків набравшись,

демократ...

Байдужо поліцейський позіхає.

Функціонально все... аж до піяк,

Розграфлено до крапки, як на мапі.

І лиш в ході людей

бліда поквашність

Виказує мерзлякуватий ляк.

Я теж відчув цей гострий холодок.

Шукав його начало довго й чуло.

І от збагнув:

так промерзає дуло,

Коли лягає палець на курок.

Не доведи:

прожити все життя

Отак в прицільній — крізь оптичне — рамі!

Чекать, як дев'ять нормативних грамів

Вженуть без докору і каяття!

А так — парад!

Як гордо йдуть вони

Американським діловитим кроком!..

Та враз пригнеться котрийсь ненароком,

Як перед пострілом із-за стіни.

Цей вічний жах!

Він в кожному сидить:

В отій, що виключно підперла двері,

В сутязі, клерку. Навіть — в мільярдері.

Та що там! — в президентові не спить.

От він державно висіває мак
Про право й правду — густо і сердито!
Коли ж копнуть:

він хоче утопити
У хвилях слів одвічний переляк.

Тому, урвавши велемовний лад,
Ні-ні та й зиркне з-поза мікрофона
Туди,

де вбитих президентів ряд
Шикуюється
у тиші Арлінгтона.

Грими і слав
свободу по Фур'є!..

Але у межах.
Най господь бороне
Ступити в круг пристріляної зони,
Де править бог по імені:
«Мос!»

І він у межах визначених гра,
Бува, й на грані фолу, та... не далі.
Бо відчува, як хтось очима стали
Його в приціл оптичний назира.

5. ПРОМЕТЕЙ ПРИРУЧЕНИЙ

Якось Нью-Йорком,
крізь ядуху смерту,
Я брів, мов Дант, в сірчанім тумані.
І раптом на скалі Рокфеллер-центру *
Сам Прометей — свят-свят! — явивсь мені.

* Один з найбільших осередків бізнесу і розваг.

Я вже хотів у ноги Богоборцю
В священній шані пасти долілиць,
Та щось мене спиною на півкроці,
І зник міраж, як пил з-під колісниць.
Ні скелі, ні орла.

Отямивсь: де я?!

На тлі стіни, як в дзеркалі кривім,
Блаженно возлежав із ликом Прометея
Золочений лінивий херувим.

З-під банку зиркав іронічно стражник:
Мовляв, за гроші... й не таких, либонь.
...І крикнув ридма я відступникові:

— Зрадник!

Ну, сам продавсь...

Так як ти міг — вогонь?!

Ти ж правив у змаганнях нам за міру.
Таж поруч тебе сам Іуда — тинь:
Той — одного продав...

А ти ж запродав віру

Мою

і всіх минулих поколінь! —

І камінь взяв я,

гострий і ребристий.

Вже замахнувся...

Та раптом височінь

Хитнулася,

і з металевим свистом

На голову мені поверглась тинь:

Над хмарочосом, що нависнув грізно,

Уц'явши кігті у криваву плоть,

Летів орел

похмуру і залізно

Чинити кару

за Евксіпський Понт.

І стогін болю із гірського краю,
Протявши небо,
вмерз у материк:
— Мужайтесь, люди! Я за вас вмираю,
Та доки люди ви —
не вмру повік!

І зник фальшивий дубль,
як потороча.
І я одкрив у древньому
пове:
— Покіль за нас вмираєш,
Богоборче,—
Безсмертний ти,
Бо віра в нас живе.

6. ТА ВІД БІЛОЇ ХАТИ...

Та від Білої хати
аж до Білого дому —
Субмарини й ракети,
океани, туман та печаль...
Принеси мені, вітре,
хоч стеблину соломи
З материнського поля
на свинцевий Гудзонів причал.

В цім залізному світі
верховодять машини.
В темних вигинах вулиць
бродить ніж та оптичний приціл...
Принеси мені, вітре,
сизий холод ожини,
В цю задушливу ніч
принеси мені сонце в руді.

Тут безжалісно правлять
навіть з сонця проценти...
А душа моя вдома,
а душа моя шлях обійма,
Де стрічаєш ти, мамо,
поштаря із райцентру,
А листа все немає,
а листа щось від сина нема...
Не тужи, моя мамо,
при вікні,
при віконці —
Понад всі океани,
великі й малі,
Наша вишня на гілці
подає мені сонце,
Що ніколи не зайде,
бо зіходить на отчій землі.
Я до рідного сонця
прихиливсь, як до брата.
Хмарочоси щезають,
ніби ящери, в темінь століть...
Вища Білого дому
моя Білая хата,
Бо за правду стоїть.
Бо на правді одвіку стоїть.

7. КЛИЧ ГНІЗДА

Із нільських берегів,
де сплять віки в гробниці,
З тропічних вільглих пуц,
де тамариск цвіте,—
Куди ви летите, мої високі птиці,
На сизу паморозь,
куди ж ви летите?

Тут первородний рай, тут слашний дух кориці,
Тут міждоликий Ра

устами обпіка,—

А там, над озерцем,
простеньке небо з ситцю,
Неговіркий спориш, полин та осока.

Чи знає ваш ватаг

всю каторгу дороги,

Чи зна, що поміж вас, братове, не один

Впаде на півшляху до отчого порога

І вигасне в очах

небес ультрамарин?

Мовчить старий ватаг,

задивлений у себе.

Утома вікова спада з його плеча...

Та раптом — змах крила!

І на сувої неба

Повільно проступа

таємний знак ключа.

О, скільки поколінь

шукало тайну знака:

Оракули й жерці. Великі і малі.

Але пливли ключі за сивим зодіаком,

Сховавши тайну при лівому крилі.

Не раз планету бив

мороз глобальних зміщень,

І вмерла не одна у космосі зіезда,—

Але пливли ключі

і повертали віщо

Крізь втому і віки

на тайний клич гнізда.

Нью-Йорк — Зачепилівка — Київ

1978

ПРИ ГОНЧАРНОМУ КРУЗИ

Олесеві Гончару

1. ЗАЧИН

Круг провістив Гончарові,
що коло — основа спіралі...
Шпосте довершив.
На сьомім ідеш у зеніт олімпійський...
Станеш на сотім,— узри
не лише позаобрійні далі,
Але і перший виток в квадратурі своєї коліски.
Сину полтавських тополь,
що тримають півкулю ефіру,
Сивий сівачу ланів
українського вічного слова,—
Шану воздавши,
проте
не сотворим із тебе кумира:
В коло любові берем.
Адже коло — спіралі основа.

2. СПОГАД

Світ міняється, як світ
У довічній колісанці:
Одійшов надвечір дід,—
Онуча знайшлося вранці.

Зійдуть трави на межі.
Відболять пекучі дати...
Так чого ж це — розкажи —
Зажурився ти, солдате?

«Гей, братове ж ви мої,
Так воно було б щасливо,
Та згадалися бої,
І приснилися усі ви.

Спалахнуло голубим,
Наче вибух при окопі:
Скільки ж вас я розгубив
По розтерзаній Європі?!

Як ви там, па чужині,
Чи не давлять вам Карпати?
Так хотілося б мені
Вам у мрамурі воздати.

Вознести понад віки,
Над висоти і висотки,—
Я ж насипав лиш горбки
Із солдатської пілотки.

І тепер який горбок
Не зустріну на околі,—
Осікається мій крок,
Як в мінованому полі.

Та найбільш мені болить,
Заболить — аж до знемоги,
Як онука побіжить,
І не глянувши під ноги.

Все в мені йому кричить
Тоскним криком остороги...
А онука знай біжить,
І не глянувши під ноги...

Ворухнулася рілля,
Перейшов по травах легіт.
Із далекого даля
Обізвалися полегли:

«Та хіба ж на смертний труд
Йшли ми, брате, задля того,
Щоб онукам перетнуть
Сірим горбиком дорогу?»

Хай летять, як ластівки,
Хай в лице їм вітер свище:
Насипали ж нам горбки,
Щоб онуки стали вище!

Ти прислухайся на мить —
Наче дятлик на осонні...
Певне, хлопчик тупотить —
Чуєм стеблами долоні.

А оце ось жебонить,
Мов джерельце біля скроні.
Певне, дівчинка біжить
Подорожником долоні.

Не судилося своїх
Нам гойдати доню-сина.
Так дозвольте хоч чужих
На долонях поносити.

Доки дітям лопотить
Безберегими степами,
Доти нам не вкриє світ
Мертвим попелом непам'ять.

Кинь, солдате, сум-жалі:
Так на світі урочисто!
Скільки в тебе при столі
Назбиралось товариства!

Срібну чарку підними
І за тих, кого немає.
Пробачай, зайшли б і ми,
Так земля... не відпускає».

3. МАРАФОН

При стартовій лінії доля рівня їх у ряд:
Усім їм однаково світять на фініші айстри.
Успразі вінця в неофітів зіниці горять...
З-під мудрих повік у дорогу вдивляється майстер.

Він знає, яка то жорстока й трудна далина,
Як зманливо легко спочатку скоряються версти,
Як важко по тому на спині дорогу цю нести
Від мертвої точки, що серце навпіл розтина.

Він знає, що многі, занадто голінні до слав,—
Не втримають темпу, падуть на узбіччі у трави,
Він їх остеріг би, але не дано йому права,
Бо в тому двобої з собою змагася сам.

Суддя, як одвіку, раптово натисне курок.
Рвонуть новобранці, немов лошаки серед степу.

І тільки досвідчений майстер, не зрадивши темпу,
Спокійно перейде на свій, уже звирений крок.

Він знає: не варто спішити — тільки перша верста.
Дорога попереду — вельми підступна й далека.
Каліфи на мить, як на мед, вириваються легко.
А ти не спішиш,— в тебе надто висока мета.

Ти ще їх побачиш, зів'ялих, непевних, як дим,
В уламках надій, що розбились о кремень
на друзки:

Вони проклянуть у кюветах дорогу і друзів,
Доводячи ревно, що краще ходить, як ходив.

Одного за одним в суворім прискоренні ти
Обійдеш передніх, що чорно звугліли на сонці.
І жестом руки їм накажеш:

«Тримайтеся, хлопці!»

Бо ці таки дійдуть, хоч мертвими — до мети.

Під рокіт овацій ти першим промчиш стадіон
І, скинувши втому, повернешся знову на фініш,
Де з усміхом добрим тобою ж подоланих стрінеш,
Які лиш закінчують в муках тяжкий марафон.

Їх важко хитає, утома супроти гребі.
Потріскані губи, од пилу чуби спонелілі.
Та горді вони, бо уперше здолати зуміли
І мертвий бар'єр, і дорогу, і навіть себе.

Ти їм, як синам, підставлятимеш плечі круті,
Бо знаєш: прорвавши знемоги капронові пряжі,
Приходять до фінішу тільки надійні і справжні,
Які вже ніколи не зійдуть на третій версті.

СИВЕ СОНЦЕ МОЄ

Пам'яті матері

І

Чорний вітер.

Жовтий смерч.

Гухнув пугач в оболоні.

Чи то яструб, чи то... смерть, --

Просвистіло біля скроні.

Чорний грім.

Свинцеве тло.

Небо тріснуло на скельця...

Попід горло перейшло.

Полоснуло біля серця.

Щось в душі,

на самім дні,

Застогнало, підсвідоме.

Обвуглів, як на вогні,

Жовтий лист аеродрому.

Біг я сліпо.

Падав...

Біг...

Коні сторчма — у замети.

Літаки валило з ніг,

Задихалися ракети.

На порозі хати стих.

Глянув... ноги похололи.

Захитався світ:
«Не встиг».
І ніколи вже...
ніколи...

II

Дивний той день. Безликий.
Ні праведний, ані грішний.
Апокаліпсис. День наузи...
Щід зодіаком нуля.
Хтось там стоїть?
Я це стою? Чи хто інший?
Яма — на всесвіт... маленька-маленька земля.
Лугом ідуть... Степом ідуть.
Лісом померклим.
Яма їх тягне, немов сатанинський магніт.
Хтось зарідав. Хтось шамкотить:
«Вчора померла».
Хто це сказав? Хто це — скажіть?
Що ж це — скажіть?!
Вирваний день. Мінус.
Зворотного відрахунку.
Був ти чи ні? О, краще б тебе не було!
Онде стоїть. Я чи не... я?
Хряснуло лунко.
Креп на червоному.
Жовте, як віск, чоло.
Хтось — за плече. Тяжко взяли лопати.
Цвях не заходив. Примірились... в скроню мені.
Крик осліпив. З крику прозрів:
— Людоньки! Мати!..—

День проминує? Вік проминує?

...Стою в однині.

Тиша глуха. Тиша сира.

Затхла, мов яма.

Вмерли годинники. Стовбма стоять. Кам'яні.

Хлопчик пробіг. Хлопчик гукнув радісно:

«Мамо-о!»

Скинувся, як птах,— вдаривсь о горб.

...Стою в однині.

Світ, як гранітна плита,

обвалився на рамена.

О, я тепер відчуваю на власнім горбі,

Як ти покійно тримала

за себе й за мене,

Як ти несла оцей всесвіт важкий

на собі!

Важко іти. Сам, наче перст. Хрест мій — печальний.

Руку простяг: прагнув плеча... Горбик — і все.

Все — на мені. Сам я на сам.

Тепер уже — крайній.

Вітер в лице мені холод космічний несе.

Ніде схватись. Промерзлих степів панорама.

Сніг — наче марля. Біла пустеля. Зима.

Як мені холодно... Боже, як холодно, мамо!

Холодно, мамо... Холодно, мамо...

Холодно, ма-а!!!

III

Заметілі відходили...
За веліннями дідів, заповіданими свято,
Треба матір поховати
Біля отчої могили.
Але де ж його могила?
Скільки раз шукати брався!
«Де ти, батьку?» — кличу вічно.
...Тільки прізвище на братській
Символічній...

символічно.

Тільки прізвище
та брила.
І дощі вже відходили...

Ти прости мені — благаю —
Ти прости мені, стражденна,
Що оце ж тебе ховаю
Біля батькового...
ймення.

IV

Рік проминув? Чи вік проминув? Не знаю.
Вже народилася перша трава забуття.
Гуси летять. Вдруге летять з-за Дунаю,
Все проминає...
Не проминає життя.

Зійдуть сніги. Квіт опаде. Вродять ранети.
Звершиться коло.
Новітнє почне віражі.

Тільки повік, доки кружляти планеті,
Ти не повернешся, мамо,
з тієї межі.

Думи пливають, як літаки.
Важко. На Київ.
Ще один день тихо зійшов.
Весь — у собі...
Як я тебе розумію,
Кайсине Кулієв,
Брате мій сивий
по сірій сирітській судьбі!

От стоїмо,
похилившись, як скорбні знамена.
Гори між нами. Та горе між нами. Віки...
Так іще близько не був ти, Кайсине,
од мене:
Серцем до серця. Сльозою.
Рука до руки.
Важко нам, брате. І — легко:
не тягнуть стодоли.
Але скарбів наших стачить
на весь материк:
Маємо землю отецьку,
свою, неприкуплену долю.
Рідні могили. Святі імена матерів.
Маємо все! Ні купити його, ні продати.
З віку передане,—
передамо у віки.
Чую, як легшає всесвіт важкий мені, брате.
Плечі розправив...
торкнувся твоєї руки.

Чорний вітер.

Жовтий смерч...

Так у вічній коловерті:
При дорозі бродить смерть,
Та нема дорозі

смерті.

Всі колись довершим круг
На вінкові, на печалі...
Та вовік безсмертен рух
Нескінченної спіралі.

Всіх на марах понесуть...
Так доволі нам тужити:
Зерно в землю теж кладуть,
Щоб воно воскресло в житті.

Та коли б не падав цвіт
По весні

під ноги літу,
Не зав'язувавсь би плід
Для нового первоцвіту.

Коні круто крешуть в брук:
Ще копита непритерті.
Доки є дорога й рух,
Доти, брате, ми безсмертні.

Тож — на коней!

Зло до пня

Підкоси мечами правди.
Хай нагірно осіня
Хустка матері, як прапор.

Рід наш — з кореня верби.
Не шукай древніше знаті:
На фамільному гербі
Ми карбуєм вічне:
«Мати».

В чорнім горі і журі
Віру нашу не підтяти:
Умирають матері,
Та не вмере ніколи
М а т и!

VI

Поговоримо, мати.
Ніщо не завадить тепер:
Ні робота, ні клопіт.
Зітхнувши, забули сусіди.
Не осудимо їх. Так одвіку:
родився — помер.
А живим — про живе:
підростають у клопотах діти.

Поговоримо серцем до серця.
Бо ти — у мені.
Ти вже всесвітом стала.
Зорею. Травою. Вербою.
Поговоримо навстіж.
Та й де тут узятись брехні,
Коли я говоритиму, мати,
з тобою.. з собою?

Почнемо про життя.
Книгу пам'яті вітер горта.

Про життя — як життя.

Не хитнувшись ні в комі, ні в титлі.

...Одсуваю літа.

Стрілянина затихла. Світа.

Німець чоботом гримнув

у злякані двері навідліг.

Ти була молода. Вже — солдатка. Іще — не вдова.

Німець важко дивився.

Ти блідла... біліла, як вишня.

Раптом зиркнув на мене.

Сіпнуласть рудава брова.

Якось наче осів. Озирнувся незряче.

І... вийшов.

Потім скрадно повзли комендантом усічені дні.

Потім — вересень. Ранок. І крик відгорьований: «Наші!»

Потім травень. Дев'яте. І — це вже було по війні:

Сполотніла поштарка. І ти, непритомна, на паші.

...Повернувся сусід.

Моложавий і ситий, мов кіт.

Шелестіло: з полону?.. чи з тилу...

Чи звідкись у чорта...

Навалившись на хвіртку,

сміявся мордато в одвіт:

— Ви тут з німцями, знацця...

А ми, брат, із фр-онта.

Ну, чого ти ревеш? — через тин, по-кумівськи, гримів.—

Та було б хоч за ким. Молода іще, встигнеш...

пожити.

Він же в тебе — завжди перед батька.

А жити — не вмів,

Де йому воювать!

Воювати, кума, треба вміти.

Як ти плакала гірко!..

Білили мої кулаки.

Я поклявся: спалити його ненависну оселю...

А на ранок ти бігла поквапливо на буряки.

«Ну, дивись мені: вчись!» —

І зникала, як сонце веселе.

Що ти знала в житті?

Сиві будні, як наші степи.

Від зорі до зорі: то сапа, то жнива-обмолоти.

Та невже ж ти і разу не стала супроти

судьби?!

«А навіщо? — всміхнулась. — Мені аби люди

й робота».

Та невже ж тільки й щастя:

босоніж іти по росі.

По холодній. А інші?..

А он же сусід — у чоботях?

«То не нашого поля...

А я вже, сипок, як усі.

І не гірша й не краща. Та й легше босоніж.

Чого там!»

Чи було в тебе щастя?

А певне-таки, що було:

Як ви гарно співали,

йдучи із далекого поля!

Все довкола цвіло. Чепурилось голодне село.

Усміхалась із куснем макухи

полатана доля.

Ти не вчила мене.

Чи до того, коли що не крок:

Все робота й робота.

Та клопотів прірва. Без ліку.

Ти жила, як усі.

І життя твого трудний урок
Відтепер мені, мати, учити безсонно довіку.

Як ми сіяли щедро словами: «Народу!.. Народ!»...
Говорила ти мало.

Робила багато. І — гарно.
Доки ми пересіємо,
виполеш мовчки осот —
І земля з-під твого рукава
молоділа, зутарна.

Та пощо воно, й справді, обтіпаних слів околот,
Коли кожна стеблина твоїм перекроплена потом.
І чого б тобі, врешті, хвалити на людях народ,
Як сама ти була від коріння до крони —
народом!

VII

У нашому дворі не відкидали сніг.
Чи влєжати йому, як до моєї хати,
Вважай, усе село
в стонадцять юних ніг
Протоптувало шлях:
хто хоче — завертайте!

Лише сусідів двір стояв німий, як лід.
Урівень з ворітьми білів замет високий.
Коли там не коли з'являвся зненацька слід
З-під хромових чобіт,
скрадливий і жорстокий,

Він все волік у двір.
...Аж якось уночі,

Коли жорсткий мороз викручував гілляки,
Від нього збігла жінка.

І йдучи,

Ще й плюнула: «А щоб ти щез, собако!»

А хоч би що йому!

Як і раніш було:

Все щось волік у двір,

заметами підпертий.

...Аж якось спохопилося село:

І — сліду од воріт.

Вже й день минув.

І третій.

Ніхто не йшов туди...

Покіль — і сміх, і гріх —

По шию грузнучи,

з сільради не пробились.

Зламали засуви. Ступили на поріг —

І подались назад.

Баби перехрестились.

Схолов.

У потайній кишені піджака

Червінці зледеніли, мов у льосі.

І зведена в агонії рука

Жовтіла на останньому... доносі.

Ховати кликали із третього села.

Із нашого — ніхто. І тільки ти єдина

Накинула кожух: «Ну, сину, я пішла.

Усе ж таки сусід. Який не був... людина».

І вперше я собою заступив поріг,

І крикнув:

— Не пуцу! Нехай чужі... скотину! —

Хто протоптав її?

Чи родаки,
Чи, мо', чиясь гірка вдовина доля?
А може, та,
за котру ти рядки,
Коли вона хворіла,
дополола?

Чи, може, подруга далеких літ,
Коли ще місяць загравав з вербою?
Чи просто хтось, кому цей білий світ
Без тебе не такий, як був з тобою?

Чи, мо', ровесниця по сивині,
Поглянувши на сніг, біліший свята,
Згадала,
як іще в недавні дні
Ти побілила їй з причілка хату?

Торкнувся стежки:
теплий, теплий сніг...

Хто б не були ви,
юні чи похилі,
Я омиваю стопи ваших ніг,
Що стежку цю до неї освятили.

Прожити б так... по-людськи.
І піти,
Прибравши для онуків поле миле,
І знати, що стежок не замести
Ні до твоїх воріт, ні... до могили.

IX

Мамо, вечір догоря,
Вигляда тебе роса.
Тільки ж ти, немов зоря,
Даленієш в небеса,
Даленієш, як за віями сльоза.

Сад вишневий на порі.
Повернулись журавлі.
А мені, як до зорі,
Долітати на крилі
Все до тебе, як до вічної зорі.

Там, де ти колпсь ішла,
Тиха стежка зацвіла
Вечоровою матіолою,
Житом-долею світанковою.

Дивом-казкою,
Юним соняхом,—
Сива ластівко,
Сиве сонечко.

А ми над ними язиками клеплем!
Хоч інколи подумати б не гріх,
Що, може, сховані у їхніх склепах
Не лише кості,
а й гілки доріг...

Дороги йшли, врізалися з розгону
У племена, Помпеї, города...
Сивіли і відходили Платони,
І формули слідів
читав Скворода.

Дороги йшли
на всі чотири сторони:
Ті — на Олімп,
а інші — в чорнозем...
Відходили філософи в історію,
А посохи відходили в музей.
І пилом осідав над ними час...
Так звідки ж ти,
Дорого,
почалась?

II

Кипів один із днів палеоліту.
Гарячий камінь холодно дзвенів.
І вибухав зеленим динамітом
Тропічний праліс в голубий zenit.

Він шаленів од випитих туманів,
Красиво-хижий, зманював до бруну,
Де у подібних до гадюк ліанах
Зміїлись гади, схожі на ліани.

Безбарвне сонце захолодим тиглем
Вкипало сторчма в голубий zenit.

І мертво тихли в папоротях тигри,
Загнавши кров зелену до зіниць.

Він, мов циклоп, загородив дорогу
До річки. Він сичав зеленим злом.
І плем'я, з жахом глянувши на нього,
Останнє допивало джерело.

Востаннє сльози блиснули,
як скло,
І вмерло, пересохло джерело.
І впало плем'я на пісок рудий.
І жах вареготав:
— Нема води!

А там, за лісом,
синьою струною
Напнута між порогів і проваль,
Ріка бриніла — близько ж! —
хоч стрілою
Подай, аби в напрузі тятива.

До неї не один хотів продертись
Крізь праліс, що заліг, немов упир,
Але в зеленім затисковій смерті
Навіки кров'ю власною упивсь.

І прорекли з відчаю найстаріші:
— Либонь, то небо за великий гріх
Нам визначило, нерозумним грішникам,
Покірно в сонці лютому згорить.

І плем'я горде,
засторозі вірне,
Лягло вмирати
мовчки і покірно.

Один вояк, найдужчий з того племені
(Ходив на мамонта спокійно, як на брилу,
Лиш біцепси опукло випинались,
Тужавіли і твердли, гейби креміль),
Так навіть цей вояк із вояків,
Підвладний засторозі пайстаріших,
Уже хотів повергтись долілиць,
Але востаннє озирнувся на світ
І раптом вбачив сина...

Хлоп'як хрипів.

Кривавими губами
Лигав пісок, як воду.

І... сміявся.

В сухих зіницях, випитих вітрами,
Пісок переливався, як змія.

Вояк стерпів би все, але не це.
З жахливо перекошеним лицем
Переступив освячене табу,
І, взявши камінь гострий,

як злобу,

Пішов на ліс — убити і роздерти!
Помститися за сина і... умерти.

Він бив його, повиснувши на грані
Між звіром і людиною —

на дюйм.

І корчилися порубані ліани
Тілами обезглавлених гадюк.

І кров од жаху в баобабів стигла,
Як у рокованих на смерть рабів.
І задки-задки відступали тигри,
Загнавши подив у глибинь орбіт.

Та лють вляглась на втомленість долонь,
І він спинивсь...

Але, зачувши лемент,
Оглянувся... і просвітлів чолом:
За ним ішло, ще мить покірне, плем'я!

Тупим камінням, озвірінням голим,
Пеньками пальців, скалками зубів
Воно впивалось у зелене горло,
Усе людське стоптавши у собі.

І падало, і зводилось, і мерло,
І небо кровоточило в руках.
І тіпались ліани, наче нерви
Наляканого смертю хижака.

Ліс похитнувся... Та кожному свою крону
Він оддавав недешево проте:
І гладшали на здобичі пітони,
І меншало у племені дітей.

Та плем'я йшло.
Здихало, як собака,
Але повзло туди
за кроком крок,
Де мільярди озвірілих злаків
Смоктали з річки
синьооку кров.

Все важчала
і слабшала рука,
Все ближчала —
і вищала! — ріка.
Останній крок.
Проклятий крок останній —
Здалося, ноги в землю повростали.

Здригнуло сонце,
як протятий беркут.
І впало плем'я змучене
на берег,
Як перед ним
печуванім хоралом
Явилась і озвалася ріка.
І люди вже при березі вмирали
В передчутті цілющого ковтка.

А він, хто перший зважився з усіх
Переступить велику засторогу,
Бродив поміж своїх єдинокровних,
Що ошаліли з радості страшної,
І, взявши в жмені голубого щастя,
Шукав, гукав свого малого сина.
І не знаходив.

Але — ні... знайшов.

Він підхопив маля на руки сильні —
І надломивсь, як в бурю колосок,
Коли з очей, уже погаслих, сина
На тихий берег вилився... пісок.

Він міг би стерпіть все.

Але — не це!

З жахливо перекошеним лицем,
Пропалений наскрізь пекельним горем,
Він кинувся в одчаї на ріку,
Щоб на її прозоро-синім горлі
Заціпить пальці в мертвому ривку.

Бо в мозок його чорний, як вуглина,
Застряла думка, гостріша дротика:
Кому тепер потрібна та ріка,
Коли немає і не буде сина?!

Тоді до нього підійшов повільно
Древніший од усіх у тому племені.
На грудях його

мамонтові бивні
Полишили нещадні монограми.

І так прорік:

— Вояче, ти вчинив
Великий гріх, бо перейшов закон.
Твій гріх утричі тяжчий,

бо його
Вчинив ти лиш заради свого сина,
А отже — задля себе одного.

І хоч який він —

але цей закон
Ми ствердили усі по добрій волі.
І хто б не був ти — і во ім'я чого,—
Порушника закону митить смерть.
Рятуючи себе і свою кров,
Ти зло чинив, бо дбав про себе тільки.
Та, дерево зберігши задля гілки,
Ти мимоволі злом зачав добро —
Для племені всього... на зло Закону...
Але тоді скажи мені, вояче:
Якщо Закон вважає лютим злом
Добро для всіх, здобуте кров'ю й потом,
То чи законним є такий Закон?

Збагнуть це важче,
аніж смерть криниць.

І все ж ти укріпися
і — збагни!

Від прадідів до правнуків
і далі,
До нас. І не одного осинить
Над війни, тюрми, зради і печалі.

І суть її, як простота сама,
Із геніальністю парівні важить:
Дорога справжня — завше лиш пряма,
І лише до добра — дорога справжня.

Ще визріє, мов яблуко, пора,
Коли філософ відкриттям потішить:
— Тому й ціни немає у добра,
Що платиться за нього найсвятішим.

Розділ II. ДОРОГА І ЛЮДИ

У всякого своя доля
І свій шлях широкий...
Т. Г. Шевченко

ДЛЯ ТОГО І ДОРОГА, ЩОБ ІТИ...

По радіо:
— В той день
на диво всім,
Вишневим квітом зацвіли антени,
Зачувши голос юного Антея —
Земного сина —
в космосі!

Дорога в космос!
О жага століть:
Ще з того дня,
як напівдикий прашур
У небо кинув каменем із пращі,

Вона живе,
і манить,
і болить.

Гей, невідвітна забуття ріка,
Скількох ти проковтнула фараонів!
А от лишивсь у пам'яті Ікар,
Не маючи й абиякого трону.

І все не марно:
ні стрибок з дзвіниці,
Ні ритуальні танці інквізицій
Навколо тих,
хто пебо нагинав.

Ані попівська чорнориза галич,
Ні в зашморгу вознесений Кибальчич —
Ніщо даремно в світі не мина.

Дістати пеба! О крамольна мисль,
Ти жевріла, хоч як господь не стежив!
Тебе несли стріла і пружний спис,
І житня скирта, й вавілонська вежа.

І — сталося!
Радійте і...

* * *

А він згорів. Так просто й непомітно,
Як дерево. Як мить. Як вугілля.
І світ не розколовся.

І земля
Не зрушила з одвічної орбіти:
Над Зачепилівкою літній дощ
Снував із хмари невидиму пряжу;
Транзистори на чорноморських пляжах
Пиляли тишу впоперек і вздовж;

Качались кавунища на возах,
На гойдалках мамів лякали діти,
Творила древня стомлена коза
Навколо прикорня свою орбіту,

І тільки мати з страдницьким лицем
В розпуді рвала перев'ялі коси:
«О люди! Як же це:
і сонце, й роси...
А сина вже немає... Як же це?!»

* * *

Редактор уже знав: на першу сторінку...
Крупно. В чорній рамці.
Текст: «...в селі... льотне училище...
Мріяв... Збулося... Тридцять... Майора...
(«Ах, який молодий майор!» —
перешіптувалися б
Дівчата, озираючись). Героя... посмертно...»
Фото. Хмарив брови, а очі сміялися.
Які вони в нього: сірі, голубі, карі?
Напевне, сірі, бо ніс — кирпою
І чуб — світлий. І під носом — родимка.
І раптом редактор сполотнів. Рука
тремтіла,
І палець ніяк не втрапляв на цифру.
Нарешті... «Алло, Ми... Миколо, ти...
Вдома?» — «Уже вдома, тату. А що?
Га? Тату? Що таке, тату? Чого ти мовчиш?!
Алло... алло... алло...»
Редактор опустил трубку на важіль,
Витер газетою піт з обличчя.
«Світе, яка схожість...»

І — все було. Народжувалось — мерло,
Цвіло і одцвітало. І текло...
І в Генерального Конструктора чоло
Від чорних дум поблідло і отерпло.

Непаче трієри, кібермашини
Були забиті формулами вщерть.
Шукали й не знаходили щілину,
Куди прослизла смерть.

Світ не мінявсь: народжувався й мер.
Котилися молекули, як гноми.
Лише одне змінилося:

дублер

Однині називався
«перший номер».

Ішов.

Ліниво космодром стеливсь...
Несли за ним достартову заяву.
І віхою поразки а чи слави
Нова ракета зводилась увись.

І все було...

Сусід з гостей вертав.
На толоку гукали мою матір.
Конав на всіх екранах гладіатор,
І звали гладіатора
Спартак.

Ішов.

І був до біса молодий,
Як той, що не вернувся із польоту;
Ішов на ризик, наче на роботу,
Хоча ніхто й не вимагав:

«Іди!»

(Дістати неба!

О висока мисль,
Ти спопеляла серце, як пожежа.
Тебе несли стріла і пружний спис,
І житня скирта, й вавілонська вежа!)

Минаючи вагання і чини,
Ішов на небо, молодий і древній,
Не певен в тому: вернеться чи ні,
Та що дублер його заступить —
певний!

І марно будуть вічні матері
Синів перепинять біля порога:
Коли вже народилася Дорога,
По ній іти. Долати.

І — горіть!

БАЛАДА ПРО ЛЮДИНУ,
У ЯКОЇ ДОРОГА НЕ ЗАКІНЧИТЬСЯ

Василеві Симоненку

Розгнуздані коні

пророче іржуть,
Бо чують крізь мерзлу підківну іржу
Далеку дорогу,
Червону тривогу,
А може, й останню на світі межу.

Вже вітер над ними

заносить нагай...

Так де ж отой вершник

без страху й вагань,

Щоб прямо — галопом,
Потоп — так потопом,
Щоб чортові в зуби —
пропав а чи пан?!

Чи, мо', вже й не знайдеш
зі свічкою вдень?

Та ні, подивіться: аж он він іде —
Красивий, мов сокіл,
І духом високий,
І сяє опукло чоло молоде.

Аж це його вітер бхидно спиня:
— Чи знавш ти, хлопче,

якого коня

Тобі серед поля
Вготовила доля?
Ударить копитами —
в душу стерня!

А він, посміхнувшись,
виходить на луг

І кида себе у сідло, як стрілу,
І прямо — галопом,
Потоп — так потопом,
І вигнувся кінь у стрибку,
наче лук!

Ой матінко-мамо,
не клич його в сні,
Бо вже ж того вершника не зупинить
Ні яром горбатим,
Ні затишком хати,
Ні богом, ні чортом,
ні віком труни.

О, як він летів
в бурелом напролом,
Аж сонце, захекавшись,
потім зійшло.

І біла сорочка
Здіймалась пророчо
У хрестик вишиваним білим крилом.

І повнилось серце його молоде
Такою любов'ю до чистих людей,
Що стало затісно
Йому у затінку —
І вибухло піснею з горна грудей!

Калинова крапля
скотилась з грудей
На ниви, на роси, на визрілий день.
І впала та крапля
На праведний прапор,
Чистіший і вищий за сонце руде.

Заквакали жаби:
«Догрався, дивак!»
Вужі пред'явили на тіло права.

Копали могилу...
І раптом спинились:
Кого ж їм ховати, як пісня жива?!

«Треба,— думав,— першому до раю
Вскочить та хоч глянуть на красу,
Бо як налетить голодна зграя,
Всі гілляки з листям обнесуть».

Устелив, як заєць, рівчаками.
І коли здалось: уже добіг —
Так вліпився правою об камінь,
Що крутнуло землю в інший бік.

Довго лоба одтирав руками...
Відкректався. Прискородив чуб.
Але не прийняв з дороги камінь,
А тихенько, щоб ніхто не вчув,

Притрусив травною для порядку,
Щоб не видно здалеку. Отак.
І поволі рушив собі задки:
«Тільки б не прогавити спектакль».

Ох красиво ж падала громада,
Набивала душі і носи!
І уперше чоловік од радості
Сміхом нерозтраченим трусивсь:

— Ну, давай же, падай! Ох і валять,
А хапають гупі! Мов кулак.—
Та й зірвався задки у провалля —
Аж луна проваллям загула.

Кинулась громада на підмогу.
Зупинились...

Зазирали в діл.
Позітхали: треба ж так, їй-богу,
За якихсь три кроки до садів!..

Але ж хто опуститься в провалля?
— То нехай ватаг — у нього ж власть.
— А чого це все на старших валять? —
Визвірився на Петра Улас.

— А тому, що платять їм... немало.
— Лишенько! Знайшлися бідняки.
Ви ж із Гнатом стільки захарлали,
Що тріщать від золота мішки.

— Ах ти ж стерво!

— Ну, стривайте ж, гади!

— Я ж тебе!..

І я ж тобі!..

— То бий! —

І взялася чесная громада
Щиро й нелукаво...
за чуби.

Вже у того, що в провалля вцілив,
Навіть кості терном поросли.
Вже сусідні здружені артілі
Застилають у садах столи,

А вони як стали біля яру —
Схоже, що стоятимуть віки,
Один одного вхопивши яро,
Міцно, як брати...

за петельки.

ОПОВІДАННЯ ПРО ДОРОГУ ДИВАКА

Жив собі чоловік на світі:
Довгоногий, смішний, худий.
Його звали Лелекою діти,
І тяглися до нього діти,
Як лелеки тяглись до води.

Він ходив у поношенім хакі,
Що дісталось йому від фронтів.
Та ще був у нього собака —
Довгоногий, худий, як він...

Як розгубить шалена злива
На толоці моря малі,
Він робив хлопчакам щасливим
Із поживклих газет кораблі.

І пливли хлопчаки далеко,
Розсуваючи межі калюж.
І ставав тоді дядько Лелека
Сам од радості як малюк...

Над отарою у задуху
Він здіймався, немов димар.
І міцні хазяї в кожухах
Називали його — Дивак.

А якось за млином протрухлим,
Де бур'ян не торкала коса,
Він надумав на сміх кожухам
Посадити вишневий сад.

Сам каміння руде виважував,
Сам копав кам'яний пустир.
І ніхто з хазяїв поважних
Навіть кухлем не пригостив.

Тільки він не зважав. До темна
Давню мрію свою садив.
І сини, од батьків таємно,
Діставали йому води.

«Запвіте, як засвищуть раки».
Та й забули — турбот було-о...
Аж одного травневого ранку
З дива ахнуло всеньке село:

На старому забутому звалі,
Де одвічно сивів полин,
В чистій радості, в білій печалі
Кораблятами вишні пливли.

— Де Лелека? — гриміло розлого.—
Хай живе наш свояк і кумир! —
І одразу знайшлися у нього
Друзі, родичі і куми.

Вони в хату до нього дерлись,
Ніби разом садили сад.
А коли прочинили двері —
Подалися нагло назад:

Він лежав, уперше поголений.
У сорочці, як на парад.
І собака, зронивши голову,
Сльози лапами витирав.

І чомусь від синів ніяково
Свої очі ховали дядьки.
...Тільки плакали, тихо плакали
Із собакою хлопчак.

Одцвіли і розсипались маком
На кленових мостах роки.
Десь подівся старий собака...
Стали мудрими хлопчак.

Закрутило їх поміж шаблями
Переламаних перехресть.
Розбивалися їхні кораблики
Об Хасан і гранітний Брест.

Вони падали — не клонились! —
І вставали знов на штики.
Тільки більше ніхто не насміливсь
Називати їх — Диваки.

Їх не густо з доріг далеких
Повернулось назад у село,
Дуже схожих на... дядька Лелеку,
Хоч у нього дітей
не було.

ЛЕГЕНДА ПРО ВЛАДИКУ І ЙОГО СЛУГУ

Був у Владики Слуга.

Пругкий, як гума, пружний, як пружина,
Гнучкий, як вуж, меткий, як воротар,
Лише Владиці ворухнуть мізинним —
Мов з-під землі за троном виростав.
І так нечутно, тихо та безлико,
Так невловимо кралася нога,
Що навіть необмежений Владика
В якійсь тривозі інколи здригав.

Владика знав ціну своему Слuzі:

Що за найменше просування вище
До обітованого сану «пан»
Він ладен шкварити на кладовищі
По черепах праматерів гопак;
Що в нього не було хребта по вісі,
І коб вгодить Владиці хоч на мить,
Він легко міг собою цифру вісім
У вищому натхненні сотворить.

Тож недарма тримав Слугу Владика,
Бо знав:
на троні, визначенім богом,
Куди на брехнях видобувся він,
Давно б сидить достойнішим за нього
І розумом, і вдачею, й т. ін.

Слуга Владика знав, як власні пальці:
Він міг безмовно по очах читать,
Кому із претендентів завтра в спальні
Засвідчать скорбні лікарі інфаркт.
Владиці варто ворухнути вією —
Слуга напевне розумів і діяв.

Владика інколи любив пожартувати.
Якось під чарку на вечірці тайній
Він об'явив:
«Од завтра всі пости
Найвищі роздаватимуться тим,
Хто з грецької перейде на китайську».

Сказав — та й призабув.
А на похмілля
З переляку схопився за нагай,
Коли до нього по-китайськи вміло
Заговорив улесливо Слуга.

Такий-то був Слуга.
Він так навчивсь читати безголосо
Чужі думки,
що — Сам! — лякатись став...
Якось Владика ненароком скоса
На матір його глянув. Просто так.
Ніхто з найближчих навіть не помітив.
Слуга ж — помітив. І сприйняв як факт...

На ранок лікарі (ох, діти, діти!)
Засвідчили у матері...
інфаркт.

І похололо в животі Владики.
Він все частіше відчува в кімнаті,
Як разом із Слугою входить... жах:
Якщо він зміг переступити матір,
Чи є для нього взагалі межа?
Він часто схоплювався серед ночі,
Намацуючи арбалет тугий:
З усіх кутків до нього крались очі,
Знайомі очі... вірного Слуги.

Але Владика недурним був дядьком —
І покотилась чутка по державі,
Що Володар (ну й вуха ж у рабів!)
Свого Слугу не дуже любить справа,
А більше любить його лівий бік.
Владика знав, що пересудів злива
Слугу дістане, де б він не бродив.

І став вітаться з ним лише за ліву,
І навіть лівий бік нагородив.
Владика точно все розрахував,
Бо знав Слугу,
як свої власні пальці.
І тому зовсім не подивував,
Коли Слугу у власній його спальні
Застав останній у житті привал:
Під дзеркалом у золотій оправі
На килимові чорному лежав,
Всадивши власною рукою справа
У лівий бік плескатого ножа.
І вперше не засвідчили інфаркт...
На чому й уривається строфа.

ДОРОГА БАБИ КАТЕРИНИ

Сизим інєм
 капусти цвітуть.
Аж під зорями
 літаки гудуть.
Хмара стелиться
 скатертиною
Та над бабою
 над Катериною.

Наробилася, находилася,
Натоптала стільки доріг.
Що в ногах уже не вмістилися,
То поклала їх під поріг.

І стоїть тепер пад воротами,
І когось так печально жде.
Може, хтось-таки... Ну, хоч хтось-таки...
Та ніхто до неї не йде.

А було ж колись: хата ходором,
Ще й сварилася колись:
«Вже набралися... Понаходили...
Чи смоли б ви не напилися?»

Дід Іван під чаркою доблесно
Гопака у дворі шерстив:
«Та щоб я на свої, зароблені,
Товариство не пригостив?!»

Як ішов на фронт — був тверезий дід.
А її огорнула печаль...
Повернувся сусід з протезами,
А від діда привіз... медаль.

Вона лагідно так їм:
«Драстуйте».

А вони пролітають:
«Привіт!»

І схиляється сива ластівка
На провислому дроті літ.

А вона б таке їм повідала,
Що ніхто на світі не чув,
Як з-під серця її —
повірите! —

Аж чотири дороги течуть:

Перша — Йванова...
Друга — синова...
Третя — синова...
І четверта — доччина.

* * *

Сизим інеем
капусти цвітуть.
Десь під зорями
літаки гудуть.
Хмара стелиться
скатертиною
Та над бабою
над Катериною.

...А вона б таке їм повідала,
Що ніхто на світі не чув,
Як з-під серця її —
повірите! —
Аж чотири дороги течуть.

Попід вербами
та повз школу,
Понад цвинтарний вічний сум.
Ходять гуси по них
спроквола
І корови задуму несуть.

Невисока їхня орбіта
Починається з-під воріт.
Та по них непорочні діти
Йдуть безпечно
в широкий світ.

ЕПЛОГ

Ножами колій, гострими, як зло,
Протявши чорні отвори тунелей,
Вона бреде наморено в село
Проз яблуні,
свинарники й оселі.

Одпочива у холодку левад
І обережно переходить кладку
На той бік,
де на варту дерева
Шикуються по зросту і порядку.

І проводжають, горді і сумні,
Її на жито й захололий цвинтар,
Де сплять прожиті прадідами дні,
Спресовані віками в антрацит.

Переповза корчі та болота,
Поволі розганяється на трасі
І заліта у з'юрмлені міста,
Напруживши свої гудронні м'язи;

Вона збирає на своїй душі,
Мов колекціонер, віків останки:
І хитромудрі арабески шин,
Сліди од каблучків і траків танків;

І знов повзе на глинища руді,
Вмерзає в кригу Полюса,
і марить,
І губиться,
і гине без води
На жовтій снізі
жовтої Сахари.

Від нас — до вас,
від міста — до села,
Від Хіросіми
і до Вашингтона,
Од Евересту на Байкал бездонний
Вона у різних формах пролягла.

Під місяця надщербленим ножем,
Під золотим свічадом Козерога
Гримить, вмира і виповза вужем
Хребет Планети — втоптана Дорога.

І пилом осіда над нею час...
Так звідки ж ти, Дорого, почалась?

ДОЛЯ

I

Я живу на четвертому поверсі у великому древньому городі:
Сивий камінь, підпала цегла, новочасні бетон і скло.
У вікно моє, завше розплющене,
Пильно дивляться тисячі вікон.
Може, то лише так здається, а насправді
Кожне з них — у самому собі?

От, скажімо, сусідній будинок. То вже ледве не terra incognita.
Стіни схожі на аркуші зошита з арифметики:
кожна клітинка —
Се вікно.

А за ним живе хтось подібний до мене.

І, може,

Мій будинок йому здається теж заледве не terra incognita?
Ми щоранку прасуємо вулиці, ми гортаємо аркуші східців;
Обминаючи обережно норовисті авто й тролейбуси,
Поспішаємо на роботу.

Кожен має свою роботу.

У будинках, де ми працюємо,
Теж розплющено тисячі вікон.
І такі... й не такі, як удома:
Підмальовані тонко віком,
Щоб сховати задавнену втому.

Нам дивиться в ті вікна ніколи: кожен має своєю роботу.
А тим часом за вікнами

— Сонце,

Обминаючи незалежно телевежі і юні лайнери,
Вершить коло своє одвічне, як до нас... та й по нас
вершитиме.

А тим часом гінкі дерева з дітлахами зеленоокими,
Обминаючи обережно поровисті авто й тролейбуси,
Розсувають крижини асфальту, щоб дістатися правди землі.

Але все те у час роботи нам немає часу осмислити.
Власне, все те, давно осмислене у конторах та установах:
Архітекторами, сантехніками, лікарями і ще там кимсь.
Як точніше, то — нами ж самими.

І відтак вже не сонце у вікнах,
А якась «одиниця світла».
І відтак не трава й не дерева,
А сухі одиниці зелені на середню душу населення...

Лиш надвечір,
Коли ми стомлено перегорнемо аркуші східців,
Напрасуєм до лиску вулиці,
У нервовій міській штовханні раптом щось
доторкнеться долоні.

Щось чи хтось? Тільки якимось дивно, так знайомо і так...
забуто.

То не грубий доторк металу чи спітнілого в давці ліктя.
Навіть губи, спалені щастям, так не здатні торкнутися
чисто.

Зводиш очі, а на долоні тихо-тихо лепече листочок
Тополиночки, тополятки — неймовірно живої істоти
В цій захеканій штовханні.
І так дивиться сумно-сумно.
Так прохально і чисто дивиться у твої полинялі очі,

Аж до серця усе єство твоє протина невимовна туга.
І оглянешся раптом, і небо ти побачиш. Звичайне небо,
І звичайну собі хмарину, що зависла на телевежі.
І відчуєш собою сонце —
Не оту «одиницю світла»,
А звичайне пахуче сонце, що минає вечірній пруг.

І подумається: «А й справді, ну чого ти отак метушкуєш,
Очманіло женеш... округ себе, на дрібниці знервовано
важиш,
Проминаючи щось вагоме, неповторне, сутнє і справжнє,
Задля чого на світ народжують матері нас.
А ти... Ех, ти!..»

Так живу на четвертому поверсі.
Сивий камінь, підпала цегла...
Аж якось пересічного вечора,
Коли брязкав на кухні посуд,
Вуркотів дрімотно борщ —
В сірий-сірий буденний вечір
Щось протнуло зеленим списом, огорнуло зеленою тугою
(«Тополиночко... тополятко... І так дивиться сумно-сумно»),
Так здавило безжально в грудях — аж заскімлило з болю
серце

За отим, головним... утраченим,
Чи за тим, що лише втрачається,—
Що схопився як стій з-за столу:
Треба їхати, треба мчати до своєї колиски першої!
Там же... там же воно, напевне.

Я сказав: «Термінове відрядження».
Син поглянув на мене здивовано і... досвідчено розуміюче.

Але все те вже поза мною.
Я хапливо хапаю валізу і пірнаю в казан вокзалу.
Пристанційні вогні обмацують

Тіло ночі, зі спу вологе.
І колеса абзац за абзацом
Перечитують повість дороги.
Клацають... переклацують...
Абзац... за абзацом...
Крапка.

II

— Здрастуй, мамо. Ти все молодієш...
— Де вже, сипу. Минуло... минулося.
Щось ти наче подавсь?

— Нічого,
Просто трохи з дороги втомивсь.

— Та ото ж я й кажу.
І очі...
Знову очі кудись поспішають.
Ну, чого ти завжди поспішаєш,
Все чогось поспішаєш кудись?

І так дивиться сумно-сумно,
Так прохально і сумно дивиться.
Де ж я бачив уже ці очі?
(«Гополиночко... тополятко...
Вечір... небо... хмарина... сонце...»)

— Що ти, мамо? Я тільки хочу
Перейтися до Ворскли, мамо,
Так за річкою скучив, мамо...
(Може, там в о н о,
певне ж, там в о н о...)

— Ну, як знаєш. Тільки ж недовго:
Бо збереться кумів, бабусь.
Та й стемніло уже.

А дорогу,
А дорогу ж ти, мабуть, забув?

Бо твоя вже у інші клопоти
Повилась, подалася... кудись.
Там нові уже, синку, протоптано.
Ти ж дивись, на чужу не збийсь.

Але все те вже — поза мною.
Я пірнаю у літепло вечора.
Випливаю з туману пам'яті на дорогую свою
КОЛИШНЮ.

Споришем поросла... поросла споришем,
Сон-травою... та сон-травою.
Ледве-ледве тече. І вже пам'ять лише
Течію її вгадує... згадує.
Це було? Та було ж. Тільки давнє... давно.
Так давно — аж туман, аж туманиться...
Так спадала коса! І трофейне кіно.
І цигарка, захована в жмені.
Може, й справді усе те і є — воно —
Те, що втратив чи лиш втрачаю
У минулому чи майбутньому, —
Тільки от не знайду йому ймення,
Не придумаю... призабутому
Там, на білій, на дикій піщаній косі,
Там, на білій, загнутій, мов обід?
Може, це воно: золото диво коси
Версеневої, вищої проби?

Може, й справді...

в дивний вечір, в прохолодно-м'ятний вечір
Перед празником зеленим понад берегом ріки

Йшли дівчата лугом-долом і несли вологу клечінь
Із суботи у неділю, а можливо... у віки?

Кожна юна, кожна чиста, кожна перша і остання.
Місяць лагідно виводив у посріблену дуду.
Йшли дівчата лугом-долом і бриніли тонкостанно,
Так бриніли тонкостанно — аж захоплювало дух.

А округ було урочо і всевишньо соборово.
Так причасно, пригасло, втаємничено було...
І одна з них, озирнувшись, подивилась загадково —
Так поглянула, аж серце хмелю-хмелем обвило.

Ту дівчину знав я здавна. А жила вона в райцентрі,
У завулку тополинім біля тихої ріки.
Там не раз, не два бував я на пташиному концерті.
Там я соло солов'їне наслухав здалеки.

Та вона про се не знала. І носила квітам воду.
Замітала, прибирала і наспівувала щось,
І текло її волосся темним золотом на вроду,
Вересневого карбунку темне золото лилось.

А коли в чоршопис ночі молодик, немов апостроф,
Прокрадавсь, аби пом'якшить м'ятний перехлюп ріки,—
На освітлених фіранках бачив я вже тільки профіль,
Тільки профіль, тільки профіль бачив я здалеки.

І оце вона раптово подивилась близько-близько,
Боже правий, так же близько подивилася вона —
Що, закутий, наче бранець, тьмяно-карим магнетизмом,
Я, подоланий, за нею рушив слідом, як мана.

Так було на диво тихо... коли це вітрець-заблука
Сколихнув небесну крону — і посипали зірки.
І одна зоря упала їй на палець, мов каблучка,
Мов каблучка, увінчала трепет правої руки.

Що за знак мені послала та каблучка — символ віщій?
Аж спинивсь я, аж пристояв. І пристояла вона.
І спинивсь... навпроти третій.

І постав трикутник вічний:
Я і третій — кут на куті.

Посередині — вона.

Ах, для чого і для кого цей трикутник не до речі?
Поки думав я —

незчувся, як оплавились кути.

І таким округлим жестом він узяв її за плечі,

Що мені лишилось тільки

третім зайвим одійти.

Так було печально й світло в той далекий, дивний вечір.
Так було до болю близько... аж під серцем вирина.
Йшли дівчата лугом-долом і несли вологу клечинь...
І вона подаленіла... здаленіла... як луна.

Може, й справді було так близько
В дивний вечір... на подив близько
Ну, оте ж бо, найголовніше
(«Тополинний завулок... і золото
вересневої вищої проби...»)?
Тільки, мабуть-таки, не воно.
Бо стою. І хвилююсь чисто,
Але якось уже... крізь спогад.
А хіба може стати спогадом
Головне ж та й найголовніше?!
...Повертаю в село.

Із пагорба
Йде навстріч мені рідна хата.
Чотирма причілковими вікнами
Промокає вологу ніч.

Тануть кроки мої у тиші.
Ніч стоїть, як забутий палац...

Так же близько...
і не спинилося.
Попід серцем пройшло, як сталь.
Щось у пам'яті освітілося,
Здогад скинувся і... розтав.

Що ж це там здаленіло покотом,
Дивним привидом... біла тінь?
Може, потяг то?

Певно, потяг то.

А-а, то ж потяг відгоготів.

Так же близько... під серцем. І все ж не воно.
О, коли б то я знав його ймення!..

Вранці, хутко зібравши валізу, я кажу: «Терміновий
виклик».

Очі в мамі пливуть здивовані і всезнаюче-всепрощаючі.
І лишається полустанок, і тополя, і мати, і сум.

Пристанційні вогні обмацують
Тіло ночі, зі сну вологе.
І колеса абзац за абзацом
Перечитують повість дороги.
Ћлацають... переклацують
Абзаци... абзацами.
Ћрапка.

III

Так живу на четвертому поверсі у великому древньому
городі.
І, припнутий до прикорня буднів, кружеляю між домом
і службою

Очманіло, як вивірка в колесі. А чого? — коли б хто
спитав.

І розмінююся на дріб'язок в несуттєво-дешевих клопотах,
І боюся комусь не вгодити, хоч піхто мене й не ляка.

У безвольному колі інерції переймаюсь якимись
дрібницями.

Хоч кричить мені серце тоскно, що усе ж це — не головне.

Що ось-ось воно... Тільки де ж воно?!

Покажіть мені, розкажіть.

Їдуть хлопці до мису Дежнева,

За Уральські руди кряжі.

Мо', його заховала Камчатка,

Атлантида чи Хохлома?

Чи у пляшці шукать початок,

Як у серці його чортма?

Чи махнути на все та в Леті

Утопити свої жалі?

Чи довіритися поетам,

Що воно — в ідеальнім селі?

Люди штурмом беруть «Промтовари»...

Я подумав: а що, коли

Те, про що я і снів, і марив,

Продається із-під поли?

Але вірите чи не вірите —

Я півсвіту в рюкзак убгав.

Всі кишені від грошей вивітрив,

Наче вже й наздогнав... та ба!

Так же близько здавалось.

І все ж не воно.

О, коли б то я знав йому ймення!

Ну, то де ж воно, врешті?

Напевне, мені

Не судилось на слід його втрапить...

А якось (уже місто гасило вогні),
Я марудив себе на папері.
Стерті рими занудно моргали мені,
Штампи дерлись нахабно у двері.

Дратівливо сльозився зіпсований крап,
Дзимоніла набридливо муха.
Деся далеко погуркував сонний майдан,
Не торкаючи звиклого вуха.

Я подумав: а власне, чого я киплю
І стирчу, ніби палиця в спицях?
Я подумав: а власне, чого я не сплю,
Коли іншому солодко спиться?

Я подумав: а хто мене, власне, просив
Пхати носа, де треба й не треба?
Маю жінку. І жита на зиму вкосив.
Є куток під своїм-таки небом.

Не пішли б вони, зрештою, до чортів —
Ці проблеми і хатні тривоги.
Надто куди нам доля вділила років,
Щоби сіяти ними під ноги.

То чи варто псувать дефіцитний папір,
Коли вже перевисло за північ?
На добраніч. Під ковдру. І най тобі мир,
Бо небавом і треті запіють.

Скреготнув аж на крузі останній трамвай.
Тепловоз прохопився і — тиша.
«На добраніч», — шелеснула сонно трава.
Навіть місяць припишк, наче миша.

Ні... та ні-таки.

Вже під вікнами,
Вже в парадному тихо: рип.
Так... переступом.
Такти — віхами.

Мовби цокіт
із-під копит.

Перший поверх.
Ступає сходами.
Другий поверх мипає...
Жах!

Серце в мене на гвалт заходиться,
Мов під гострим кутом ножа.

Хто б це, чуєте, ночі гупої,
Коли навіть заснула мста?
А воно вже на третім гупає,
Аж німіють мої вуста.

А воно
у змаганні впертому
Наближається,
як наказ.
На четвертому?
На четвертому?!
На... четвертому...
стихло враз.

І гупнуло глухо у двері,
Та так, що, як сірі зайці,
Притерті слова із паперу
Чкурнули в усі кінці.

І аркуші всмерть побіліли,
Узявшись холодним потом.
І голосом задубілим

Я врешті спромігся:
— Хто... там? —
Та мовчало Мовчанья, мов крига.

Отче на... одчиня...
Одчиняю двері, задубілий.
А на порозі стоїть Кінь.
Білий-білий...

IV

Голубе, наче слива, око.
Біла-біла, як іней, грива.
Щось було в ньому чисте, й високе,
І в довершеності красиве.

— То запрошуй до хати, козаче.
Та облиш свої жахи похмурі.
То не огир з Парнасу.
Тим паче,
Не конячка з літератури,

Що збиває копита в романах,
І в рядках твоїх сіє підкови.
— Перепрошую дуже...
А хто ви?
І звідки ваш голос...
мосьпане?

— А ти озирнися, козаче...

Оглядаюся рвучко.
На білій стіні,
Як і завше, висить картина:
Незворушно сидить при баскому коні
Наш Мамай у тривічній свитині.

А сидить він не рік, і не два, і не вік,
А сидить уже хто зна й звідколи.
І пливе його погляд з-під тихих повік
Через гони століть охололих.

Але щось моє око раптово спиня.
Щось змінилося на полотнині.
Постривайте. Здається, немає... коня.
Е, куди ж це він втік із картини?!

— А він на порозі стоїть,
Мій кінь, мій товариш і Доля,
Не вперше на погук століть
Його відпускаю на волю,—
Сказав мені тихо... Мамай
З парсуни старої, мов світ.
Сказав мені тихо Мамай:
— Ти з ним говори, як з собою.
Він знає чимало, вважай.
А я застаюсь із собою,
Щоб пам'ять твою берегти.
На оба дивлюсь береги,—
Минулого і будучини,—
Між котрих сьогоднішнє плине.
Ти в хату коня закликай.
Він знає немало, вважай...

І глухо війнули правічні повір'я,
Коли він ступив за поріг комунальний,
Розсунувши легко, як ширму, одвірки,
І став мармурово ув опочивальні.

І, вигнувши лебедем шию красиву,
Він глянув на мене волого і синьо:
— Я довго копитив на погук твій, сину.
Ми оба втомилися, сину.

Я — Доля.

Ти мучився важко і довго,
Шукаючи найголовніше... єдине.
І от я стою, як початок дороги.
І час вирушати нам, сину.

Осідлуй мене.

— Але як? Постривай:
Отак без сідла і уздечки? Наохляп?
— То, може, тобі ще кімнатні пантофлі,
І крісло, і килим тобі подавай?!

Дивись, може, ще заманеться комусь
Мене запрягти в доморобного воза?
Затям, чоловіче: узді не корюсь.
Звіряюся тільки на серце і розум.

За мною лежать несходимі поля,
Яруги і пущі, байраки і хащі.
Летів на мені

одчайдушно твій пращур —
Пером йому хай сіроока земля.

Він мав під рукою орало і спис.
Він падав красиво і важко, як правда.
І легко, бо вірив, що юний твій прадід
Його одчайдухість до тебе поніс.

Він мав під рукою орало і кріс.
Він падав красиво і гордо, як сокіл.
І легко,

бо дід у змаганні високім
Його непокору до тебе поніс.

Він мав під рукою орало і кріс.
Він падав красиво і вільно, як пісня.

І легко:

отець твій у день благовісний
Його непокору до тебе поніс.

Він мав під рукою блокнота і кріс.
Він падав красиво і легко, мов камінь,
Бо радість і біль, що збирали віками
Усі твої предки,
до тебе доніс.

І от я стою перед тебе.

Бо час

Наспів і тобі вирушати в дорогу.

І квапся, мій сину:

уже за порогом

Твій син білочубий на ноги зіп'явсь.

У дивному стані (у з'яві чи сні?)

Я легко злітаю на спину коневі.

І вправно кермую навістріч своєму дневі.

І звідки ці вправність і сприт у мені?!

* * *

Розійшлися навстіж двері

Тихо, наче води.

Сірим аркушем паперу

Вистелили сходи.

Із четвертого химерний

Білий кінь виходе.

На хрещатому розпутті,

Що в чотири боки,

Повернувсь до мене круто

Синьо-сивим оком:

— Кинь об землю, сину, путем —

Світ який широкий!

Починаємо дорогу —
Добрий час нам, сину.
Повертаємо за рогом
У минуле, сину.

Не для того повертаєм,
Щоб у ситій хаті
По минулім за звичаєм
Тихо позітхати,
З хуторянським малахаєм
В оперетку пхатись.

А для чого повертаєм,
Щоб собі збагнути:
Хто ми? Звідки виростаєм,
На чьому ґрунті;
Щоб не вистрибом курайним
Залетить в майбутнє.

Починаймо не зі споду,
Не з часів потопу,
Де мішались в купу скопом
Племена й народи;
Не з князівського галопу
В ловах загородніх;

Не з князівської погорди —
Починаймо ближче.
Де гарцюють жовті орди
Сизим попелищем.
Де з примруженого сходу
Місяць — як вовчище.

Тільки курява та зойки
Юних полонянок.
Жовтий місяць косооко

Назирає ранок.
Матері ячать високо
Над гніздом поганим.

Устає руїна голо,
Копитом прибита.
Проступа на карті світу
Кров'ю Дике поле.
Слухай, сину,
Дике поле
Має говорити.

V

— Гей, починалося з Дикого поля.
Вольному — воля. Полеглим — тополя.
Мертві ганьби не імуть.
Гей, починалося з Дикого поля...
Може, на Полі й замкнулося коло?!
«Брешете! — списками стали тополі.—
Нам стояками не будь».

Чуєте... чуєте: шерх очеретом!
Стеле туман свою вільгду верету,
Нишкнуть у тирсі вовки.
Бродять по кобзах осліплі поети,
Діти блукають по вигонах смерті.
Тиша встає над віки.

«Все!» — сабантують могили нещадці,
Турок жене в яничари нащадків,
Шляхта регоче у небо з пищалі;
«Ницмо русина до пня!»
Все це повториться, люто й кощаво:
Вкриють гестапівці обрій плащами,
Попелом сірим зависне нещастя:
«Ниц слов'янина до пня!»

Все те ще буде...

А нині у Полі
Дика трава бенкетує на волі,
Тиша могильна стоїть на приколі,
Тиша — важезна, як ртуть...
Та постривай-но:

на тлі видноколу
Сходи гінкі ворухнулись поволі
Там он і там.

І нехай іще кволо —
Все ж починається рух!

Полум'я їм дарувало засмагу.
Взявши у сестри шаблюку-домаху,
Ще по одинці стають після краху
На придніпровій косі.

Тихо гуртуються перші ватаги.
Пружить на спаленім стовбурі пагін,
З котрого виросте древо одваги
З іменем —

Січ.

Скоро все діється лиш на папері...
Будуть ще палі, диби і галери,
Підступи, трута, торги мародерів,
З власним сумлінням двобій.
Брат перед братом зачинить ще двері.
Буде всього ще: і лаврів і тернів,
Буде ще радість і біль...

Буде...

Та справдиться суть первородна:
Да не усохне криниця народу,
В котрого є своя пам'ять і врода,
Пісня, коріння і меч!

Тож на коліна, праправнуки горді,
Перед дідами,

що в шалі походів

Не розтрусили на вибоях роду,—
Славтесь, предтечі з предтеч!

Що на розпутті доріг історичних
Не загубили ми власне обличчя,
Ймення, характер, поставу і звичай,
Землю і долю свою,—
Шапа й за те вам, прапращури, вічна,
Що нам не сором дивитись у вічі
Впукам, народам, далеким і стрічним,
В мирі і чеснім бою!

...Чуєте... чуєте шерх очеретом?
Стеле туман свою вільглу верету.
Нишкнуть у тирсі вовки.
Порох чекає на вірну прикмету,
Криця чекає на шию притерту,
Коні гривасті — скаженого лету,
Бою чекають полки.

Гляньте: із вічності, мовби із гаю,
Збратані в січах коші випливають,
Берег вода підмива.
Гук тулумбасовий небо хитає,
Криком червоним коругва злітає,
Хмару заблукану владно черкає
Гетьманова булава.

— Хлопці!

Отут ми на белебні дикім
Перед собою і світом великим
Вибрались, гейби на суд.
Тут нам у долі не вимолить викуп.

Не заховати очей за повіки.
Три нам дороги лягає одвіку,
Хлопці, хоч верть,
а хоч круть!

Прямо чигають моголи погані.
Обіруч турки і шляхта захланна.
Зайд розвелось, як хрущів!
Перша дорога на лють ятагапа.
Друга — па жовту улесливість хана.
Третя од ляку... в куці!

Смерть од вовків зрозуміють онуки.
Смерть між овець прокленуть із розпуки,
Ще й засміє очерет.
Чуєте, лицарі волі й шаблюки,
Чуєте, діти великої муки?
То вибирайте: вам карти у руки.
— Вибрали, батьку... вперед.

Встали вони на очах всього світу.
Стало їм видно на тисячоліття
В зблисках шабель і ножів.
Що вони думали в мить оту світлу
Перед началом великої битви, —
Піші й комонні, відвагою злиті
На історичній межі?

Що починать було завше найважче,
Що не одному з них ворон прокряде
В головах чорну журу?
Що неоднораз гетьмани ледачі
Будуть купляти за волю козачу
Власть скоробреху над братом незрячим,
Самі ж сліпими помруть?

Може, зачули і піші, й комонні,
Музику срібну софіївських дзвонів,
І над майданом в людському полоні
Хмелів універсал?

Може, війнула їм воля озонно,
Як обнялось Запоріжжя із Доном?
Може, прозріли, як вітер червоно
В їх прапорах воскресав?

Може, уздріли, як беркут двокльовий
Хижо видзьобував літери з мови
Перед оспалим царем?
Як на перестрах панкам безголовим
Виріс Максим із ярів сивобрових,
Довбуш і Кармель зійшлися на слові:
«Корінь і дух наш не вмер!»

— І не вмирав! —

на горі височенній

Миру і людям явився Шевченко,
Сам — як гора вікова.

— Нет, оп не умер! — повстав Чернишевський.

— Зує! — Міцкевич вознісся до черні.

Били їх думи

у дзвони свячені

Спільно,

хоч різні — слова.

Вибухли кленами з ям казематів,
Віти силели крізь охрани і грати,
Різномовні, по духові ж — браття.
Кріпших не мислимо уз!
Глибше папірусів корінь шукайте,
Звідки себе почало пам'ятати
Дерево вічнозеленого свята —
Вольних народів Союз!

Може, побачили берег дніпровий,
Шаблю-богунку в руці Примакова?
Може, зачули вони
Сурем провісних гучну перемову
І «Марсельезу» коругв пурпурових
В юному небі весни?

Може, впізнали в козацтві Червонім
Правнуків дальших на здіблених конях,
Що як рвонули на білі заслони —
Аж захитавсь материк?
Може, зачули з Сиваського валу
Грім переможний «Інтернаціоналу»,
Що повернув нашу землю повсталу
Серцем до сонця
навік?

...Все те ще буде.

А нині при зброї
Мовчки виходять до першого бою
На перехрестя меча.
Ранок розсунув твердою рукою
Гейби куліси,—
туман над рікою.
Сонячні промені, наче гобої,
Скоро на бій загучать.

Ти підійди до них, сину мій, ближче,
Щоб не загалу, а кожному в вічі
Глянути сих вояків.
Ти придивися до них крізь сторіччя.
Не впізнаєш пак оте он обличчя?
Та не по центру шукай. На узбіччі,
Поміж простих сіряків.

Де через мить йому в головах сяде
Чорний од голоду крук?

От він поправив шаблюку затяту
З написом давнім: «За землю і матір».
Ось він торкнув під вбранням пебагатим
Сіру торбинку, а в ній:
Дрібку золи із дідівської хати,
Грудку з могили полеглого брата...
Дзенькнула кобза на вітрі чубатім
В тиші, мов крига, німії.

От і усе,
що взяли із собою
Піші й комонні на поле двобою:
Землю і попіл великого болю,
Пісню, отчизну і честь.

Так, узяли вони, сину, з собою
Все,
аби стати самими собою
На придніпровському полі двобою —
Пісню,
Отчизну
І честь.
Дрібку золи із дідівської хати,
Грудку з могили убитого брата,
Кобзу, щоб з піснею легше вмирати,—
Вмерти ж було їм за що!

* * *

...От і згорнулась дорога в сторінку,
От ми й вернули в двадцяте сторіччя,
Звідки почавсь перегон.
Далі вже сам поганяй, чоловіче.

Я — під тобою. А ти мій правничий.
Йтиму, куди твоє серце покличе.
Воля — твоя. І — закон.

Хочеш — тримайся дідівської пастви.
Хочеш — пусти мене в затінок пастиць
(Поза вгородами крастись до щастя
Пішому більше з руки).
Хочеш — пошли мене, зрештою, к трясці.
Хочеш — візьми собі іншої масті,
Трохи сірішу, коб менше напастей,—
Біле ж видать здалеки.

Хочеш — усім хуторянам на втіху
Міцно припниш оселедцем до стріхи
І трухлявій в старожитності тихо,
Взявши мене на очкур.
Хочеш — правуй на стезю свого віку,
Де будучина вже космосом диха,
Де вироста неохмарена віха
З лона червоних бандур.

Але затям собі: вдарить годипа,
Коли й твоєму запрагнеться сину
Взнати: а де ж воно те, прасєдине,
Де ж воно те... головне?
Тричі затям: я в коня перекинусь,
Тим же шляхом поведу, що і пині,
І доведу до тієї стежини,
Звідки вже вів т и
мене.

Явиться шлях твій до мілімікрона
Чистим очам його як на долоні —
Кожен твій викрут і згин.
То вибирай собі шлях і закони.

Та не барись,
бо на вранішні дзвони
Вже наслухає
твій син.

Тільки ж востаннє тебе заклинаю:

— О, не купиць на шаблях і малинових дзвонах,
На бунчуках не купиць!

Шабля була лиш продовженням руху руки,

Січ — лише цятка на карті історії,

І коли б тільки в них була правда,—

Нині хіба що музеї про нас пам'ятали б.

На терезах історичних хто переважить:

Вишенський чи Северин Наливайко,

Січ вулканічна чи Академія тиха?

Шаблю не раз вибивали із рук —

Дух же струмів через серце по звивинах мозку,

І пробивався з-під пальців на полотно,

В глеках дудів, у формулах криливсь Кибальчича,

Гнівом кипів у книжках захальвних

І вибухів під колесами царських карет —

Аж доки не вирвався на волю птахом червоним

Над плесом осіннім Неви,

Щоб звить собі вічне гніздо

На долонях побратаних рук.

Тільки ж дивись:

О, не купуй за Пам'ять — хай і велику! —

майбутнє,

Як, бувало, товариш значковий

Купляв безкомонних сіром,

Аби вони кров'ю своєю славу йому добували.

Там, де торгівлею пахне, згадують славу — гріх.

О не забудь: живемо не для пам'яті. Свята в тому правда!

Але ж без пам'яті навіть трава не росте —

Ні після, ні до...

Відкопитуло. Стихло.

Отямивсь... на кручі Дніпра.
 Чорний меч обеліска. Правічний вогонь, як знамено.
 Ой висока гора! О, найвища на світі гора,
 Де лежать імена під єдиним ім'ям: «Безіменні».

А вже з тої гори, що зросла на мовчання могил,
 Стало видко мені, мов з польоту космічного птаха:
 Піраміди Єгипту, полтавського жита стоги,
 Королеву англійську і древню прабабу Домаху.

Вже трава забуття розкошує на межах війни.
 Заздрять подвигам давнім

повоєнної метрики діти.

Часом зиркнуть суворо батьки на синівські штани:
 — Ну, вже й молодь пішла. І куди воно, зрештою, дійде?

Не карайтеся, батьки, не марнуйте задарма себе:
 Мир вподобав берет, приховавши до часу пілотку.
 Пригадайте, як з кльошу ви миттю вдяглись у «хабе»,
 У найвужчі на світі холоші, узяті війною в обмотки.

Але як ви себе утверждали на Віслі й Дніпрі,
 Як злітали у космос на підло мінованих луках,—
 Аж сивіли батьки і молились на вас матері,
 І діди при ракетах себе впізнавали в онуках!..

О, найвища гора!

Мають ймення береза і клен.

Хто ж придумав, скажіть: «Безіменні могили»?!
 Пам'ятаймо, живі, що ми носимо двоє імен:
 Материнське

й одного із тих, що собою за нас заплатили...

День стає до роботи. Формується важко бетон.
Інвалід зазива перехожих до бочки із квасом.
Трое хлопців, завдавши на плечі недоспаний сон,
Загубились між хлопців звичайних у модних тєхасах.

Чи помітили їх? Хто помітив, а хто й поминув.
Трое склали валізи (дружини схилились в зажурі);
І погідного дня опустили ся в дим долину,
Що пливе над майданом далекого Байконура.

А одного дня на хиткому полотні телевізорів
Проступили з космічної мли обличчя трьох мужів.
Тоді одразу ж розсунулися стіни будинків,
І на місці багатьох виріс єдиний будинок,
Що зібрав під своїм дахом усіх нас.
Так буває в мить великого торжества чи... горя.

І тоді кожен з нас
Возпісся на таку височінь людського духу,
Звідки вже й вічністю віє.
І було нам радісно і водночас — тривожно.
(Пам'ятаю: отак ми дивились у небо війни,
Де маленькі ЯКи тримали бій
Із вгодованими «хейнкелями».
О, як молилися ми на малесенькі ЯКи!)

Стали вони на очах всього світу.
Стало їх видно на тисячоліття
Нам і народам чужим.
Що вони думали в мить оту світлу
Перед причасним колом орбіти
Трое мужів, що одвагою зліті,
На байконурській межі?

— Смерть у польоті оцінять онуки.
Смерть між курей прокленуть із розпуки,

Ще й засміє очерет.
Чуєте, лицарі світла й науки?
То вибирайте: вам карти у руки.
— Вибрали, часе... вперед.

На Дніпровій горі посивів од зажури граніт,
Похилився знаменом вогонь у жертovníку хмуρο,
Як записував час у високій Кремлівській стіні
Три — мов постріли в смерть! —

опечалені квітами урпи.

О, висока гора! Мають ім'я береза і клен.
Хто ж придумав, скажіть: «Безіменні могили»?!
Пам'ятаймо! Однині ми носимо двоє імен:
Материнське

й одного із трьох, що наш поступ увись оплатили!

Трое впало, не здавши обов'язку висоти
На космічнім, змінюванім тайнами бойовиці.
Три зорі освітило заховані тьмою мости,
Щоби людство себе підняло на три сходини вище.

Це вже Долею суджено: рух — наш довічний ватаг
На волах, на коні, на крилі і в космічній ракеті.
І на цій висхідній є лиш спалахи перевантаг,
І немає на цій висхідній традиційної смерті.

Дарували нам щастя природа — зелений наш бог! —
Вічну тугу по небу і мислі вразливу зернину.
І відтоді щодня нам оплачують радісний борг,
Утверждаючи поступом ім'я високе — Л ю д и н а.

На шаблях і в піснях, в колоскові, у «соб і цабе»,
В революції, в дітях, у космосі і хлібині,—
Утверждаючи потом і чесною кров'ю себе,
Відробляєм щомиті природою дапе — Л ю д и н а.

Спільно, браття, на весла і поступ наш спробуй — спини!
Поодинці ж, братове, застрянемо й на перелазі...
Трудний іспит на дружбу ми склали під дулом війни,
І найвищу оцінку нам виставив світ на рейхстазі.

Все минуще, братове: комори, воли і тини,
Срібляки і червінці.

Одне неминуще, як міра:
Чисте золото братства, якому не скласти ціни,
І не вимінять нишком за колір волосся чи шкіри...

На Дніпровій горі гей одкрився ж мені неокрай:
Я відчув себе жолудем вічного дерева планети.
І кивав мені з пам'яті схвально

песмертний Мамай,
Опираючись спиною в стовбур нової ракети.

* * *

Освітила мені пам'ять Долю з долу до вершка.
Я на повен зріст, мов явір, в сивій пам'яті стою.
Ах, красиво так стояти! Але ж треба далі йти,
Щоб із довгого стояння не завівся перестій.

Але звідки мені знати: я стою, а чи іду,
Коли буду в чистім полі я один чи... як один?
В друзях я, немов у люстрі, пізнаю себе і рух,
Да святиться та година, коли друзі обіруч!

От чому гукнув Лонгфелло я крізь пам'ять і літа:
«Ти пірогу Гайявати завертай у мій Дніпро!»
І дивлюсь: пливе пірога! Отжж, мій Дніпро тече!
Тільки так і утверждаюсь у собі і в рухові.

От чому гукаю гучно на чотири сторони:
«А скажіть, братове-друзі, ви мене впізнаєте?»

«Україна»,— лунить з Волги. «Україна»,— із Кури.
Лиш тоді себе і чуєш, коли друзі обіруч.

...Славтесь, пращури, вовіки — да святиться ваша кров,
Що скропила Дике поле, коб утвердити с е б е!
Не лише себе — для себе. (Бо як я — за себе лиш,
Хто ж тоді за мене стане, коли смерть оголить меч?!)

Вберегти себе для світу — то для друга вберегти.
Слава матерям, що в муках н а с народжують у н а с
Для товариша, для брата, для берези і верби.
Олександра — для Тараса і Адама — для Шота.

«Так»,— сказав мені Уїтмен листям тихої трави,
Що росте на...

четвертому поверсі

У великому древньому городі.

«Так»,— сказав мені Уїтмен листям тихої трави,
Що росте в моєму серці. Ще сказав: «Послухай землю».
Чую:

Деє назустріч коневі виходить далекий праправнук.
Да святиться правиця його,

що в море братерства впада!

УРОК

I

Якось брів я звільна полем,
весь заглиблений у себе.
Поле тихо, ніби лебідь,
що на осінь відлюбив.
Та й не згледівсь,
як уплив я
в голубу тональність неба.
В пролісковій темі неба
всесвіт дихав голубим.

Голубим я став, як голуб
із небесної купелі.
Став я зовсім невагомий,
ніби вечорова тінь.
Все минуле проминуло
спраглим видивом пустелі,
все моє сумне й веселе
облетіло в голубінь.

Десь у мене за плечима
місто мляві сні бороло:
важко чухкали заводи,
тонко звискував метал.
Там без лагідних півтонів
кут вривавсь раптово в коло,
коло різко розгиналось
в прямовисну магістраль.

Думав я, що все на світі
тонко з'єднане у сутнім:
все на світі творить в зладі
неперервний колобіг.

Думалось:

коли б не знав я
мову міста прямокутну,
то округлу тишу поля
вже пізнати б я не зміг.

Ще подумалося: в гromі
молодих прокатних станів,
у засмаглих дужих буднях,
в пропотілих сорочках
місто творить тишу поля
ув оправі філігранній,
носить ніжність, як дитину,
на своїх важких руках.

Думав я, що в кожному серці
є сьогодні, вчора й завтра.
Є минуле і сучасне,
перевтом гіркий ваптаж.
Думав: от би відшукати
місто на учнівській карті,
щоб те місто мало тихий,
акварельний антураж.

От Венеція, скажімо,
голуба, немов гондола,
а чи Ріо-де-Жанейро,
як гарячий помаранч.
От би з'їхати з піраміди,
як в дитинстві,— із стодоли
прямо в казку,
проминувши
суєту, і сміх, і плач.

От лягти б на дикім пляжі,
як Адам один, без Єви,
і, забувшись, наслухати,
як осінньо спить Париж.
Чи, обнявши стан гітари,
завернути в... Крагуєваць.
(Стій! Я ж думав — до Мадріда...
Крагуєваць? Що це й звідки?
Я вас не просив у вірші!)

Чи лягти під крону лавра,
вічного, як слава, древа...
«Кр-рагуєваць!» —
знову різко
полоснуло, ніби ніж.
«Кр-рагуєваць!» —
ніби черга
автоматна.
(Кар-ркнув вор-рон. Хр-руснув че-р-реп.
...Р-розколовся вірш).

Пам'ять блима, наче ватра...
Де це? Де це? Де ж це?! Де?!
Карту... Карту! Дайте кар-рту!!
Серце, тихше. Тихше, серце!
(Автомат — у центр грудей).

Цвинтар... парти... цвинтар... парти...
Карта:
Париж, Афіни, Белград...
Кр-ра-гу-є-ваць.
Ю г о с л а в і я

(Будьте ж прокляті ви, карти! І той...
день).
Поховали без оркестрів.

Пульс востаннє дзьобом: тук..
(Ах, маестро. О маестро!
Та маестр-ро, дайте ж звук!)

Тихше. Тиша капе в камінь.
В тиші — зламане крило.
Все ж забуте під роками,
Все ж травою поросло.
Що ж ти тягнешся руками
До мого серця, пам'ять?
Все ж минуло, все опало,
Все ж травою поросло.

Тридцять років одмінилось.
Скільки згадувати можна?
Оновилось покоління,
возродивсь втридцятье світ.
Вже сини пащадків носять,
як знамена переможні.
«Ви од пам'яті,— хтось хлипа,—
хоч онука вбережіть».
...Може, й справді: хай та пам'ять
в нашім серці відболить?

II

Син прийшов із школи.

Гучно полетів портфель під стіл.
Перед люстром окрутнувся.

Скоса зиркнув у вікно.
За балкон комусь петитом
таємниче засвистів.

Став нівроку. Чуб — на плечі.
Джинси, списані з кіно.

Я сказав педагогічно:

«Прибери портфель на стіл».

Він ліниво нахилився, буркнув: «Ну, почавсь урок».

«Пробачай мені, шановний,

але перше, ніж свистіть,

Ти б нам з матір'ю повідав,

як з оцінками, синок?»

Він скривився: «Ат, набридло,

Я ж казав, що все гаразд».

Я нахмурились традиційно:

«Ти б, шановний, тон змінив,

Це тобі не в класі, хлопче,—

нагадаю в котрий раз.

Я тобі не однокашник...»

«Добре, тату. Зрозумів».

Сірі очі. Білобровий. Вже під носом — перша тінь.

(Інтересно: цілувався? Я ж у восьмим...)

Ат, було).

«Знаєш, цей географ, тату...»

«Ти мені ці речі кинь!»

«Ця історичка...»

«Ти знову за своє, мені на зло?!»

(А підтекстом, підсвідомо
через пам'ять, мов крізь мрево:
«К р а г у є в а ц ь».

Як вони тоді сиділи:
Парами, а чи по троє?
Про війну Столітню вчили
А чи про падіння Трої?

Чи й вони, як ми, на парті
Імена свої лишали?
А можливо, що по карті
Короля свого шукали?..)

Я сказав йому повчально:
«Географію завжди
Треба, сину, добре знати:
вчення — світ, невчення — тьма».
Посміхнувся він скептично,
гумку пожував: «Зажди.
То колись, у ваші літа...
Зараз білих плям пема.
Взяв собі квиток у касі,
і лети, а хочеш: їдь».

Я постукав пальцем строго:
«Слухай, хлопче, і мовчи.
(Боже, як йому, напевне, я повчаннями набрид!)
А історію,— натиснув,— особливо, сину, вчи».

«Що ж,— зітхнув,— ти завше правий: роки, досвід і т. ін.
Але все ж дозвольте, врешті, вам запитання одне.
Тільки: цур! На цей раз, батьку, йде розмова двох мужчин.
Я уже давно дорослий. Ти прогавив десь мене».

До паска потягся звично...
і від подиву осів:
Вперше я помітив раптом, що ми зростом нарівні.
Господи, коли ж це сталося?
Певне, й справді я осліп:
Він уже дорослий зовсім!
Хто ж простить мене мені?!

«Слухаю,— сказав я хрипло.—
Викладай усе, як є».
«Треба знать усе, ти кажеш. А задумайсь-но на мент:
От історія, скажімо.
Що вона м е н і дає?
Ну, було щось. Ну, минуло.
А життя ж іде вперед!

От розсудимо тверезо:

раз було, то вже нема?

А коли нема,

що з того: сталося воно чи ні?

Зараз, тату, космос кличе.

Там проблем у мене тьма.

Ну, яке ракеті діло,

що було в старовині?!

Чи були троянські війни,

чи тих воєн не було б,

Все одно злетить ракета,

бо в моїх руках ключі.

Ти пробач, що викладаю я свою програму в лоб.

І, коли я помиляюсь,

доведи, а не кричи».

* * *

Все довкруг, як мусить бути:

входить вечір, мерхне даль.

Зійде сонце. Зайде сонце.

А затим настане ніч.

Як банально! Як прекрасно

все округлено в спіраль

гармонійно:

так було вже

тисячу тисячоріч.

О стрункий світопорядок —

чергування вічний плин!

Все так мудро у природі:

день — за ніччю, ніч — за днем.

Батько, роль свою скінчивши,

віддає нащадкам кін.

Все минає, проминає:

день — за ніччю, ніч — за днем.

Ідеальний ритм природи:

батько вбитий,

я — живу.

Ах, який світопорядок:

ну, поплакав — і забудь.

О жорстокий ритм природи:

вбиті

падають в траву!

О зміїна мудрість кола:

ну, поплакав — і забудь.

Що ж ти тягнешся руками

до мого серця, пам'ять?

Все ж минуло, все опало,

все ж травою поросло!

«Може, сипу, й не було?»

«Може, й не було.

А... ти про що?»

III

«Та... просто згадалось. Стривай, а яке сьогодні число?»

«Ха! — соковито зареготовав. — Не іронізуй, батьку: двадцятье жовтня.

Ти ж завтра іменинник».

«Хо-го! — відгукнувся я у його стилі. — Все ж хоч одну дату ти таки пам'ятаєш. А ще кажеш: до чого мені та історія!»

«Отаким, старий, ти мені подобаєшся... в гуморі».

«Ну, ще б пак! Завтра ж я народився. Власне, в ніч з 20 на 21 жовтня 1935 року».

«Оце точність! Ану, загляньмо в календар: о котрій там сходило і заходило сонце? В життєписі великих кожна деталь — на вагу золота», — він потягся до календаря, веселий і нахабно юний.

«Не треба...» — перепинив я йому руку.

Ліниво знизав плечима:

«А то чому?»

«Там... кров».

«Та ти що-о?! — відсахнувся од мене ошелешено. —

Яка... кров? Де? Нічого не розумію».

«Зараз поясню, сину... документально: „В ніч з 20 на 21 жовтня 1941 року карателі під орудою майора Кеніга вдерлися в містечко Крагуєваць і розстріляли сім тисяч чоловік. Серед них — триста гімназистів. Їх вели на смерть покласно, на чолі з учителями...“».

«А де цей... Крагуєваць?»

«В Сербії. За сорок верст від Белграда, сину. А ти кажеш: що мені та географія».

«Ну, до чого ж тут географія! Не про це зараз... Я просто хочу сказати: це ж випадковий збіг і то лише в днях. Ти ж народився за шість літ до... цього».

«Е, ні, сину, у цьому світі — ти ж учив — усе зв'язане: причина — наслідок, день і ніч, народження й смерть, куля і вказівний палець. День мого народження, як і ніч смерті Крагуєваця, увійшли у вічний колобіг народжень і смертей, ставши клітинами світобудови. Ніщо не зникає в цьому світі, сину. Закон збереження матерії і... пам'яті. Придивися пильніше: на моїй сорочці — кров».

«Облиш, тату! Це вже... містика. Мені страшно, тату».

IV

«Не бійся. То Пам'ять стає при свічі.

Он тіні якісь ворухнулись вночі.

І жахом дихнула руда каламуть.

І чоботи з ночі, як фатум, ідуть.

Немає облич. Тільки вишкір зубів.

Та усміх кривий на арійській губі.

Стискається коло, як зашморг, ривком...»
«О тату! То ж вітер гуде за вікном».

«Ось Кеніг підносить правицю:
«Moment!»

У компасі стрілка дзвенить, як стилет.
І карта тремтить, як в Освенцімі плац.
І око свинцеве — на Крагуєваць.
«О тату, це просто здалося тобі:
То шуться дерева в осінній журбі».

Педантичний арієць (в пунктуальності —
теж своя грація)
З чисто прусською точністю зводить
дітей із-за парт.
І в колонах по трое веде («Liebe Kinder! *
Дистанцію»).

Акуратно
покладасно на цвинтар,
в сумний
листопад.

«Ідуть, як до школи. В портфелях —
книжки.

Сніданки завбачно поклали батьки.
І зошит в клітинку на перший урок.
І вчитель суворо вирівнює крок.
Над свіжими ямами — глина руда...»
«О тату, не треба! То ж лист опада».

«Шість тисяч сімсот вже ростаять у ґрунт.
А триста... на цвинтар покладасно ідуть.
Географ, немов на уроці, сказав:

* Люби діти! (Нім.)

«А зараз ви бачите гору Триглав».
І важко плечем ворухнула гора:
«Вбивають людей, та народ
не вмира».

Історик старий повернувся до дітей:
«А зараз ви Косовим полем йдете.
Тут пращурів паших, обагривши схід,
косив ятагапом султан Баязід».
І важко плечем ворухнула гора:
«Вбивають людей, та народ
не вмира».
А триста по Сербії мовчки грядуть...

«О тату, то ж гуси у небі пливуть».

«Зірвавши мости, як бинти із грудей,
метається Тиса: «Куди ж ви... дітей,
куди ж ведете ви невинних дітей?»
...Невинних дітей?!

Комендант Яновського табору (це недалеко, у Львові, сину), штурмфюрер Густав Вільгауз у спортивному азарті стріляв із автомата з балкона канцелярії, у в'язнів, що працювали в майстернях, потім передавав автомат своїй дружині, і вона теж стріляла. Інколи, аби потішити дев'ятирічну доньку, Вільгауз примушував підкидати в повітря 2—4-річних дітей і стріляв у них. Донечка плескала в долоньки (боже, яка невинність!) і кричала: «Тату, ще, тату, ще!» — і він стріляв. Відтоді, сину, коли я бачу на фресках Софії білокрилих янголят, мені хочеться запитати їх: «Ви часом... не з Яновського табору?»

Зірвавши мости, як бинти із грудей,
метається Тиса: «Куди ж ви... дітей?!»

...Фінал наближає рокована грань.
На каски росою спадає туман.
І в цьому фіналі, як літера «Ф»,
рядок починає руде галіфе.

Порядок для Кеніга — понад усе:
«Дистанцію, серби! Куди вас несе?!
Покласно, слов'яни! Учїться, скоти,
хоч зараз порядок і час берегти!»

І перша колона стуцає на пруг...»
«О тату, я чую: змикається круг!»

Директор гімназії рветься на смерть:
«Пустїть до дітей! Я ж учитель і серб!»

А Кеніг регоче: «Куди тобі? Weg! *
Ми цілим в майбутнє, ти ж —
Plusquamperfekt» **.

Директор відрівав: «Ти знай свій урок:
Jedem das Seine ***. У мене — урок.

Хлоп'ята! Лишилось нам кілька хвилин.
З усіх вам уроків я вибрав один.
Хай править нам цвинтар однині за клас:
Історія, діти, сьогодні у нас.
Сьогодні не гоже підносити рук...»
«О тату, я чую: змикається круг».
«Оцінка єдина — для мене й для вас.
Її об'єктивно нам виставить час.

* Геть! (нім.)

** Давноминулий час (нім.).

*** Кожному своє (нім.).

Тож перше: під оком холодним війни
уже ви не діти. Затямте, сини!
Уже ви не просто родинний оплот,
а воїни, хлопці. За вами — народ.
Судьба ваша вписана в святці коругв».
«О тату, я чую: змикається круг».

«Вам холодно, хлопці? Так завше було,
коли самотність студила чоло
і око свинцеве прискалював крук...»
«О тату, я чую: змикається круг».

«На кожному слові даю собі звіт:
у с і м було страшно лишати цей світ.
Ба навіть героям найвищих орбіт,
і їм було жаль полишати білий світ.
О як їм хотілось гукнуть: „Проминь!“
Так чом же, питаєш, герої вони?»

На кожному слові даю собі звіт:
герої в собі відчували весь світ.
І те відчуття їм ставало за щит:
хоч він упаде, так стоятиме ж
с в і т!

Тож в Косовім полі султан Баязід
не просто на серба ішов, а на світ.
І кожен із сербів давав собі звіт:
хоч він упаде, та стоятиме ж світ.

Не треба, слов'яни, підносити рук...»
«О батьку, я чую — з а в е р ш и в с я
круг».

«Он Кеніг піднявсь на колонах чобіт,
в приціл назираючи вічність і мить.
І дума, що от він натисне курок

і крапкою кулі закінчить урок.
Нещасний! Чи він оддає собі звіт,
що ми впадемо, та стоятиме ж світ?!»

А Кеніг регоче: «Облиште слова!
Слова перед кулями, діду,— трава.
Я просто звезду автомат на живіт —
і в яму, старий, і тебе, і твій світ.
І це вам потвердять шість тисяч сімсот,
а він тут розводить про честь і народ!»

Учитель замислено глянув в zenit
і тихо сказав, а почув увесь світ:
«Як рід і Вітчизна — всього лиш слова,
то що вам говорять... Бєлград і Москва?
Майоре! А пам'ять в якому ряду?»
І Кеніг темніє ураз на виду:
«Старий, ти занадто далеко зайшов.
Зненавистю тхне від твоїх підошов.
Ти добре намацав, де в мене болить,
але не тобі нашу долю судить.
Історію звершую я і курок.
Ти, діду, почав. Я ж закінчу урок!»
І око холодне прискалив, мов крук...

«О батьку! Ти бачиш: я входжу в цей круг».

«Директор зітхнув: «Наша вічність сплива.
Хай першими стануть останні слова:
Братове! Нам вибив фатальний дзвінок.
Я вчив вас у перше творити свій крок.
Та знайте:

о с т а н н і й ваш крок на путі
не менше важливий, ніж перший,
в житті,
бо він увінчає спіраль, як виток,

з якого нащадки творитимуть крок
до істини з істин, якій не зітліть:
«Людина впаде, так стоятиме ж світ».

Слов'яни! Синочки... Мужайтесь... Пора.
Ми — смертні. Та знайте: народ не вмира!
Солдати зловісно стоять, як мерці,
у Кеніга кров вигаса на лиці.
Вершина Триглав небозвід підпира
великої правди: «Народ не вмира».

Гримить над літами,
як доля, дзвінок:
то, сину, скінчившись,
почався урок.

Якось, сину, брів я полем,
весь заглиблений у себе.
Поле тихло, ніби лебідь,
що на осінь відлюбив.
Та й не згледівсь, як уплив я
в голубу тональність неба.
В пролісковій темі неба
всесвіт дихав голубим.
Дунав я, що в кожному серці
є сьогодні, вчора й завтра.
Є минуле і сучасне,
перевтом гіркий вантаж.
Дунав: от би відшукати
місто на учнівській карті,
щоб те місто мало тихий
акварельний антураж.

Дунав: є велике право
одпочити під лавром світу
всім, хто в тій війні жорстокій
ніс страждання на плечах.

Думав: нам за всіх дісталось,
то нехай хоч наші діти
не зазнають навіть тіні,
навіть пам'яті меча.

Тільки ж все у цьому світі
тонко з'єднане у сутнім:
за непам'яттю онукам
скепсис зазира до віч.
І тоді для них могили —
просто плити прямокутні,
просто символи байдужі
проминулих віковіч.

Ти прости мені сьогодні
за урок жорстокий, сину,
я поклав на твої плечі
пам'яті страшний вантаж.
Я боргів не правлю, сину.
Ти нічого нам не винен.
Боржники і кредитори —
то непевне діло, зваж.

Але ж пам'ять... Має пам'ять
зоставатись, як осердя.
Ми від неї, наче віти,
що вчувають корінь свій.
Пам'ять віри. Пам'ять роду.
Пам'ять прапора і серця.
Лиш по пам'яті в людині
пізнає Людину світ.

Одягай модерні джинси...
Суть не в джинсах і чуприні.
Мила зрадить, друг полишить —
серце з туги заболить.

Та коли людину нагло
пам'ять світова покине,
можна з гиком й у візитці
рачки гнати в неоліт
чи ввігнати в серце чергу,
вперши автомат в живіт».

V

Став півроку. Чуб — на плечі.

Джипси, списані з кіно.

Тільки щось нове з'явилося

у крипичях сірих віч.

Щось поглибшало. Зболіло. Сіллю сипало на дно.
Деся далеко, за безжур'ям диха сивпою ніч.

«Слухай, батьку,— він доросло доторкнувсь мого плеча.
Якось зовсім по-новому подививсь мені в лице,—
Чуєш, тату, до сьогодні я цього не помічав:
Як же ми з тобою... схожі!

Дерево і... деревце».

Пальцями торкнувсь волосся:

— Бач, а в тебе... сивина.

Як я довго йшов до тебе, заблукавшись десь... колись.

Крізь бездумність та байдужість,

через перший гріх вина.

Аж на день твоїх народин в... Крагуєваці зійшлись.

Не тремти: я не зломлюся. Бачиш, я пішов у ріст.

Не стели мені соломі на мулькій і гострий брук.

Дай мені самому з болем упізнати болі зміст.

Ти не бійсь мене впустити у всесвітньовічний круг.

Хай ударить в крила вітер. Хай мороз мене січе.

Хай відчую, як у жилах кров твоя в мені тече.

Не спіши мене од бурі затулять своїм плечем:
маю ж я колись

майбутнє

взяти на своє плече!

Я тебе сьогодні вперше так побачив... аж болить.
Я себе сьогодні вперше по-новому пізнаю.
Щось мені під серцем, батьку, так пронизливо дзвенить!
Чи не я то триста першим... в Крагуєваці стою?»

«Не треба, сину. Я не хотів цього. Мені страшно».

«Не бійся: то пам'ять стає при свічі.
Ти чуєш, як скиглять зловісно сичі?
Цей шерхіт... цей шелест надламаних крил...
То книги печально ростуть із могил».

Поранений Гете схилився, як віть:
«Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?» *

І Шіллер, вжахнувшись, кричить віддала:
«То Кеніг підняв на багнет немовля!
О, де ж ми з тобою, Вольфгангу, були,
як націю нашу... на розстріл вели?!
Він може й простить нас, невичерпний світ,
та пам'ять, Вольфганг... чи вона ж нам простить?»
Ворушиться ґрунт... розверзається ґрунт!
То триста з дев'ятого круга встають».

(Поховали без оркестрів.
Пульс востаннє дзьобом — тук...
Ах, маестро. О маестро!
Та маестр-ро, дайте ж звук!!!

Вдарте, оркестри,
щоб крига на полюсі трісла,
громом страшним сколихніть в праоснові цей світ,

* Перший рядок з балади Гете «Лісовий цар».

щоби ожив і сльозою людською умився
меморіально холодний лабрадорит!

Вбиті в Обухівці *,

спалені люто в Капріві **,
мертві з Хатині й Сонгмі,

із кривавих усяд,
встаньте із праху
в святому і праведнім гніві
на всепланетний суд!

Полеглі зітхнули: «Ми звершили суд.
Ви краще живим не давайте заснути»).

А триста грядуть на рокований пруг.
І я з ними входжу у вічності круг.
Учитель підняв, наче долю, дзвінок:
«Народи! Нас пам'ять зове на урок!»

Директор із учнями входить в граніт,
І я серед них, о шістнадцяти літ.
І все, як тоді... Навіть глина руда.

— О сину, отямся — то ж лист опада.

І Кеніг курок ошаліло натис,
та вмер автомат, бо закінчився диск
у ніч, коли, зсунувши смерть на живіт,
стріляв у дітей, поціляючи світ.
А пам'ять гримить мені в скроні,

як ртуть:
«Ти владен простити, але — не забудь
записаний юною кров'ю урок:
з останнього кроку їх — перший твій
крок.

* Обухівка — село на Полтавщині, що в роки війни зазнало трагічної долі Лідіце.

** Капріві — село в Намібії, разом з мешканцями спалене південноафриканськими расистами.

То правда свята,— ти даєш собі звіт,—
що діти впадуть, а стоятиме світ,
та маєш відчути плечем терезів,
що світ цей поважчав у триста разів.
Хай Кеніг своє відстріляв того дня,
а що, коли хтось йому диск поміня?»

Все у цьому світі, сину,
тонко з'єднане у сутнім.
Все в гармонії нещадній
вічний коLOBіг вершить.
Коли Кеніг у Сантьяго
диск новий вганяє люто,
то в Обухівці й Хатині
мертвим і живим болить».

«Все на цій планеті, батьку,
жорстоко з'єднане у суті!
Куля виліта осою
з пальця правої руки.
І коли «фантом» на джунглі
у піке заходить круто,
то у нас, як в сорок першим,
у хатах летять шибки.

Примить мені пам'ять у серце, як ртуть:
«Ти владен простити, але — не забудь».
Беру, як меча, твою пам'ять до рук,
щоб зло не прокралось у вічності круг.

Спасибі, мій тату, тобі за урок...»
«Спасибі, мій сину, тобі за урок.
Я чую крізь плин, як останній мій крок
виходить у перший твій крок».

ЗАКЛИНАННЯ ВОГНЮ

I

Заходить осінь в сутемінь борів.
Лукавий холод крадеться ласкаво.
Спадає лист, як приминуща слава,
Явивши неминуще стовбурів.

Стоїть висока тиша між отав,
Мов голубий нерукотворний витвір.
Замислившись, на палець собі вітер
Незчувсь, як павутину насотав.

Прочах окріп гарячих жнивних справ.
Годинник не позиркує спідлоба.
Надходить час осмислить хліборобу,
Що втратив на лану і що надбав.

Та вже і нас гукає ковила
Вертатися на землю з перелета:
У старовиннім сюртуці сонета
Пора поважних підсумків прийшла.

Притихла ритмів парубоцька гра.
Скував мороз вологих слів одлигу.
Писати строгим віршем Білу книгу
Прийшла пора.

Тепер на точну відстань одійти,
Щоб глянути на себе пильно збоку,

Пронизливо примружуючи око
В оцінці: хто є хто. І хто є ти.

Еге, мій брате... вишні одцвіли.
Вже під очима втома повилася,
І на чолі рішучим карбом часу
Різкі й глибокі борозни лягли.

Похолоділо геть на кружині.
Рясніше стало ліній на долоні.
І першим снігом притрусило скроні,
Якому вже не тануть по весні.

(Ах, сивина — перейденого слід!
Та чи завжди, як вчать колеги досі,
У ній одлунюється сріблом досвід?
А що — як попів марно зжитих літ?)

Ачей, нелегко суд чинить собі?
Ото й воно!

Куди простіше, хлопче,
Судить когось, прибравшись уроче
У непорочні ризи голубі).

Улігся пил над обширами крес,
Де мчав я легковажно в перегоні.
Стоїть мій кінь на тихому припоні
І втомлено дожовує овес.

Так виден шлях од витоків увесьь,
Немов розгілля власної долоні!..
Стоїть мій кінь на тихому припоні
І втомлено дожовує овес.

На вечір клонить. Тиша — ніби скло
І чи в мені, чи в струнах павутиння

Рождається мелодія осіння
І м'яко на плече кладе крило:

Потоптали літо коні,
Притоптали
 літо
 коні,
Пролетіли коні повз воріт
Сивим степом
 понад житом...

Одлунала сріблом литим
Малинова музика копит,

Залетіли вітром в серпень —
Тільки терен гірко стерпнув,
Тільки скрикнув болем жовтий лист.

Пролетіли
 в перегоні...
Гей, куди ж ви, мої коні,
Та куди ж ви, коники мої?

Зачекайте: ще ж не вечір,
Ще ж у лет не кличе кречет,
Ще в гаях бунтують солов'ї!

Протрубили коні в просинь:
«Вже давно, козаче, осінь.
Подивись па кучері свої».

Та й розтали в оболоні...
Доторкнувсь знічев'я скроні:
Перебіг у пальцях морозець.

Це ж коли, з яких покосів
Так нечутно вийшла осінь?!
Відказала осінь: «Навпростець,

Яром-долом, попід жито,
З-за туману, через літо —
Та до тебе, хлопче, навпростець».

Обпекло, немов огниво...
Кінь стоїть, як біле диво.
«Що ж ти, коню? Де ж моє сідло?!

Та хутчій на перегони,
Доки дзвонять срібні дзвони,
Доки слід морозом не взяло!

Вдарим, коню, попід жито,
Проминем з розгону літо —
Прямо в перше весняне зело!»

Посміхнулась осінь криво...
Клонить кінь печально гриву,
Головою втомлено хита:

«Щось ти квапишся, одначе.
А чи не забув, козаче,
Що воно ж давно не ті літа.

Як би ти не брав на бога,
Все одно твоя дорога —
Хоч-не-хоч — на осінь поверта.

Озирнись назад пильніше:
Вже проїхали ми більше,
Аніж полишилось нам доріг.

Височить гора в тумані.
Може статись, що й остання.
Так що нині квапитися гріх.

Перевір-но ліпш оружжя.
Підтягни мені підпужжя —
Буде важко брати сей поріг!

Перед тим як в путь рушати,
Варто передумать, брате,
Все, що ми проскочили колись,

Бо заноси молодечі
Вже чинить нам не до речі,
Та й часу, товаришу, в обріз.

Так що думай, та не скоро,
Як достойно взяти гору,
Щоб на посміх не скотитись вниз».

II

...А й справді, коню, вже пора не та.
Поважчало перо, що понад болем
Котилось часом перекотиполем,
Не озираючись на дні й літа.

А варто б озирнутись, далєбі,
Щоб жолудь — в дуб, стерня вернулась в жито.
І встало з попелу усе прожите,
До витоку джерельця при горбі.

То як жилось?

Здається, не грішив.

Не крався поза спинами лукаво
І за ману скороминуцу слави
Ні разу не зміняв товаришів.

Я з ними чесно порівну іспив
Весільний мед і поминальну чашу.
І вчився вкупі сповідати «наше» —
Закон нерозмежованих степів.

Брати мої по голоду й золі —
Війни священної законні діти!
Перед суворими очима світу
Ми не опустим очі до землі.

Бо маєм те, що твердість нам дає, —
Науку, над усі мудрішу й старшу:
Як світ радіє, ми говорим: «наше»,
Як світ болить, берем собі: «моє».

Отак жилось.

Над гаманцем не прів.
І слава нам, охрещеним у криці,
Що не пішли молитись на червінці:
Негусто їх було у матерів.

Спасибі, мамо, що в голодний день
Ти, мов у казці, де дарують царства,
Передала єдине із багатства —
Найвищу пробу золотих пісень.

Та ще науку: не таїти зла,
Коли в сусідки, хоч яка вже клята,
Не доведи нас — загориться хата, —
Щоб хата моя скраю не була.

Отак живу.

Здається, без сум'ять.
Човном на чисту бистрину веслюю
І словом віри не менжую всує,
Бо гріх великий — серцем гендлювать.

Здається, все гаразд.

Чому ж, однак,
Якийсь невпокій дихає у спину
Так, ніби на плечі моїм провини
Горить і не згоря заклятий знак?

І як мороз напровесні сади,—
Він деше й ноцно мою душу палить,
І зве суворо до бар'єра пам'ять
Обвинувальним свідком на суді.

І все частіше по стерні жене
Назад, в огонь, у сорок перший вперто,—
В зловісне літо, в сизе літо смерті,
У літо моє сьоме зве мене.

III

...Ми з матір'ю вертаємо в село.
З невдалої утечі від тевтона:
Полуторка із нашої колони
Осіла на підстрелене крило.

Від Чутового до Санжар моїх —
Верстов із сотню. Тягнемо помалу.
Уже давно нас вдома поховали.
А ми йдемо... по смерті до живих.

Вже тридцять сім сплигло відтоді літ.
Чимало з пам'яті роки покрали.
Та видиво одне страшніш покари,
Як рана наскрізна, мені болить.

...Минули вдосвіта якесь село.
За вигоном котило поле вдалеч.
Безлюдний шлях.

Лиш, мов зелена галич,
Чужий патруль бродив...
До ранку йшло.

Спадала сутінь м'яко з далини.
Крізь світло, ще непевне і нестале,
Якісь горбки повільно проростали
Округлими кущами купини.

Все ближчають. Вглядаюся...
І вміть —
Хитнувся світ, роздерло криком рота:
Лежала навznak
вибита кіннота,
І ворон дзьоб точив о мертву віть.

З усього видно — стався наглий бій:
Хтось шаблю оголив наполовину,
Чиясь рука тяглась до карабіна...
В очах коней іще не вигас біль.

А все жило!
Так грали небеса!
Так зірка усміхалась із будьонки!
Лиш в стриженних чупринах «під нульовку»
Холола смертним полиском роса...

Те поле на мені, в мені лежить.
Чужий патруль по ньому важко гупа.
І тягнуть руки зледенілі трупи,
І мертві коні тоскно просять пить.

Те поле, як вина, мені болить.
О світе, та яка ж моя провина,
Коли всього сім літ було ж... Дитина?!
...А світ мовчить. І коні просять пить.

Не спишеш на літа.

Не пронесе
Ні на землі тебе, ні в горній висі,
Бо з тої миті, як на світ родився,
Ти в ньому вже відповідай за все.

За все на світі!

...Тоскний день зими.
О, як цинічно на промерзлій мжичці
Сміються квіти у вінках з ялиці!
Пригаслий шепіт бродить між людьми.

А я стою... Це я стою чи ні?
Лопати... Сніг... І чорна прірва ями.
І сумно світиться обличчя мами
З-під жовтої хустинки... у труні.

Було на весь непотріб дорогий
Сміялась: — Ет, не буде з баби дівка! —
А ця жовтенька ситцева хустинка
З усіх гостинців полюбилаь їй.

Вона її на люди берегла.
І щось в очах світилося дитинне,
Коли зі сховку вносила хустину
І лагідно тулила до чола.

І хата щастям повнилась ущерть.
— Бач, угодив, — підходила до люстра. —
Така вже ловка. Бережу на люди.
Та ще — ти ж, сину, не лякайся — на смерть.

А я сміявся:

— Хай... через сто літ! —

Хіба ж я знав, що вже давно, стражденна,
Вона ховала лютий біль од мене!
Хіба ж я знав, як тяжко їй болить?!

А коли й знав би, що б тоді вчинив
Супроти неможливої хвороби,
Що косить маршала і хлібороба,
Не розібравши вислуг і чинів?

О, я б всі квіти скликав до села!..
Але пощо тобі тепер ці квіти?
І хто мені простить на сьому світі,
Що ти на той дочасно відійшла?!

Як хочеться винув, що душу ссе,
Звалить на когось!

Та даремні мислі,

Бо з тої миті, як на світ родився,
Я вже відповідаю в нім за все!

За все на світі!..

Хто мені простить

Останній зліт Гагаріна у небо
І три зорі, що мертво серед степу
Упали із космічних верховіть?

Як ниють кості на дощі і град...
А може, справа не в дощі і хмарі,
А може, то кричали пальці Хари,
Коли трощив їх каблуками кат?

Чи думав ти про те, коли низав
В намисто свої вірші волошкові,
Що пальці, коли топчуть їх підкови,
Тріщать, як віти?

Кажеш, що не знав,

Бо то далеко. Бачиш як!

...А друг,
Такий близький, що де вже тобі ближче:
Росли ж оба на спільнім попелищі
У холоднечі повоенних скрух.

Ходили в школу в дядькових «хабе»,
В німецьких чоботях важких, як гирі.
А так же легко мріялось в довірі,
І так манило небо голубе!

Так чисто все було. На видноті.
І юний шепіт під мовчанням вишні,
І перші вдачі, і наївні вірші —
Усе було так чесно у житті!

Який у нього був щасливий старт!
Коли на рядовій студентській сцені
Він чарував нас в юнім одкровенні,
Ми всі раділи: «Істинно — талант».

Ми знали його в щасті і в біді.
То, може, скажете: не помічали,
Як в ньому з часом щось не те помалу
Прокльовувалось вперто вже тоді?

Чого там!

Все частіше до села
Я приїздив із города без нього.
І на німе запитання небоги
Ховав свій погляд: «Знаєте... діла...»

Все рідше він ділив із нами хліб.
Усе частіше обминав спогорда.
Та як мінялася його подоба,
Коли до чільних він, як муха, лип!

За оплеск зайвий, за грайливе «біс»
Вже ладен стать і сатані за брата,
Забути нас, а може, і... продати
Себе

і все, у чому поклялись.

То ми мовчали? Ні, братове! Де ж —
Ми так його розносили суворо
По темних закапелках... коридора,
При стрічах обнімаючи: «Ростеш!»

І вже коли вчувалось: будь біді,
Що треба б чоловіка зупинити,—
Я ж і тоді мовчав... талановито.
Як геніально я мовчав тоді!

Бо чистий сам, хоч одягайте німб.
О, не врятує білина манжети!
Бо з миті, як на світ родивсь, поете,
Ти вже за все відповідаєш в нім.

І ще не знати, хто в провині більш:
Чи сам неправий, чи отой із виду
Благопристойний, що промовчав кривду
І не впустив у сонну совість біль!

...Здається, жив по-людськи.

Та чи б зміг

Проголосить уріст перед добою,
Що і зерна неправди за собою
Не відчуваю, чистий, наче сніг?

Чи зміг би?..

О, пощо оце в мені
Ти розкотурхав, коню, звичний спокій,
Щоб сто питань у прямоті жорстокої
Повстали, ніби сфінкси кам'яні?!

А так же зручно малося в житті:
Ладком, неквапно. Правильно. В колону.
Ніде не переступлено закону,
Нікому не перейдено путі.

Ну, правда, натикався на осіб,
Що поклонялись богові одному:
«Мені потрібно — дайте!

А потому...

Уже й громаді.

І не руш мій сніп!»

Та, господи, за свій короткий вік
Хіба ж усю звоюєш тлю і накип?!
Ну, от сусід. Звели на нього наклеп,
Хоч я ж казав: не вишен чоловік!

І вийшло на мого: десь... через рік
Вернувся: є таки на світі правда!
Я першим кинувся до нього радо,
А він... ударив бодем з-під повік

Так, наче завинив я.

Але в чім?!

Не крав, не родичавсь із закордоном.
В своєму домі дорожу законом.
Де треба перемовчати — мовчім.

Та й не догодиш всім...

Чому ж тоді

Той біль сусідів протина багнетом?
...Коли вже народився ти поетом,—
За все відповідай у цім житті

Не тільки за статтями.

Крім стовпів

Із приписів, є ще й закон всевладен —

Єдиний для великої Громади —
Закон нерозмежованих степів!

Закон Громади, що ввійшов у кров.
Він позира на мене пильно й строго.
І що коротша, коню, нам дорога,
То все крутіше судить кожен крок.

...Одвечорило. Тиша ніби скло.
І чи в мені, чи у яругах ночі
Якась тривога пароста, й рокоче,
І важко на плече кладе крило:

«Озирнись назад пильніше:
Вже проїхали ми більше,
Аніж полишилось нам доріг.

Височить гора в тумані.
Може статись, що й остання.
Так що нині квапитися гріх,

Бо заноси молодечі
Вже чипить нам не до речі,
Та й часу, товаришу, в обріз.

Так що думай, та не скоро,
Як достойно взяти гору,
Щоб на посміх не скотитись вниз».

IV

Так хай замкнеться круг без вороття,
Які б там не чигали остороги!
А раптом все моє життя до цього
Було лиш передмовою життя?

Хай вись остання — все одно іти!
Отож, як перед боєм, в час урочий
Все мусить бути чисте: від сорочки
До помислів, позбутих марноти.

Очиститись до суті.

Суть — огонь —
Праматір і отець світобудови.
Із варива його живу основу
Узяв собі первипний ембріон,

Що крізь мільярди літ, віків і ер,
Підвладний поступу, повільно, плазом
Піднявся з примітиву протоплазми
До вінценосних сірих двох півсфер.

...Щось владне із нічної глибини
Виводить в степ, сповитий в дивне мрево.
І пророста в мені вселенське древо,
Древніше господа і сатани.

Встав я, високий, чолом —

в позахмарні чертоги.

Сторонам світу вклонивсь чотирьом, як одвік.
І, укріпивши на сивій могилі триногу,
Руки простер до небес і закляття прорік:

— Птицям пророчим, корінню, кротові і листу,
Землям, і водам, і предназначанням долонь,
Знакам сузір'їв і числам магічного смислу,—
Внемліть! — наказую: я заклинаю Вогонь.

З магми пекельної,

з тайни купальського цвіту,

З урвищ Тібету, з печер і огранених скель,

З Мертвого моря,
з безсмертних сувоїв санскриту,
З жовтого мрева німих Аравійських пустель;

З капищ поганських, забутих в румовищах лісу,
З надр перуанських, де сховані інків сліди,—
Отче наш, Огню мій, о заклинаю: — Явися!
Все, що минуло, і все, що гряде,— освіти!

Стань перед мене, верховніший буя і самумів,
Пломенем ярим протни до осердя світи,—
Хай стрепенуться повіки єгипетських мумій,
І да прозріють на темних іконах святі!

Гостро воззри усевидящим зором огненным
В пам'ять і серце огромом вселенських очиськ.
І, осінивши мене своїм владним знаменням,
Все дріб'язкове спали і од скверни очисти!

Щоби твоїм неоскверненим оком пророка
Шлях джерела осягти до начала води.
І до фатального подиху, скрику і кроку
Чистим зійти на останню вершину судьби!

...Важко здвигнулися сфери космічної висі,
Здвигом могутнім хитнуло з триногою твердь.
Тричі востаннє прорік я сакральне: — Явися!
Жду на життя. Та коли не судьба —
то й на смерть.

З громом розверзлось.

Озвалась луна многократно.
Вирвався стовп, осліпивши лампади небес.
З тьми допотопної, глибшої царства Урарту,
Голос, нечуваний досі, потряс мене: — Єсмь!

Кожному порівну — сиріч, ви рівні в началі,
Горді сини мої всіх кольорів і наріч.
В час благовісний, в похмуру годину печалі
Я впізнаю вас по чистому пломеню віч.

Всі ви однаково хилитесь в праці щоранку:
Кметь і мислитель, пастух і солдат на посту.
Різні обличчями, різні у списках про ранги,—
Рівні в пориві: іспити крилом висоту.

Кожному світить у серці жертовна зернина,
Кожен од неї для іншого світиться весь.
Навіть як зорі вмирають у ніч горобину,
Пломінь душі осяває чертоги небес.

Випала доля їм горда, тяжка і красива:
Самозгоряючи, світу світить.

І коли

Тіло одійде — душа їхня сяє на диво.
Адже немертні: від полум'я в племінь пішли.

Вони — як зорі.

Та вдивись в зеніт:

Між ними на житейськім небосхилі
Прогалини чорніють, як могили.
То ями тьми — мій лютий антисвіт.

Там править вавілонська круговерть,
Де верх бере у підступах спиртніший,
Де спить на троні господом всевишнім
Шматок металу жовтого, як смерть.

Поріддя тьми, вони мене одвік
Ненавидять, бо гострим оком світла
Прозрів я їхню порожнечу сити,
І смерті їхньої фатальний лик.

В ділах кривих сягнувши до вінця,
Вони доконче знали, що їм треба:
Аби напевне вбить вогонь і небо,—
Завжди ловили в прорізі серця.

Вони своє пекельне ремесло
У сім потів учили педаремно:
Так ями з трупами рівняли ревно,
Аби й знаку по мертвих не було.

Та в мить, коли, здавалось, на кону
Вже тільки морок правив і шабашив,—
Я піднімався в узголів'ї павших
Мечем двогострим Вічного вогню.

Вдивися:
при горбку у долині,
При братських і могилах одиноких,
На всіх вітрах, пизипних і високих,
Горять, як знаки віхові,—
огні.

Їм, доки світу, з варті не зійти.
Вони стоять на грані непохитно.
У сяйві їх, як під рентгеном, видно:
І хто є хто. І навіть — хто є ти...

V

Я весь у всьому.
І коли в тобі
Клекаче племінь вищої потреби:
Достойним будь синів мого неба,—
Ти мусиш начертати на гербі:

(Дивись:

воши, мов кураї старі,
Згубивши ґрунт, к чужому не пристали,
І хоч громохко шелестять устами,
Та світ мовчить: не чують матері).

...І присягнись:

за золоті тини,
За всі земні утіхи та багатства
Не промінять святий світильник братства:
Йому нема і не було ціни!

...І присягнись: коли поріддя тьми —
Мої довіку вороги закляті —
Тебе притиснуть дулом автомата
На виборі між звірами й людьми

І за утечу в світ, де править смерк,
Тобі життя дарують споловини,—
Клянися, що з достойністю Людини
Ти закарбуєш:

«Вибираю смерть».

І присягнись зорі п'яти промінь:
Рубіновій — в державнім маєстаті,
Фанерній — над могилами солдатів,—
Що в час, як прогуде тривоги дзвін

І вже не на учбовий полігон,
А в смертну січ позве Отчизна-мати,—
Ти чесно назовеш координати,
На себе викликаючи огонь!

...Коли відчуєш: кожен, як один,
Мій заповіт для тебе власним стане —
Рушай в дорогу: висота остання
Тобі постане першою з вершин,

З якої ти побачиш вищий пік,
І на порозі до нової висі
Пізнаєш сенс життя свого до суті:
Ти на землі затим і народився,
Аби до віку, по останній скрик
У небо прагнуть, щоб... землі сягнути.

Та добре зваж: не квапся на біду.
І коли приймеш всі мої закони,
Тоді лиш бий у вічового дзвона,
І я — прийду!

VI

Ви, чие ім'я з великої літери пишем!
Мамо моя з пелюстками ласкавих долонь!
Роде мій древній, увінчаний хлібом всевишнім!
О, укріпіть мене:
я викликаю Вогонь!

1977

У ДЗЕРКАЛІ СЛОВА

I

Свіча пливла.

Пергамент загадково
Шептав устами ветхими, як мох,
Що над усім
було спочатку слово,
І слово те позаначальне — «бог».

Затворник,

всохлий з виду, мов ікона,
Жадав прийняти речення святе
На вірую —
від титли і до коми,—
Усе мирське одмівши як пусте.

Одначе був людина, а не янгол:
У склеп земна вторгалась товчія...
Язык глаголив боголіпно: «Ягве»,
Луна ж, мов ересь, повертала: «Я!»

Старий темнів од жаху і печалі.
Свіча в кутку сичала, як змія.
«Спочатку — Слово...

Але ж ти мовчало,
Покіль тебе не проглаголив... я?!»

...О рід людський,— еретику в основі,
Ти досягнув у сумнівах вінця:

Хто перший мовив слово про творця,
Той, власне, і створив його... у слові!

Творець творця!

Владики пурпурові
Перед тобою меркнуть, як зола.
Та й вічність би себе не осягла,
Аби її

ти не осяг у слові!

Вовік благословенна та хвилина,
Коли ще в позапам'ятній добі
Ти засвітив у літерах: «Людина»,
Обравши ймення назавжди собі!

І тої ж миті за новим порогом,
Ще не відкривши у крилі
пера,
Поставив слово над собою богом,
Його створивши з власного ребра.

А щоб людському роду переводу
Не сталося в баюрах забуття,
Ти слово «Пам'ять» в генетичнім коді
Закарбував.

І тим почав життя

У слові,
що, мов дзеркало пророче,
Тебе повторить з ніг до голови,
І вже від нього не сховаєш очі
Ні за гербом, ні за стеблом трави.

О слів жорстока і солодка влада!
Не опечись на їхньому вогні...
Такі ж близькі звучанням: «рада» й «зрада»!
Які ж провалля поміж них страшні!

Закони літер — не разок намиста:
Одну хитнеш — і поміняєш суть.
І спробуй-но тоді межу збагнуть,
Приміром, між «обчислить» і «обчистить».

Ти — весь у слові, як у сповиткові,
З колиски до калини при горбі...
І вже коли ти похитнувся у слові,
Вважай, що похитнувся у собі.

II

В залізний вік, пристріляний до пня,
Коли частіше від святого «мати»
Гриміло над колискою: «війна»,—
Судилося нам безмір пізнавати.

Були нам недосяжні букварі,
Як довоєнні видива казкові,
Тому ми звикли вірити н а с л о в о
Учителям воєнної пори.

Писав директор лівою.

Перо

Злітало тяжко, як підбита птиця.
Ми ще не знали, що його правиця
Спочила між полеглих за Дніпро.

Снарядний ящик правив замість парт.
Рівнявся папір у вартості кресалу.
Тому ми все у пам'ять записали,
Тривкішу від сучасних перфокарт.

Схиляю перед вами прапори,
До ваших милиць припадаю низько,
Учителі воєнної пори,
В шинелях геніальні Сухомлинські!

Що за високим покликом душі
Учили зерня віднайти в полові
І до останку на своєму слові
Стоять,
як солдат на рубежі.

Ми ще у ті осиротілі дні
Закарбували правило залізне:
З усіх — два слова:
«Мати» і «Вітчизна» —

Існують звіку
тільки
в однині.

Учителю історії,
пробач,
Що був не вельми до предмета вдатен,
Що, плутаючи прізвища і дати,
Гасав поміж епохами навскач.

Терплячий,
ти на власному горбі
Мене до знань виносив, як на кручу...
Дозволь мені, бувалому вже учню,
Воздять рядки ці не дарунком в учті,—
А першим внеском боржника —
тобі.

Послухай:

III

«Усе він мав. А мав, що сам хотів:
Своїх рабів, свої закон і право.
Своїх богів. Помилуй! — і чортів.
Сенат свій мав і персональну правду.

Траплялось, від безсоння чи нудьги,
Коли усе на світі набридало,
Свою сапдалю з лівої ноги
В сенатори посвячував педбало.

І ліктори захоплено горлали:
«Віват, сенатор з лівої ноги!»

Усе він мав.

А щось його таки
Тягло на сцену.

Глядачам на горе
Являв свою бездарність залюбки,
І найманці ревли за срібляки:
«Віват, неперевершений акторе!»

Вгамовувався.

Та за день чи два
Сичала знову тоскнота зелена:
«Ну й що — дістав?»

Живуть лише слова,
А по акторах пророста трава,
Як тільки-но вони залишать сцену».

І знов нудьга.

Чи посвариться з ким?
Так хто ж посміє голову підвести?
Єдин хіба що був рівня із ним —
Він... сам.

У статуї на перехресті.

Та скільки їх не ставлять,
знав однак:

І — те минуще...

Котресь із малечі
Знесе звичев'я голову по плечі,
Як він колись великому предтечі,
Що теж у вічність мітив, неборак.

Одне лякало й справді.

Як сова,
Щоніч підстерігав слова невгодні.
Терзав книжки й поетів.

А слова
За ним брели з учора у сьогодні.

Тоді він їх задумав приручить.
Бо знав: усе розвіється з віками,
І тільки слово, що в собі мовчить,—
Переживе його, папір і камінь.

Він бравсь до віршів.

Заганяв слова
В бездарні строфи з люттю графомана.
«Новий Гомер! Безсмертному осанна!» —
Ревли завчасу куплені горлани.
Та звідкілясь (чи не з його ества?)
У ревище вросло: «Геть тирана!»

Поволі в'яли плоть його і хіть.
І вже коли було не до любові,
Він зваживсь на останнє:

обдурить
Слова,
щоб все ж зостатися
у слові.

Понеже в черепі його сирім
Ще з пелюшок ні тліло, ні горіло,
Він просто вирішив... спалити Рим
І тим довести, що по слову — діло.

...Рим догоряв.

Останні цурпаки
Ще тліли у вселенському багатті,
А він,
уже з-під мертвої руки,
Побачив у містичному сум'ятті:
Минаючи його, мов поторочу,
Слова ішли до тих, що над віки
Новітній Рим возводили уроче».

IV

Сивий історик в задумі пройшовся між парт:
— Трохи наплутав... як завше.

Одначе — нічого.

Врешті, поезія молиться іншому богу,
Ніж хронологія,
ревна до прізвищ і дат.

Все-таки ми не за вітром пустили слова:
В помислах ваших і наші прокинулись гени.
Радий, не криюсь, бо дещо узяв і од мене.
Що не добрав на уроці — життя довчива.

Чи не нудьгую? Коли там: урок... дітвора.
Правда, старію: не той уже з мене молотник.
Он підпирають плечима колеги молодші.
Скоро на пенсію. Бавить онуків пора.

Тільки з недавнього часу...

Хоч ти поясни:

Що за морока — почав забувати вчорашнє?
Але оте, переоране в полі війни,
Все пам'ятаю, до кулі... до крові —
аж страшно!

Часом отак серед ночі прострелить:

«Невже

Все, що ми звідали,

з нами в непам'ять одійде?

І не годилось би рани оголювать діду,
Та як не знатимуть діти про болі та біди,
Хто ж тоді пам'ять некучу
про все вбереже?

Рим старожитній, звичайно,

чимало навчить.

Та, запливаючи в надто далеке і сиве,
Чи не здається тобі,

що обходим лякливо

Наше, недавнє,

що й досі під серцем болить?

Люті уроки вогнем прочитала війна.

Може, комусь і хотілось би їх поховати,

Тільки — намарне:

немов безіменні солдати,

Важко приходять вони

і стають край вікна.

V

Не притчу він повів...

Перо мос,

Не похитнися у жорстокім ділі!

Кажі усе до чорноти, як є.
Як на війні.

Де кожен — у прицілі.

Там не дістанеш за могорича
Надбавку літ у віщій зозулі.
Там просто:

ухилив себе від кулі,—
Вона твого товариша влуча.

...Їх жменька увірвалася в село.
А батальйон заліг під армпальютом.
«Пантери» в контратаку

розворотом

Пішли —

і тільки в полі загуло.

Коли затихло доокруг,

вона,

Ще в острозі, визирнула з хати,
Ступила крок — і зблідла, як стіна,
Спіткнувшись за порогом об солдата.

Втягла у сіни, поборовши ляк,
І тільки встигла вгамувати рану,
Як садонуло у віконну раму:

— Ану до старостату,
мать-рроз-так!

На велелюдді староста зітха:
— Пан комендант уже доконче знає,
Що хтось із вас розвідника ховає.
То хай... аби подалі від гріха.

На роздуми — година.

Обіця,

Що зле ні нам, ані... т о м у не буде,

Коли по-божому владнаєм, люди...
Інакше все село — до корінця.

Брела, не розбираючи стежин.
Кричала совість їй: «Не вір іуді!»
Шептав перестрах: «Зле,— казав,— не буде,
Інакше...»

Може, завтра прийде син

І не застане рідного села,
Лиш попелище. І вона, убита...
Зайшла безтямно в сіни, як сновίδα,
Та щось назад сіпнуло,
але мла

Прошелестіла:

«Мамо, ви куди?»

Усе в ній похололо і отерпло.
Сховавши очі, проказала мертво:
«Я, сину... принесу тобі води».

...Вони удерлись в сіни, як хорти.
Уперлись автоматами у груди.
Упала перед ними: «Стійте, люди!
Та ви ж казали...»

Раптом з темноти

Сивим туманом з лиману
Тихі слова попливли:
«Мамо... ви ж с л о в о зламали.
Як же ви, мамо... могли?!»

* * *

На ранок заgrimіла далина:
В село влетіли наші з-за лиману.
...Прийшла і стала посеред майдану.
Війнуло кригою докруг:

«Вона!»

Комбат з-під зламаного козирка
Дививсь на неї важко і похмуро.
Тремтіла на розстібнутій кобурі
Несхибна у боях
його рука.

Сіріла, наче попід, голова.
Мутна сльоза з-під вії визирала.
Вмирили на устах її

слова.

Лише одне: «Убийте!» —
не вмирало.

* * *

Люди сказали:
«Комбате,
Руку з кобури зніми
(Скільки ще вам воювати!),
Ми вже тут, сину...
самі».

Билась єдина лопата,
Що збереглась у війні.
Мовчки ховали солдата...
В неї в дворі, при вікні.

Вишило люто горілки
За убієнних

село.

І — одвернулось навіки,
Наче її й не було.

Стали літа, як закляті.
Просить, а смерті — нема.
Влітку їй зимно у хаті,
Спекою душить зима.

В ніч,
як уляжуться спати
Люди, надії, біда —
З кухлем іде до солдата.
В кухлі... всихає вода.

Тулить до горбика вухо.
«Сину, — шепоче, — прости».
Сторожко. Тоскно. І — глухо.
Тільки часом з темноти,

Тихше туману з лиману,
Чується з вічної мли:
«Мамо, ви ж слово зламали.
Як же ви, мамо... могли?!»

ПЕРШИЙ РОЗДУМ З ПРИВОДУ...

Любити відчайдушно, як весна,
Ненавидіти, як зима, нещадно, —
Се повноцінність.

Але не сповна,
Коли не маєш талану прощати.

Прощу наївні огріхи людські:
Велеречивість, вибрики патлаті,
Маленький зиск (не за рахунок брата).
Прощу, за давністю, дрібні розтрати,
Щоб і мене ж — як збочу на слизькі.

Великодушний будь!
Та є межа,
Остання
в голубому всепрощенні,
Переступивши котру,
навіть геній
Себе самого нищить, як іржа:

Високе діло розміняв на слово,
Високе слово — на дрібні діла,
І нишком розпадається основа,
Що цільність душ і духа берегла.

...Є іпостасі, в первені святі,
Що заповітне мають вартувати.
Між ними горньо височіє Мати —
Жона у лебединій чистоті.

Від неї починається ріка
Життя.
Вона дає йому закони.
І вже коли б я поклонявсь іконі,
То лише їй у німбі рушника.

Ми можем збочить, грішники малі,
Бо є у кого огріх замолити:
До матері на суд приходять діти,
Покіль сама святіша, ніж завіти,
Над котрими не владен суд землі.

Допоки цільна й чиста її суть.
Та лишень похитнеться у святому,—
Втрачає недоторканість.

По тому
Уже земний над нею владен суд.

Жорстокий суд! Простіть нас, матері...
Та що ми вдієм, коли доля грізна
Вас возвела на височінь Отчизни.
На височінь остапньої зорі.

Ви можете простити огріх нам.
Ми ж вам — не владні, мамо.

Бо за вами —

Вітчизна,

котра не простить синам:

Вона себе

у Вас пильнує, мамо!

другий роздум з приводу...

Ми ціною життя здобулись на права:
Ставить грань поміж чорним та білим.
І відтоді на віру приймаєм слова
Лише ті, що оплачені ділом.

О, ми грамотні вийшли із ратних полів:
Ми читаєм траву й за травною!
А тому нас терзає:

і д е т и поліг,

І за щ о т и наклав головою.

Ми давно переглянули вартість речей,
Розділивши святе і фальшиве.
Нам важливо не тільки:

якої речеш,

А і мислиш якої, важливо.

Ми навчилися ловити у проріз повік
На півслові лукавих промовців.
Нам однаково важить:
і що ти повів,
І об чім ти грайливо промовчав.

Так, полеглих не вернеш.
Доконана суть,
У кінцевім рахунку — нещадна.
Але ж очі полеглих солдатів живуть
У суворих орбітах нащадків.

І вони, прозираючи до корінця,
Хочуть знати: а що там, в осерді?
Їм не важить, якого ти роду й лиця.
Їм важливо: яке в тебе серце.

Ми набачилися різних племен і держав.
Знаєм: х т о і за щ о — поіменно.
Нам важливо, звичайно, як дrevко держать,
Та важливіше — колір знамена.

Ми — широкі душею.
В нас кожен співа
На своїй
у братерському колі.
Ми, буває, прощаєм неточні слова,
Та неточність у слові — ніколи.

Ми навчилися навіть в роковану мить
Чесно долі дивитись у вічі.
Нам неправда ненависна, як антисвіт.
Та півправда — ненависна вдвічі.

Ми поділимо все, що на наших столах,
Бо пізнали і холод, і скруту.

Ми прощаєм нестачу валюти в словах,
Та нещадні, як ти з гендлярем на паях
За слова прикупляєш валюту!

VI

Од бога мав. Як бог ішов. По лезу.
Античний торс. Гомерове чоло.
Орлиний лет його пругких поезій
І нас, домашніх, кликав на крило.

Маестро був. Умів приборкати слово.
Зім'ять, як віск, і сотворять дива.
І непокірне слово, як шовкове,
Стелилося з рясного рукава.

Валив народ. Виламували двері.
Од щедрості нічого не беріг.
І провінційні, в очкурах, Сальєрі
Спливали жовчю заздрості й інтриг.

О владу слів, солодша від шафрана!
А ще солодша — влада над слова...
Як впильнувати, щоб вона, бува,
Не перейшла в розгнузданість тирана,

Коли вже слово, втративши свободу,
Стає рабом без імені й лиця
І, нализавшись на перо співця,
Кружля покійно, примхам на догоду?!

...Від щедрості, дарованої вишнім,
Писалось легко.

І меткі ділки

Чернетки виривали з-під руки,
Зайнявши чергу за наступним віршем.

І так вони засмикали небогу,
Що вже й згадати не було коли
Не лиш об тім:

Але й про що для кого і для чого,
написані були.

Зате ж навчився гаптувати уміло!
Що навіть зпані світові всьому
Майстрині в Решетилівській артілі
В підметки не годилися йому!

Вже працював із словом, як у цирку!
На втіху зали, чарівник і маг,
Саджав слова, як цуценят, на циглик,
Хотів — на задні лапки піднімав.

Він слово міг підкинути, як полтинник,
І упіймати, на льоту, «орлом».
Йому вже й не плескали, а платили,
Убиті віртуозним ремеслом.

Він так і не помітив у гонитві,
На мілину загнавши корабля,
Що вже звіддавна полишив творити,
А просто заробля і відробля.

Знічев'я свистом виклика Пегаса,
Склада в куплет, мов кубики, рядки.
І легко вилітають з-під руки
Слова гнучкі і... мертві, як пластмаса.

І всі такі сумирно-іграшкові,
Що вже йому хотілося,
аби
Хоча б одне не підкорилось слово,
Вернувши в юні літа голубі,

Коли ще слава не взяла у раму,
Коли, забувши і себе, і світ,
В солодкім пеклі мучився до рана,
Аби єдине слово засвітить!

Та, привчені до клітки,
полохливі,
Давно забувши волю і степи,
Слова корились, як раби ліниві,
І зраджували,
як одвік — раби.

VII

О ти, вознесений на свят-горі,
Що увінчала придніпрові скелі,—
Немов прочанин крізь ману пустелі,
На клич твоєї гострої зорі

Я все життя ішов!
І от стою
Біля твого гранітного підніжжя.
Малий,
великим прагненням піднісся
Пізнати вічну таїну твою.

Хто ти єси?
Та вже ж не бог. Не дух.
Не легковажний пестунець Парнаса,—

Сіряк, з простецьким іменем Тараса,
Зрідні якому дядьківський кожух.

Я знав піїтів!

В ремеслі своїм
Вони б тебе, нетяго, обскакали!
Та з плином забувалися помалу.
А ти пануєш, хоч літа, як дим,

Пливуть і тануть.

Що ж воно в тобі
Сія таке сліпуче і пророче,
Перед котрим отверзають очі,
Ба навіть од народження сліпі?

Чому, здавалось би, до праоснов
Тебе пізнавши,

наче неофіти,
Щоберезя ми на новій орбіті
Тебе, нового, відкриваєм знов?

...Якось в сутужні повоенні дні,
Коли державі не було чим сіять,
Прийшов солдат до тебе із Росії,
Затисши голод туго в ремені.

Усе своє він мав при стремені:
Свинцем і толом січені дороги.
Медалі слави. Ордени.

Лиш ноги
Зосталися у спадщину війні.

О ти, вознесений на тій горі,
Яку здолать і сильним треба сили!
То ми, набившись у поводири,
Його в обхід підвезти запросили.

Він брови звів, біліші ковили,
І прогутарив, окаючи тепло:
Мовляв, не з тим він перейшов крізь пекло,
Щоб до спасителя його везли.

— Коли мене перетяли навпіл
Із кулеметів вже за Білоруссю,
Я у шпиталі порішив:

одбувся.

Кому тепер я понесу свій біль?

В ту чорну мить до мене нахилився
З очима вбитими сусід... по кулі,
Старий учитель, родом з-під Засулля.
Торкнув плече: «Солдате, не журись».

...Три місяці, всі дев'яносто днів,
Коли життя ламалось, наче павіть,
Читав мені він «Кобзаря» напам'ять,—
І я в собі утвердивсь і окріп.

Я — вологодський.

Корінний русак.

Вважай, по духу, не лише по мові,
А так пізнав його пекуче слово
Углиб, і ввись, і на солоний смак,

Весь тоскний біль його душевних ран,
Сирітську долю, січену нещадно,
Що поруч них моє тяжке нещастя
Здалося невагоме, як туман.

І я, воскреслий, присягнув їм о м у:
Прийти у Канів, уклонитись в ноги.
І хай крута крутішою дорогою,—
Я коліньми її уріст візьму!

О ти, вознесений чолом до зізд!
Яку ж ти силу передав у слово,
Коли безногі по твоєму зову
Ідуть,
 підвівшись на вселюдський зріст?!

Мовчиш, бо виповів за всіх і — все...
Одпині нам самих себе питати:
Чому цей світ стає тісний, мов хата,
Як хтось тебе до хатки занесе,

Щоб втиснути у свій іконостас,
Лоскочучи престиж і власну втіху,—
То ти, мов бриль, піднявши теплу стріху,
Ступаєш тільки у майбутній час?

Здається, знаємо тебе, як... нас,
Здається ж, вивчили, мов колискову,
Та чи завжди ми до твого с л о в а
Піднятись гідні, як солдат піднявсь?

Як часто нас в риторику несе,
Коли святими клянемось в любові!
Бо часом любимо не стільки слово,
Як у словах себе понад усе.

(Слова, слова...

 Усе життя, бува.

Папером сплачуєм борги забуті.
А здачі вимагаєм у валюті.
І то — в твердій.

 Бо що нам ті слова!

«Народу! Людству!!»

 І пішло на крик.

Які слова! Слова, але — не далі.
Шурхочуть асигнації зів'ялі.
А золотого вмісту — так, на пшик.

«Усе — усім! Всього себе!»

А мо',

Собі хоч трішки?

Постривай: а може,

За приписом лукавим живемо:

«Візьми-но, боже, що мені негоже»

А здачу у валюті беремо?!).

Ядуча правда! Чорна, як рілля.

Та вже коли досяг його підніжжя,—

Терпи і вчись: нехай він правду ріже,

Щоб ляга із тебе сипалась, мов тля.

Постань, як є. Не кращий і не гірш.

І не шукай прихованого лазу,

Все 'дно протне до кореня, мов лазер,

Його всевидящий огненний вірш!

Учись у нього.

Легшої з наук

І важчої! — нема у цьому світі.

І що простішого: писати — як жити,

Покіль перо не випаде із рук?!

Учись у нього.

Легшої з наук

І — важчої! — допоки світ не знати.

І що простіше: жити — як писати,

Покіль перо не випаде із рук?!

З низів.

А сяє вище рай-дуги.

Бо кожне слово гніву і любові

Сповна життям оплачував.

І слово

Йому безсмертям віддає борги.

VIII

Ціна словам однакова од роду:
Чи присягаєш на вітрах сторіч
При свідкові у вірності народу,
Чи другові, без свідка, віч-на-віч,

Єдина й кара у фатальні дні
Чекає на відступника у слові,
Яким поклявсь Отчизні на призові
Чи матері у тихій таїні.

Нещадна кара.

Грізний її чин.

І ворогу не зичу того суду:
Коли вже і клястись не буде чим
І нікому
уже клястися буде!

ДУМА ПРО МІСТО

Києву — на його півторатисячоліття

ЗАСПІВ

Про час як час. Про вічне і минуше
(А те розсудить часу булава);
Про корінь мій в дохристиянській пущі;
Про те, що навіть пам'ять... забува;

Про оні дні, до явлення Бояна,
Який увічнить Ярославів здвиг;
Про хижий усміх молодого хана,
Коли він грівся при багатті з книг;

Об тім, як ми, іще в миру — поляни,
Ішли до капищ сонцю на поклін;
Про юний дзвін на гожі сподівани
І на пожежу посивілий дзвін;

Про те, що ми і клянемо, і славим,
Гортаючи пергаменти старі,—
Я за нащадковим нещадним правом
Розпочинаю слово на Горі.

I

Крута Гора!

Одним плечем — зелена.

А друге, наче лезом палаша,
Одсічене потоком Борисфена,—
І кожен шар відкритий, мов душа.

На цій Горі, в зеніті безгоміння
Стою один під хорами небес,
І чую, як з верха і до коріння
Гора — в мені, і я — у ній увесь.

Віки лежать спресовані, як сходи,
А я, живий, покіль іще стою
До того дня, коли рука природи
Вкладе у пласт минущу плоть мою.

І по мені колись, мов по карнизу,
Нащадок ступить ближче до зорі.
І Гору цю з верхів'я до пониззя
В собі відчує, і себе — в Горі.

(Безсмертя — в усвідомленні причини: зернища
рветься в колос по стеблі, себе осмислюючи
в колоскові. Так само колос прагне до землі,
щоб у зерні пізнати свою основу).

Він теж за правом юного нащадка
Осмислювати Гору цю почне,
За шаром шар гортаючи нещадно
Олжу і правду, отже — і мене.

Нехай же у буденному намулі
Тривожне відчуття не обмине:
Так само, як сьогодні я — минуле,
В грядущому судитимуть мене.

Але затям, прийдешнього поете,
Що й ти минеш у мрево голубе,—
І твій онук судитиме тебе
Отак же, як судитимеш мене ти!

Бо нас єдна в позачасовім ряді
Нещадна пам'ять. І коли судить
Минуле прагнемо лише по правді,—
Сьогодні

маємо

по правді

жить!

...На цьому слові, сонце замоливши,
Рушаю в пам'ять вічної Гори.
«Чи вёрнешся? — питають явори.
«А то вже, як... зоря мені запише».

II

Опускаюсь шар за шаром до підніжжя важко.
Натикаюсь на залогу крупівської міни...
Б'юсь у скелі обелісків, мов у кліті пташка...
Та коли ж я, мамо, виїду на левади мирні?!

Як же мало в тобі, Горо, далей мирноносних!
Тільки взявся за чепіги — заgrimіло збоку:
Ворухнулись шоломи в плямах купоросних,
Хиже в цісарськiм орланi спалахнуло око.

Тільки стрівся серед поля з мирною сохою,
Як ревнуло з потойбіччя, жовто і гортанно:
Сонце в куряві осліпло сизою совою,
Гострі брови, як гадюки, вигнулись у хана.

Весь закутаний по брови у боброві хутра,
Хан тремтить чи то від жаху, чи від пропасниці.
Хоч палають округ нього фоліанти мудрі,
Хоч вогонь в соборах шаста, як руда лисиця.

Хтось кричить: «Не озирайся: горе тобі буде!
Ти жени у глиб минулу — не питай дороги!»
Тільки ж ламане оружжя ранить мені груди,
Гострі кості, яко терни, протинають ноги...

Світе, вибравсь я, нарешті, під хороми гожі!
Озираюсь: люд за князя п'є дулівку радо.
А за теремом високим два брати молодші
На свого ж порфіроносця учиняють... зраду.

...Упочі, пожі криваві витерши о поли,
Двоє в шпару вислизають скрадно, мов яриги.
А з-за валу в ту шпарину, ніби смерч із поля.
Удираються із гиком мстиві печеніги.

Я біжу, не озираюсь, крізь ганьбу і славу.
Крізь панови, перемови, притчі во язицех,—
І влітаю... прямо в сонце, на єдваб галяви,
Де при дубі чародіє Головний Язичник.

А довкола, світе-доле,— все гаї та доли!
Тиша гусне, ніби соти,— солодко-медвяна.
Достеменно, як учили метри сивочолі:
Себто — в ритмах гармонійних велич перевозданна.

Ще не лякані ордою першого потопу,
Ходять кози пасторальні — ні межі, ні грядки.
Про які вже там, панове, Азії-Європи,
Юли навіть і про Київ ще немає згадки!

Заливаються діброви срібен солов'ями.
Топчуть коні без припону вічні перелоги.
Слава богу, одпочину да поміж слов'яни!
Ах, пардон, ви ще ж не чули про єдинобога.

Ви ще молитесь на сонце у довірі милій,
Заплітаєте у коси квітку полохливу.
Ви ж такі іще природні, господи помилуй!
Що аж хочеться сплакнути з вашого наїву!

І такі вже непорочні, чисті до пестями!
Он лежить серед галяви, наче ружа повна.
Перса випливали на сонце юно лебедями.
Білі ноги заголила по межі гріховну.

О цютлива, як росина (кров шаліє в жилах!).
Постривай: замкну, про око, ящик «дипломата».
Вже! Лечу! Уста розкриті: як ти затужилась!
...Але хто се біля тебе вивернувсь пихато?

Хто це так розлігся в біса, п'яно і ліниво?
Певне, муж чи наречений (хай тобі морока!).
Меч одкинув, як непотріб. Спить собі на диво.
Муха повза по мармизі, а йому — нівроку!

— Гей,— кричу я Головному
(волхвові чи магу?),—

Що це в тебе, чоловіче, діється в господі?
Непогано влаштувались, з бісової мами,
Розпустилися до краю в розкошах природи!

Ти б но спробував пожити у двадцятім віці...
Щоб отак меча без варті полишити, діду?
Розлягтися на осонні дівці без спідниці?!
Та за мить від твого роду не знайшли б і сліду!

Ще б не встиг і домолитись враженому дубу,—
Згвалтував би оцю діву корпус реагажу.
Ну, поплакали б за тебе хлопці із пен-клубу,
Заки в племені твого не зосталась... сажка.

То кінчай уже молитву: надивились цирку!
Годі лоба набивати об старі тотеми:
Вам ще ж Київ закладати... з нульового циклу..
(Як вони його збудують при такій системі?!)

Застогнав по цьому слові пелинь до осердя.
Обернувся до мене важко жрець, як з потойбіччя.
Білий світ переді мною став біліше смерті,
Коли глянув я зпенацька у його обличчя.

III

На сивих пасмах сукровиця терпла.
Лице жорстоко розпанахав спис.
В лівиці дужій билась іще тепла
Правиця власна, зрубана павкіс.

Проклекотав посічено устами:
— Ти хто? Пощо тепер ховати ніж!
Прийшов добити? Вирвати останнє?
То на ж тобі! Бери її — і їж!

Я відсахнувся, як од жала гадюки,
Я всіх богів згадав,— і став, як мрець,
Коли одсічену по лікоть руку
Простяг мені у божевіллі жрець.

— Чого стоїш? Бери... останнє суще.
За мертві пальці у ясир веди.
Там ще баби з дітьми тремтять у пущі.
Одне молю: хоч сиріт пощади!

Я лепетав:

— Чи наслання гріховне,

Чи я прибився не на той причал!
Та нас же вчили: ви такі... духовні,
Що старожитній лад ваш — ідеал.

Таж нам співали професори звично,
Що поміж вас — гармонія дріма!
І справді — все в природі симетрично,
Так де ж тоді гармонія сама?! —

Його єдипе око через пуці
(Слов'янське. Натуральпе! Голубе!!)
Летіло наді мною певидющо
Кудись... у смерть, а бачило себе.

Він говорив у маренні неквапно,
Надсилу отверзаючи уста.
І кожне слово падало, мов крапля
Тяжкої крові, яра і густа.

IV

— А ми жили... Все попаски, мов коні.
Ловили рибу і точили мед.
Землі у нас — невиміряні гони:
Попасся вдосталь — і до інших мет.

Я в цім роду найстарший за літами
(О духи лісу, чом я не осліп!)...
До нас чужинці зрідка залітали,
Та ми знімались — і губили слід.

Ми так навчились ворога дурити,
Що і оружжя брали не завжди.
Та й, зрештою, кого нам боронити,
Коли втікати ще було куди?

А рід зростав. Уже нелегко стало
В тривожну мить збиратися до втеч.
І так уже ординці насідали,
Що довелось узятися за меч.

Хай буде проклят меч — поріддя злого!
Від нього все пішло в нас шкереберть...
Але коли б ми не взялись за нього,—
За нас взялася б невблаганна смерть.

Я відчував, до чого вопо йдеться:
Велика сила у мечі дріма,
Коли вона — од праведного серця,
Коли ж од зла — страшнішої нема!

Не стало в нас ні злагоди, ні тиші,
Пішли угору перші із нікчем,—
Уже не наймудріші, а спритніші,
Хто ліпш умів орудувать мечем.

Та з цим до часу ми давали раду,
Коли б не вкралась в душі омела:
Вповзла у рід з-поза болота зрада
І на поріг чужинця привела.

Карали ми відступників нещадно!
Так інші, бач, на ласім повідку
Пішли на сором роду і нещастя
Своїм мечем служити чужаку.

Вони відкрили потаємні схови,
На слід ворожі навели полки,
І от загнали нас у ці діброви,
Притиснувши мечами до ріки.

Оце я тут сказав громаді:

«Люди,
Передихнімо, врешті, хоч на мить.
Побігали по світу, як прибуду,
Чи не пора себе нам зупинить!

Ми зопалу заскочили в загати:
Із трьох боків обсіли чужаки.
Четвертий — вільний. Але як здолати
Тасмний вир Великої Ріки?

І хто завбачить, чи на боці тому
Нас не чатує ворог звіддала?
І врешті: доки ж утікати... з дому,
Бо це ж таки праматірня земля!

Ми на тряских дорогах розгубили
Святе зерно, некошені лани.
Уже не тільки батьківські могили,—
Забули ми, чиїх батьків сини!

Ми віддали поганим на потали
Священні наші, предківські дуби.
Вони, на сором нам, не повтікали,—
Високі свідки нищої ганьби!

Ми вже до того потонули в страмі,
Що не лише — в догоду сатані —
Позабували, де лишили храми,—
Ми скоро вже забудемо пісні!

Нехай мені за свідка буде небо,
Що ми в падінні докотились меж,
Коли вже почали втікати... од себе,
Але від себе, люди, не втечеш!

...Вони б, можливо, гризлися і досі
(Нехай простять їх темноту боги),
Коли б зненацька, мов курчат у просі,
Нас не насіли давні вороги.

Їх провели с в о ї через байраки.
Підступно так, нечутно, уночі,
Що ми не встигли навіть, небораки,
Дістати з піхов злякані мечі.

О, як вони до кореня стинали,
Щоб навіть дух русявий наш умер,
Потішились мечами над синами,
Погвалтували дочок і сестер.

Лежить мій рід, посічений на друзки.
Лиш купка обійшла пекельних мук
Поза куцями. Та ще я безруко
Стою серед побоїща, мов крук.

...Колись гули:

«Під руку твою прагнем!»
(Її ж обплывуючи крадькома).
Тепер нема ні винних, ані правих.
Немає роду. І руки... нема.

Він надломився раптом, і по хвилі
Погладив мертве доньчине чоло,
Та й... заспівав, аж світ у божевіллі
Від жаху чорним інєєм взяло:

— Доню ж моя, сладо, мамина порадо,
Що це ти заснула, наче породілля?
А чи не забула: вже гряде весілля,
На поріг ступає наречений-ладо?

Вишкіають жони коровай любові.
Дружки і світилки розвивають віно.
У корчах дубових захмеліли вина.
Так чого ж ти хмариш у осмуті брови?

А поглянь: зібрались всі мої поляни.
В гості завітали сіверець і дрегвич.
Заспівавши разом величальну древню,
Сіли в добре коло збратані слов'яни.

Світе, як чекав я на оцю годину,
Як ішов до неї важко через нетрі,
Щоб роди зібрались у одну родину,—
Ради цього, доню, радісно і вмерти!

Під шатром зеленим вікового в'яза
Ти сидиш, мов пава, з молодим у парі.
Вже давно налиті віншувальні чари...
Тільки щось немає із дороги князя.

Певне, притомили коней перелогі.
Вже й зерно весільне встигло вколоситься.
Вже і ти з дівчини стала молодиця...
Тільки щось не видно князя із дороги.

Вже і я гойдаю первіпка-онуку:
«Люлі-люлі. Ладо тихо лебедіє.
Поцілую в личко ластів'я-надію...»
І...

поцілував
одсічену
руку.

VI

Отямився. Своє єдине око
Вернув із раю на пекельний крес.
І — застогнав, немов тягар небес
На нього разом обвалився жорстоко.

Поглянув так, що в серці запекло,
І я відчув, як око те огненне
Пройшло крізь мене, ніби через скло,
Прозрівши все: і до, і після мене.

Слова двигтіли дужо, як мости:
— Ще так далеко не сягав ніколи
Я вглиб і ввись. За межі видноколу.
У те, що знав і ще узпаси ти.

Я впізнаю тебе крізь далину,
Поза віків п'ятнадцяті пороги.
Читаю на лиці твоїм тривоги
І розпачі, гіркіші полину.

Ти біг з гудрону у земне тепло,
Але застав у нас гесну пекла,
І мрія голуба твоя померкла.
І ти подумав: а чи варт було

Возводить град, нагортувать вали,
Дзвіниці мурувати і палати,
Аби за них же потім умирати
Від ханської лукавої стріли?

Пощо було під наспів гусярів
Князів на велелюдді обирати,
Коли вони несли насіння зради
Уже у лоні грішних матерів?

Пощо було загонить сівача
В холодну купіль із хрестом на лобі?
Той хрест повторить у своїй подобі
Нещадну суть дволезого меча.

(Він ще воскресне схрещенням гадюк
На рукаві зеленого мундира,—
І ти одкриєш, що страшніша звіра —
Людина, коли їй меча до рук
Кладе коричнева од злоби віра).

Пощо було?.. Не ліпше крадькома,
Як і раніше,— попаски, мов коні?
Коли ніщо не держить на припоні,
То й умирать, мовляв, за що нема.

...Було пощо!

Ти чуєш, на горбі
Іще несміло криця будить камінь,
Який чекає сторожко віками,
Коли, нарешті, збагнемо собі,

Що доки власний корінь не обрящем,
Як дуб оцей, що освятив мій дід,
Ми канем в безвість племенем пропащим,
По кому навіть не озветься слід.

(Отак би попаски дійшли до згуби. А далі — коні,
і... пусте сідло. Та я, хоч і останній, але був би.
Однак тебе ніколи б не було!
Та ми з тобою, як в зернині злиті, що у собі
осмислює зело. Бо хто б дізнався: чи жив і я на
світі, коли б тебе ніколи не було?)

Це — грань моя. І я з оцього місця
Не зрушу, доки сонцеві на схід

На крові роду не посію місто,
Щоб в землю з кров'ю не пішов мій рід.

Я зачинаю град з могил печалі.
Нема за цю підвалину міцніш!
Бо коли знаєш батьківські причали,—
Довіку боронитимеш рубіж!

Кладу з полеглими, мов пагіш, руку,
Щоб в дні, як трусоне ворожий смерч,
Вона моему дальшому онуку
Дала в десницю оборони меч.

...Ще прийде князь.

Його вже повінчали

Єдинородні племена слов'ян.
Вони із харалужними мечами
Грядуть на ще не роджений майдан,

Де вдарять дзвони срібної ограни,—
І осініться райдугою град,
Коли собі і світові слов'яни
Відкриють бога істинного:

«Брат».

Ще містом Кия наречуть врочисто
Це городище. Та заглавна суть
Не в імені, а у самому місті,
З якого нас упізнавать почнуть.

Ми станем прахом, як осінні листя,
І все ж озовемося крізь віки,
Бо перших нас, як віще благовістя,
Осяяла сама потреба міста,
Якє вже вам довершувать... з руки.

Було нам важко. Вам не легше буде:
Посунуть мором орди на рубіж;
І хрест ганьби придавить ваші груди,
І зрада вийме з-за халяви ніж.

Ще ринуть з розпанаханих висот
Хрестаті птиці в божевільнім свисті.
Вони клюватимуть під корінь місто.
Уб'ють і камінь. Та не вб'ють народ.

Він забуває з пам'яті, як з павіті,
На дереві громовому по грозі.
І возведе в небаченій красі
Із попелища град на зрубках пам'яті.

(Закон добра я вивів із... меча. Нещадна суть його,
але дволеза: коли ти хочеш миру з піднебесся, як
щедрого дошу для сівача.
Коли ти мрієш, щоби дитинча твоє меча в грядущім
не тримало, — навчи в годину гожу сівача, щоб, викувавши
із меча орало, він не забув у пору градопалу,
як із орала викувать меча).

Згибати тяжко. То лякливий бреше,
Що — легко, утікаючи, як тать.
А правда в тому, що і жити легше,
Коли у тебе є за що вмирать!

(А неминуєність — не таке вже й диво. Її закон я вивідав
у жита: лиш те зерно в колосі буде жити, яке в жнивах
осмислює посіви).

Ураз труснуло всю світобудову, —
І тиша впала на свічадо плес.
...Стою один під хорами небес.
Гора — в мені. Дніпро — її основа.

Чи був мій шлях до предківських понизь,
Чи пращур засвітивсь до мене нині,
Чи він мені одкрився у прозрінні,
Чи я йому в осяянні відкривсь. —

Не в тому корінь.

А важливо те,
Що є Гора. І град у велелюдді.
Вслухаюсь: дише. Отже, він росте.
Коли ж росте, не тільки є — перебуде,
Допоки Брама Золотої груди
Голубить братства джерело святе!

1980

КРИЛО

I

Потяглися журавлі
вдалеч плавко.
Доганяв їх листопад за селом.
А один, як сирота,
гірко плакав
З перебитим у лікті крилом.

А ішов собі хлоп'як через луки.
Запримітив сірому здаля.
Він узяв, як дитину
на руки
І додому приніс журавля.

Поселив за комодом в куточку.
(Звідти смішно стирчав йому ніс).
Мати вишила журавку сорочку.
Батько кеди з крамниці приніс.

Стало швидко крило заживати.
І, коли відгуляла зима,
Якось вийшов цибато із хати,
Стрепенувся, злетів
і — нема...

Похилився хлоп'як біля ганку.
Від зажури ще більше змалів...
Коли це вересневого ранку
Повен двір прибуло журавлів!

Вийшов з гурту у кедах цибато
І сказав хлоп'яку:

— Не журись!

Щовесни прилітатиму, брате,
Бо крилом я до тебе приріс.

II

Отак вони й росли, як близнюки.
Навчив журавлик хлопчика літати.
Коли село хилилося до сну,
Вони удвох виходили на луки,
І журавель розповідав малому
Про Африку, про Ніл і піраміди,
Що вельми схожі на стоги тутешні,
Про модно розфарбованих папуг,
Які по-людськи вміють говорити.
І ще про різні дива та дива,
Що і перо журавки не опише!
А потім над селом вони злітали,
І зорі їм ховалися під крила,
І так обом їм хороше було!
Незчулись, як хлоп'як закінчив школу.
І якось він надвечір у леваду
Прийшов не сам.

І журавель сказав їй:
«Щаслива ти. Достойна в тебе пара.
Я вас обох приймаю. І — люблю».
О, як утрюх їм високо літалось!
І так у світі хороше було!

III

А поруч жив сусіда-завидюх.
Стояла в нього на два ганки хата.
Добра усякого — аж розпирало
Суцільний мур.
Лиш де-не-де у шпари
Вужами витикалися антени.

Дітей у нього не було.
Зате
Мав сад, задушений глухим парканом.
(Той сад здаля минали солов'ї).

Собаки не любили його, страх!
Тому й ходив завжди з ціпком дебелим,
А де ступав,— там не росла трава...

* * *

Якось опівночі петляв по луках:
Щось крадене за пазухою ніс.
Аж гульк — з туману виринула з'ява.

То був журавлик.
Він до чоловіка
За звичкою довірливо ішов.
(Бо думав же — л ю д и н а)...

Зеленим люто засвітилися очі:
«Ага, так ось хто вистежив мене?!
То на ж тобі!» — Ціпок зловісно свиснув.
І тільки зойк злетів. І... обірвався.

Ішов по луках весело юнак
На зустріч із своїм цибатим братом.
Та зопалу об щось м'яке спіткнувся.
Під ноги глянув — сполотнів, як місяць:
Лежав долілиць мертвий журавель.
Припав до нього

і сахнувся дико,
Коли у мертвім оці журавля,
Як в дзеркалі, своє лице уледів,
Що просто на очах старіло важко:
Одна по одній зморшки проступали,
Кришилися зуби, западали щоки,—
І він ставав столітнім, древнім дідом.
А потім щось під серцем обірвалось,
І сич зареготав, як потурнак:
«Уже тобі ніколи не літати!»
Повів незрячим поглядом.

Нараз

Опікся оком об ціпок терновий —
І все до скрику зрозумів. Усе!

IV

Сусіда саме, приховавши кражу,
Уже до сну збирався.

Коли це

Примарно тихо прочинились двері
І хтось нечутно перейшов поріг.
Він придивився — і здерев'янів:
Стояв юнак, сивіший від туману,
З обличчям сірим, як сира земля,
А з правого плеча звисало в нього

Замість руки

надламане крило.

Повільно, ніби в напівзабутті,

Він лівою господарю простяг

Ціпок терновий... у крові по лікоть.

«Не я! — завив господар, наче вовк,—

Свят-свят, не я!!!» —

він кинувсь до дверей

І остовпів: як завше,

на колоду

Вони заперті наглухо були.

Нікого. Тихо-тихо, як у ямі...

Щовечора усі, як є, замки

Перевіряв руками і зубами,

Але щоразу, саме опівночі,

І саме на двападцятім ударі

Незрима сила прохиляла двері,

І на порозі виростав юнак

З обличчям сірим, як сира земля,

Сивіший від туману.

А з плеча

Замість правиці

важко опадало

Крило.

Повільно, ніби в напівсні,

Лівицею господарю підносив

Ціпок терновий... у крові по лікоть...

Щоночі дядько, як у пастці вовк,

Метався, бився об замки пудові,

Нікого не знаходячи.

І врешті

Зламався, як ціпок... у лікті.

Одного дня, обходячи людей,
 Поза хатами він прокравсь до суду
 І, захлинаючись, шептав:

«Це я!

Це я... убив.

О, знову він іде

По мене, т о й...

з крилом замість руки!

Сховайте... А як треба — посадить.

Та тільки ж не навсправжки,

а для ока.

Мо', пересиджу, доки т о й... забуде!»

* * *

Старий суддя замислено дививсь
 Кудись далеко, може, аж... за Ельбу.
 У нагородній планці ордени
 На піджаку пліч-о-пліч спочивали.
 Коли зарослий, вовкуватий дядько,
 Як злодій, скрадливо переступив
 Крутий поріг суворої кімнати,—
 Криваво засвітилися ордени,
 Усі як є. А їх було дванадцять.

Суддя дививсь повз дядька. Говорив,
 Мов сам до себе: «Бач, схотів чого:
 В тюрмі сховатись. Пересидіть кару...
 Не вийде, дядьку,
 Ти таке вчинив,
 Що і статті у кодексі немає,
 За котрою судили б ми тебе.
 Ти ж найсвятіше — н е б о,— дядьку, вбив.
 А це вже вище від людського суду.

Хіба що совістю тебе скараць?
Так і її ти вже давно продав
Втридорога... із салом на базарі.
Ото хіба іще зостався страх.
То хай хоч страх тебе щодня вбиває;
Він, слава долі, не підсудний нам!»

* * *

Потяглися журавлі вдалеч плавко.
Доганяв їх листопад за селом.
Тільки сивий чоловік тихо плакав,
Юний... сивий чоловік німо плакав
З перебитим у лікті крилом.

1981

НЕБО ПОЛЕГЛОГО БЕЗВІСТИ

Поема-діалог

I

— Я — прах. Я — відлуння залізної роти заслону:
Вона відійшла по тривозі
на вічний рубіж.

Біжить по мені
до дитсаду
доріжка з гудрону,
Сурмить у козацького рога
про мене
Трубіж.

Щоранку мій син
по алеї
спішить на роботу.
Він теж, як і решта, не зна,
що іде по мені,—
Полеглому безвісти
в кратері N-ного фронту,
Прикиданім квапно
напарником
у борозні.

...Тоді, в сорок першій,
сірили довкруг огороди,
Поорані мінами так,
що й не снилось плугам!
Ми вдвох прикривали
відхід поріділої роти.

Та з нами «максим» і гранати — на страх ворогам.
Ми добре тримались,

аж поки у ліве запліччя

Не вцілила куля мене,

що, як звісно, дурна.

Я скинувсь до друга,

а він одвертає обличчя

Та похапцем щось у солдатський мішок намина.

То я вже кричу,

бо гримить і реве песвітенпе:

— Биштуй мені рапу: ти ж бачиш, що кров'ю зійду! —

Та краще б мовчав,

бо, коли він поглянув на мене,—

У смерклих очах я прозрів неминучу біду.

Він тіпався бридко. А губи драглисто тремтіли.

Сміявся, і плакав, та матірно в господа гнув.

— Биштуй же! —

волав я,

а він озиравсь помутніло

І землю на мене брудними руками горнув.

І тут від зловісного здогаду серце змертвіло:

Чи він не замислив мене... поховати живцем?!

Потягсь до гранати,

та зрадило чортове тіло,

Ураз обважніле, немовби налите свинцем.

А він загібає, та молить прощення, і... плаче,

Що в нього — сини і що всьому на світі — кінець,

І сам уже з виду якийсь потойбічний,

пеначе

До страшного суду з могили покликаний мрець.

А потім... рвонуло!

Я тільки й узрів наостанку,

Заледве згорнувши повіками
сірий пісок,
Як він,

завищавши в нелюдській безвиході: «Танки!!!»,
Шугнув бур'янами, вхопивши зелений мішок.

...Затим по мені прокотилось, важке і залізне:
Спочатку на схід, а по часі — на захід пішло.
По тому крізь мене трава лоскітливо полізла,
І дуб оповив,
наче лавром,
корінням чоло.

Уже по загиблих відплакали вдови на тризні.
Уже й від чекань матерів
охолола зола.
Ще довго шукала мене по Європах Вітчизна,
Та, врешті, й вона
до реєстру безвісних внесла.

У вашім краю
всорокове
одквітнули вишні,—
Бважай, півжиття проминуло.
Для мене ж — то мить,
Бо, ставши землею,
ввійшов я у виміри інші,
Де час безначальний
в безмежжя своє стугонить.

Ми всі тут — ровесники.
Вічність не важить на дати:
І предок далекий, похований ще в неоліт,
І в дарницькій ямі убиті прицільно солдати,
І тінь космонавта, що тільки завершив політ.

О, як ми сміялись,
коли, утішаючи пиху,
Вони в золотій лихоманці впадали у шал!
Та меншало скарбу.
І стало усім не до сміху,
Коли вже і нас
почали убивать за метал.

Під корінь косили, не давши піднятись отаві:
Ніщо не сховалось від гострого ока заброд.
То страшно, вояче, як гине держава у славі.
Та тричі страшніше,
що гине безславно народ.

Тоді ми і зважились
в розпачі
на небувале:
Зібрати усе, що лишилось від золота в нас,
І скласти під брилу, яка обвалитися мала
З найменшого доторку
в нами ж призначений час.

Були ми останні. І небо усе нам прощало.
Ми склали присягу страшну на захмарнім щилі.
І вищою владою вибрав себе я нещадно
Роковим гінцем до убивці моєї землі.

Я в табір зійшов і сказав головному корсару,
Що з доброї волі, за власне життя навзамін,
Вкажу йому схов.
Та боюся від племені кари:
То хай супроводить увесь,
при оружжі,
загін.

Я вів очужіло.
Ішли вони владно й зугарно,

А поруч жовтіє привалений каменем зайда.
О, скільки століть він
рукою до мене гребє!

Та саме при скарбі
щоразу рука його пада.
І так він гребтимо, катуючи вічно себе.

Той скарб недоторканий.
Ми на урочому сході
Його заклиали від поганих, ненависних віч
До того числа, коли явиться в нашому роді
Нащадок,
який нам поверне ім'я з потойбіч.

Він прийде до мене по сонцю.
І ледве торкнеться
Холодного каменя —
брила зведеться в блакить,
І я передам з-під свого відболілого серця
Заляту торбину, де скарб непорушно мовчить.

Вояче, я права на вибір не мав. Нас так було мало, що навіть... для зрадника місця не стало. Повір, не було кого й зраджувать, брате: ми кожного, наче дітей своїх мати, по імені знали. Нас так було мало, що кожен рівнявся народу. То ми вже не стільки свободу — хоч навіть на зрубаним дереві роду ішли рятувати.

Життя ні по чім видавалось мені. Та й хто б його вартість означив, солдате, коли воно так піднялося в ціні, що стало життя всього племені варте?!

Тому я послав його без каюття заложником смерті. Від смерті доставши надію нащадкові на майбуття. І — вірю! — в далеких праправнуках наших і я озовуся колись з небуття. Я час той чекаю із чистим сумлінням...

Твоя тепер черга, вояче, на сповідь. Таке готіло у ва-

шому небі, що навіть у нас, на дев'ятому споді, диміло ядучою сіркою пекла.

І все ж одного зрозуміти не можемо: вас так було багато, — мільйон і мільйони! Землі доокіл — неперейдені гони!

Чому ж ви за кожен поріг умирали, немовби кінчалась земля за порогом? Чому ж ви ішли на пекельні страждання, немовби із племені майя — останні?

Такі ж ви на люди і землі багаті, що можна було й переїхати, брате, павалу мипуцу у хатнім теплі. Ви — море, чужинці — всього лише піна, що, врешті, сама б і зійшла безгомінно. А ви б залишились на отчій землі, що ваше коріння тримає надійно. Вас так було багато!..

III

Я тихо зітхнув, переклавши гранату в лівицю. А все ж він почув у своєму далекому столітті. І мовив по-царськи:

— Мовчи, коли важко про це говорити.

— Повідати легко. Та як пояснити?

— Ти землю питаєш, що все розуміє на світі?!

А я вже — земля...

— Ну, що ж, коли так, — починаю, правниче, здаля:

Я народивсь біля Ворскли в низенькій-низенькій хаті. Усе там низеньке було: стіл, і ослін, і хлів. Низенькі батько та мати. Низенько стелився хліб.

Таке нам дісталось з тих часів, коли низенькими всі були, бо наші очі з ранку до ночі в землю росли. От лишень із серцем нічого вдіяти не могли. Хоч як стерегла його ношно і денно досвідчена варта, проста і таємна, а серце з грудей поривалось у небо. І якось (це довго пояснювать треба) ми тілом сутулим за ним подались. І наші зіниці, як спрагли криниці, живої води із небес напились. І врешті відчули, торкнувшись блакиті, що можна, правниче, людському жити!

Крилом голубим небеса повінчали,
Одягши на пальці по срібній зорі.

Весілля моє не дзвеніло гранчасто.
Зате,
 поділившись нехитрим пайком,
Нам стільки братове назичили щастя,
Що й закут в гуртожитку вибив студком!

Як сон, здаленіла студентська вечерея...
І вперше розкрився, мов квітка, zenit,
Коли вона в ніч двадцять другого червня
Синочка

 зорею
 явила у світ.

Я вранці дізнався.
 Летів як на свято!
Та вже за порогом,
 зламавши межу,
Вручили повістку мені з військкомату...
І от я, безвісно загиблій,
 лежу.

А з сином я так і не бачився зроду.
Та знав, що він — є!
 І в страшну круговерть
Ішов я не тільки за гідність народну, —
Стояв і за синову гідність на смерть!

Така нас притисла, правниче, лавина,
Живе й неживе закрутивши в заміс,
Що справді здавалось:
 не те що людина,
А й камінь умре під ножами коліс.

Та йшли ми в це вариво з власної волі,
Проклавши собою дорогу до мсти.
І навіть полегли на судному полі
Вставали,
щоб смертію смерть потрясти!

О, нас було стільки,
що можна б спокійно
Біду пересидіть: усіх не поб'є.
Бо зайді — минуці.
Земля лиш незмінна:
Нові покоління повернуть своє.

Та ворог підводив сокиру на вічне,
До кореня віри прокопував лаз.
І важив не стільки на землю, правниче,—
Він викрасти небо у нас
намірявсь.

Звичайно, в блакиті не викосить жита.
Зірок не посадиш у власний город.
То правда:
без неба могли б ми прожити,
Та вмерли б іще за життя як народ.

Ми серцем вросли у манливе узвишшя —
І вже без польоту не чулись людьми.
Від того й земля нам ставала рідніша,
Що з небом вона обнялася крильми.
Ми скарбу не мали про чорну потребу,
Та й, врешті, правниче, хіба ми могли
Сховати в торбину стремління у небо
І землю, яку в небеса возвели?!
Тож нам не було запасного обходу.
Бдине вело нас під кулі й ножі:

Чи впасти під небом, достойно народу,
Чи гідність зарити в приватній межі.
Ішли ми уріст на жорстоку роботу,
Себе не діливши на корпус чи взвод.
І кожен окоп наш дорівнював фронту,
І кожен солдат виростав у народ.

IV

«Я все зрозумів. І високе мене пройняло:
Народ твій достоїн, щоб жити для нього й страждати.
Одначе

іржею гризе мене сумнів, солдате:
Чи все воно так уже цільно і чисто було?»

Чи ваша зоря на громаду ділилась по правді? Чи всім вона порівну сяjala щастям вгорі? Невже не траплялись між вами особи, що прагли, над іншими ставши, себе прирівняти до зорі?»

— Я знаю, на що ти, володарю, важиш. Не буду сахатись від правди вужем. Ми — люди: ніщо нам людське не чуже. Було. Може, навіть трудніше, ніж важко.

Але і трагічні, сполохані дні, які б доморослі свічада не липли до неба, — ніколи від них ми настільки не сліпли, щоб в зблиску їх втратити зорю верховинну. Одну лиш Людину, яка нам відкрила у небо дорогу, — не з промислу бога, а ми рукотворно вознесли на рівень зорі. Ти чуєш, правниче: не він себе сам, а ми дарували його небесам свої великої долі.

А ті, що із власної волі себе величали на вищі світила, — самі ж і згоріли, як метеорити, і пилом в червоному вітрі розвіялись, навіть на землю не впавши. Та все це пояснюють довго і важко...

— Не бійся: земля зрозуміє усе. А я вже — давно земля...

— Це — тільки примовка до справжньої мови, правниче. А суть виростає із правди тобі землі: ми вперше за всі покоління і віковіччя таких верховин добулися на власнім крилі, що маємо право обранця самі й розвінчати, коли забуває, чийого він кореня син. І тільки єдине ім'я сповідаємо свято. Імення Людини, що вирвала нас з трясовин, аби ми людьми таки зважились, зрештою, стати.

Не ми підняли його зіркою на верховини — колінопреклонно, на звіку покірнім горбі. Він сам, засвітившись великим добром до людини, зорею зійшов, що її ми відкрили в собі.

«Ти справді щасливий, бо вічна зоря над тобою. А тільки при цьому повідай відверто, солдате: чому ти і досі в руці затискаєш гранату, неначе відплату, готову щомиті до бою?»

Нові покоління гортають за ступенем ступінь.

На дубі громовім пагіння зроста молоде.

За давністю часу,

покараний небом,

відступник

Прощення достоїн: він сам у могилу іде».

— Аби ж то й по цьому!

...Та кров не відмити дощами.

Вовік не замолимо двадцять мільйонів смертей.

Якщо нам і справді даровано право прощати,

То саме воно й не дозволить...

заради дітей.

«Ти кажеш, солдате: сувора відплата для всіх і для кожного рівна, як доля. Чому ж тоді той, що на смертному полі прикидав тебе ще живим у межі, і досі безкарно петляє по світу? Чи, може, по нім вже одплакали дзвони?»

— Живий... Не царюють над ним і закони всевладної смерті. Чи є ще жахливіший суд на Планеті?!

...З війни повернувся у наші краї. І, певно, що був не останній у битвах: на грудях світив нагороди свої. Лице ж було тьмаве, до попелу сіре, немовби земля... сорок першого року.

Щось гнало його на те місце жорстоке. Щоночі він пальцями нишпорив землю. І часом докопувавсь майже до мене — так близько, що ледь не торкався гранати.

Щоночі він гріб округ мене в якимсь навожденні
І крик божевільний у горлі своєму душив.
Він, певно, хотів докопатись прощення у мене,
Щоб я перед вічністю зняв йому камінь з душі.

* *
*

— О, як він жадає вернутись в роковане літо,
Щоб викупить право на смерть у вогні і диму!
Та двадцять мільйонів в такому злились моноліті,
Що місця між ними нема
і не буде йому.

V

Дружина моя переплакала потай розпуку.
Зустрівсь удівець їй,
що горя по вінця дістав.
І так вони разом, на двох поділивши розлуку,

Жили собі ладом. І син під крилом підростав.
Вітчим одігрів біля хлопця сирітство солдатське:
Родину його прокосила під корінь війна.

І я йому вдячний за синову долю

по-братськи,

За те, що вдовою не в'яла самотньо жона.

Мій син уже має дружину,

спокійну і гожу.

Він, правда, не в зорі — в науку про землю пішов.

Та є онуча, до краплини на мене походить —

Йому я дарую свою непочату любов!

Дали йому ім'я моє.

Щодев'ятого травня,

Коли над землею засвітиться дата свята,

Приходять вони усією родиною зрання

На тихий майдан, де сіріє гранітна плита.

Там чітко, як чоти, крокують солдатські імення.

Між них і моє озивається зорям в zenit.

І вищого щастя немає, правниче, для мене.

Коли мій онука долонею гріє граніт.

Він пальчиком легко пливе по заглибинах літер,

Виводячи з далей засвітних

імення моє.

І я відчуваю, як сонцем напоєний вітер

У грудях потужно живлющим струмком виграє.

І я вже й не знаю: чи справді — на вічнім постой,

Чи це — тільки сон,

що за мить туманцем промайне.

І я з онучам перейду до травневого столу —

Такий молодий, що ніхто й не впізнає мене!

А потім дружина покличе свого побратима.
Удвох налаштують на стіл поминальний обід.
І в світлій зажурі вона усміхнеться очима
Моему портрету студентських задалених літ.
Налле чоловік її

в третю мені, як належно.

Дружина покрає хлібину

і тихо сплакне:

«Любив присолити»,— і висіє сіль обережно.
«Спасибі,— скажу.— Тільки ти не оплакуй мене.

Так сонячно в серці!

Я, може, щасливіший навіть

Від тебе в цю мить і тому не приймаю жалю:
Бо ти мене любиш уже як відлітану пам'ять,
А я ж тебе так, як у двадцять, живою люблю!»

А потім онук побіжить... по мені до дитсаду,
З розгону промчить вітерцем за рокову межу.
І я вже й не знаю: чи він то майнув у леваду,
Чи, може, то я із дитинства до нього біжу.

Біжу навпрошки в трав'яному хмільному настої.
Гукаю загонисто в теплу блакить журавлю.
І кожну стеблину до болю вчуваю п'ятою,
І кожну дощину живими устами ловлю.

Біжу, а довкола — усе незнайомо-відоме:
Метелики, птиці. Собака на срібнім цепу.
І мати виходить у синій хустині із дому,
І тихо зника, як бджола, в золотому степу.

І я ще не думаю, як це: по совісті жити,
Щоб стати землею... Я просто лечу поміж трав.

І так мені легко, немов... у далекому літі
Я все відробив. І землю зеленою став.

Біжу хлопчаком. Спотикаюсь. Збиваю коліна.
А мати сорочку з крамниці мені приміря...
І небо таке винозоре, як чисте сумління.
І вічна зоря — як народ.

І народ — як зоря.

З М І С Т

Ц И К Л И

НА ЛІНІЇ ТИШІ

I. Суворі мої кораблі	3
II. Мічману Нетудихаті	4
III. Між спокоєм і тривогою	6

ПІЗНАННЯ

I. «Пізнавав я Леніна без екскурсоводів...»	8
II. «Пізнавав я Леніна без екскурсоводів...»	9
III. «Через гони літ...»	10

РУХ

I. «Це долею так накреслено...» . . .	12
II. «Отакої веселої днини...»	15
III. «Поглянув на південь — прозорість»	20

НА ТРИВОЖНІЙ СТРУНІ

Чилійський триптих

I. Власникам автомобілів	28
II. Віктору Хара	28
III. Пабло Неруді	29

КРЕДО
Кантата

I. «Я — комуніст»	31
II. «Я — не аскет...»	32
III. «Коли тебе обсядуть при меду...»	32
IV. «Я гордий, мов козацький предок мій...»	33
V. «Такий, як є, стою на кружині»	33
VI. «Гуде планета...»	34

СКОВОРОДА І СВІТ

I. Сцена	35
II. Вихід	37
III. Дія	38
IV. Рям	39
V. Інтермеццо	40
VI. Утвердження	41

ВІД БІЛОЇ ХАТИ ДО БІЛОГО ДОМУ

1. Знайомство	42
2. Горить Нью-Йорк...	44
3. Про черги	46
4. В рамі прицілу	46
5. Прометей приручений	48
6. Та від Білої хати...	50
7. Клич гнізда	51

ПРИ ГОНЧАРНОМУ КРУЗІ

1. Зачин	53
2. Спогад	53
3. Марафоп	56
4. Завершення	58

СИВЕ СОНЦЕ МОЄ

I. «Чорний вітер. Жовтий смерч»	59
II. «Дивний той день...»	60
III. «Заметілі відходили...»	62
IV. «Рік проминув?...»	62
V. «Чорний вітер. Жовтий смерч...»	64
VI. «Поговоримо, мати»	65
VII. «У нашому дворі не відкидали сніг»	68
VIII. «Давно не був...»	70
IX. «Мамо, вечір догоря...»	72

ПОЕМИ

Дорога	73
Доля	101
Урок	136
Заклинання вогню	156

У дзеркалі слова	178
Дума про місто	201
Крило	218
Небо полеглого безвісти	
<i>(Поема-діалог)</i>	225

БОРИС ИЛЬИЧ ОЛИЙНЫК
ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ДВУХ ТОМАХ

Том второй
Циклы и поэмы

Киев,
издательство художественной литературы
«Дніпро», 1985

(На украинском языке)

Редактор П. Ф. Иванов
Художне оформлення В. М. Флакса
Художній редактор А. І. Клименко
Технічний редактор І. М. Шевель
Коректор Н. І. Прохоренко

Інформ. бланк № 2833

Здано на виробництво 11.11.84.

Підписано до друку 16.04.85.

БФ 16531. Формат 70×100¹/₃₂.

Папір друкарський № 1. Гарнітура звичайна нова.

Друк високий. Ум. друк. арк. 10,075.

Ум. фарб. відб. 10,238. Обл.-вид. арк. 10,136.

Тираж 16 000 пр. Зам. 4—342. Ціна 1 крб. 20 к.

Видавництво художньої
літератури «Дніпро».

252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова
фабрика «Жовтень».

252053, Київ, вул. Артема, 25.

Олійник Б. І.

О-54 Вибрані твори в двох томах. Том 2: Цикли та поеми.— Київ.: «Дніпро», 1985.— 245 с.

До другого тому творів відомого українського поета, лауреата Державної премії СРСР, Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка та Республіканської комсомольської премії імені М. Островського увійшли його лірико-епічні цикли і поеми, які стали здобутком багатонаціональної радянської літератури.

О $\frac{4702590200-113}{M205(04)-85}$ 113.85

У2

22

BONOMO JIMMIE'S